

מולד

ירחון מדיני וספרותי

כסלו תשי"א כרך ו' חוברת 32 נובמבר 1950

67	אפרים ברוידא	בדק הבית
71	הרצל ברגר	מעשי בנין ומלחמת סמכות
74	יון קמחי	הגנת המזרח התיכון
79	בנימין וסט	קבוץ יהודי כי יחרב
86	א. שטיינמן	צלילי ארגמן
97	אמיר גלבע	הומר השמים
100	ברנארד שו	הנערה השחורה מבקשת את האלהים
104	יוחנן טברסקי	הגבול האחרון
118	פרידריך ניצשה	על ישראל, על הנצרות ועוד
121	יעקב בהט	איתלו: פרשת יצירה
128		כשולי החוברת
116 ו-117		ציורים מאת ליאור רוט
86 ו-89		פיתוחים מאת אהרן גלעדי

M O L A D

MONTHLY REVIEW OF POLITICS AND LETTERS
EDITED BY EPHRAIM BROIDO

Vol. VI

No. 32

November 1950

PUBLISHED BY THE PALESTINE JEWISH LABOUR PARTY

The Offices of MOLAD are at 40, Yehuda Halevi St., Tel Aviv, Israel.

Tel. 5774. Annual Subscription: LI 2.750; abroad \$ 9, including postage.

ת י ק ו ן . ה ש ר (א ו ה ש ד) ה מ מ ו נ ה ע ל ש ג י א ו ת - ה ד ס ו ס ח מ ד ל ו ל צ י ו ן . ב ש ו ל י ת ה ז ו ב ר ת , ע' 128, ב מ ק ו ם
„מ ש נ ת א ח ר י ם“, י ש ל ק ר ו א, כ מ ו ב ן, „מ ש נ ת א ח ר ו נ י ם“.

בדק הבית

אפרים ברוידא

ההסדר שבא לאחר מעשה, אין בו כדי לתקן מה שנפגם במשך שנים, הרי יש בו משום סיכוי למיעוטו של הרע, ואף זה בגדר תיקון.

ב.

זה שנים ראינו מה עולל הפילוג לתנועה מבית. דברי ימים באים יגידו מה עולל לקרנה של התנועה בחוץ. אך גם בתוצאות הבחירות המוניציפאליות האחרונות היה חלק לתמונת השיסוע וההתכתשות המשוממת שהציגה תנועת הפועלים העברית לעיני העם בשנים האחרונות. הכוחות הרוחניים אשר בליכודם יכלו להסיר תער הסתערות פורה ומפרה על שכבות עם המשמשות עתה משענת לריאקציה במדינת ישראל, אותם כוחות רוחניים שוקעו בהסברת הפילוג ובהעמקתו, בהבאשת היריב ובהריסת כל גשר אליו. התנועה בכללותה הגיעה להשיגים מדיניים וכלכליים כבירים, כוחה גבר מאוד על ידי עצם תקומת המדינה, ובמסגרתה נפתחו לפניה אפקים לא־שוערו לעבודה סוציאליסטית גדולה וענפה, להשרשת המוניעם בעבודה, בקרקע, בתרבות, במשאת־נפש משותפת, אך מה עגום השימוש שעשתה בסיכויים שניתנו בידה! ודאי, עבודת הפיתוח והסדר והקליטה והנחת לת הלשון נעשית גם עתה, לפי היכולת בתנאים הנתונים. אך כלום צריך לומר שאין כאן מיטב היכולת, אותה יכולת שנגנזה בגזירת הפילוג? התנועה אשר עלתה מתוך אחדות העבודה והר־חזון, מתוך זיווג יחיד־במינו של אידיאליזם וריאליזם, לסמכות של הנהגה מוסרית ומדינית בישוב ובציונות, הנה הגיעה במרום גידולה לידי שפל השפעה איכותית שאין כמותו. דוקא בימים שאין כמעט פינה פנויה ממנה, ואין לכאורה שיעור ליכולת התפשטותה, נתמעטה הקרנתה הרוחנית והמוסרית לאין ערוך ממה שהיתה בימי קטנותה ודלותה. ודאי, המפלגות שולחות שליחיהן והללו מסבירים כי ההסברה הטובה או הרעה עליהם. המפלגות פעילות הן — ותנועת הפועלים אילמת וכנפיה קצוצות. כי במה קידמה את פני העליה הגדולה — הלא בדבר והיפוכו! תחת אשר תביא אליה את הבשורה בגדלותה ובפשטותה, בבחירותה ותמציתה, תמצית חזון

תוצאות הבחירות המוניציפאליות בארץ נתקבלו בתנועת הפועלים מתוך תדהמה. דומה כאילו נתעוררו רבים מתוך שינה ארוכה, שיש עמה הרגל חלומות טובים על הכרת הקידמה ונצח התנועה ועל כוח הארגון הפועלי הגדול אשר יענה את הכל. פה ושם אתה מוצא עדיין עקביר תיה של אופטימיות זולה, המתנחמת בצירופי חישובים המבטלים את הכשלון כאילו לא בא לעולם, ונלוות לה צדקנות הרואה רק נגעי אחריים בלבד, או מרה־שחורה, פרי לב נמהר שאינו מסוגל לקבל מכה ולמצות את דינה. אך התדרמה הקיפה את המחנה כולו, ואם כגודל התדרמה תהיה היקיצה סופה לברכה. בגמר־חשבון ייודע: אפשר צדקה היתה זאת שעשתה ההשגחה עם תנועת הפועלים העברית, שהקדימה אתראה זו להתמודדות הגדולה אשר תבוא, מקץ תקופת הכנסת הראשונה, על נפש העם.

דומה, רשאים אנו לראות סימן יקיצה אפילו ב„הסדר טכני“ זה שהוסדר בין שתי מפלגות הפועלים בעניני העיריות בעקבות הבחירות. לכך אורה, אין לך דבר טבעי יותר משיתוף־פעולה בתחומים פונקציונאליים מוגדרים כתחומי הפעולה המוניציפאלית בין שתי מפלגות שיש להן לאמיתו של דבר, השקפה אחת על מרבית העניינים הנדונים בתחומים אלו. בכל הכר הפורה והנרחב לעבודת סוציאליסטים המשתרע בין גבולי המועצות העירוניות — די להזכיר את מדיניות המסים, את עניני הפיתוח והשיפור העירוני והאזורי, את הדאגה לבריאות העם בערים ובפרבריהן המזונחים — אין אתה מוצא אלא חילוקי גונים מנופחים לצורך התעמולה. אך היה צריך להקדים מכה לרפואה: אף המעט הזה שניתן „להסדיר“ שבועים לאחר הבחירות לא ניתן להשיגו חדשים לפניהן. סירובה של מפלגת הפועלים המאוחדת לקיים את דגל ההסתדרות בשדה שאחדות־המעשה גיתנה להתגשם בו ולגבי ענינים רבים וחיוניים כל כך להמוני עם העיר עדות חותכת, עדי־היכן נתערער, בעטול של הפילוג בתנועה, חוש האחריות לדברים שהם יסוד־מוסד למפלגת פועלים, ושהם בלבד, סוף־סוף, משווים משמעות כלשהי למושגים כ„סולר דאירות מעמדית“ או „אחדות ההסתדרות“. ואם

לימדנו, שתגבורת השימצה כרוכה בשיתוק בקורת-אמת. בפני הסתערותו של יריב פוליטי נבלמת הבקורת העצמית ומתגייסים כוחות ההתגוננות. תנועת הפועלים העברית ראויה היתה, על-פי המצב העובדתי והמתח הרעיוני, למפלגת מעמד גדולה, המסוגלת לקיים דמוקרטיה פנימית ולבקר שגיאותיה בלי מורא, וכוחה עמה לנשא את העם לגיבה תפקידיו. לא זכתה, ולאחר ערעור היסודות של עשייה משותפת באו דחופים כל יתר הפגעים: לדלול כוחות רוחניים ובנוכחם בשתי המפלגות, בינוי הדדי ובעטיו הצורך לחפית על טשטוש ערכים ונמיכות-קומה, וממילא חוסר-אונים להיות למופת, שסופו קיצוץ האשר-ראי שאגרה לה התנועה.

ד.

לכאורה, בעיות גורלה ועתידה של חברת העובדים הן בעיות גורלו ועתידו של הסוציאליזם הארץ-ישראלי, גורלה ועתידה של מדינת ישראל. מוסדותיה המשקיים של ההסתדרות גדלו ועצמו, ונוספה עליהם רשת ענפה של חרושת וקיבולת המצויה ברשות כלל הפועלים. אך הווי-קה ההדדית ביניהם לבין עובדיהם או ביניהם לבין חברת העובדים אמם לא נתעמקה ולא נס-תעפה לפי ממדי ההתפתחות הכללית. שילובם בתוך מסכת הארגון המעמדי לא יצא מגדר עובד-דה משפטית או צירוף מיכאני — ולכלל עובדה דינאמית מקדמת, המחדשת ערכים לא הגיע. כמה מן המיפעלים הללו אינם נפלים, ברקמתם החברתית הפנימית, מכל מיפעל רכושני אחר — אלא בבעלות ובפיקוח בלבד. והלא סיבת קיומם וזכות קיומם של מיפעלים אלו היתה זאת, שיהיו שונים במגמתם ובמיבניהם, ובעיקר ביחסי העובדים למפעלם, שטופים בדאגת התבצרותם בתוך המשק הכללי, שכתו רבים ממפעלי ההסתדרות, כי מלבד היותם מיפעלי עסק שמחר בתם לשקוד על צרכיהם כחטיבות לעצמן, הרי הם תאים חברתיים שכל אחד מהם מקיים יעוד ותופס כבת-חיות במערכת היצירה של תנועת הפועלים כולה; כי הצלחתם אינה נמדדת, בסופו של חשבון, דוקא במספר הלירות אשר צברו או במספר בתי-החרושת אשר בנו או קנו מידי אחרים, אלא ביכלתם להקים יחסי עבודה חדשים בתוך מיפעלי ההסתדרות, לקשור את עובדיהם לצרכי המיפעל וניהולו יום-יום בקשר הכרתי, בשותפות יוצרת, ולא רק בקשר תלות כלכלית בלבד. לא לכך נוצרו כדי שיהיו רק עסקים מכניסים — דובר זה אינו בעל ערך מבוסס

שנבחר ונצרך בנסיגות של עשרות שנים, באה לפניה בשניים מקרא ואחד סירוס, והסירוס, המובן יותר לאנשים פרימיטיביים, מכריע את השניים. שותק כוח תנופתה של התנועה הקיבוצית, אשר בכל היותה הלז המהפכני ביותר בשדרת התנועה, לא מצאה בשעתו את הכוח להתאחד ולכוף את האיחוד על הפוליטיקה, עד שבא הפירוד הפוליטי ופיצח אותה. וכי יש הדגם מובהק יותר, בעיני המונים, לירידת קרנה המוסרית של תנועת הפועלים העברית, מעצם המראה של התפלגות משקים קיבוציים, אשקא דרספק, משקים שנבנו בתמצית חלבו ודמו וחוננו של דור אנשים עובדים נושאי משאת-נפש אחת, משקים שהעולם למד, ולמד, לראותם בצדק כמרום המאמץ המוסרי והבנאות החברתית של האומה העברית בהתחדשותה?

ג.

וזה לעומת זה עשה האלהים בתוך התהליך הזה של הסתדרות ההולכת וחזקה — ותנועת פועלים ההולכת ותלשה, אם בקצה האחד נפלה שלהבת הפירוד הפוליטי בארזים, בקיבוץ, בחול-יותיה המחוסנות ביותר של יצירתנו החברתית, הנה בקצה האחר אחזה ההתפקקות החברתית בקואופרטיבים לתחבורה, מחוליותיה החלשות ביותר של רקמתנו החברתית, ועד גבול פניית עורף פוליטית הגיעה. פניית-ערפה של מפ"ם לחזית ההסתדרותית בבחירות — ופניית-ערפם של פועלים מאורגנים לכל רשימת פועלים הם שני גילויים בתהליך אחד של טשטוש ערכים וערעור יסודות ועיוורון כלפי העיקר. קשה לקבוע דין מוקדם ומאוחר בתהליכי ירידה ופסילת ער-כים, ודאי קדם ליקוי-מאורות נפשי לפילוג (ובי-מתכוון אומרים אנו ליקוי-מאורות נפשי, כי בכל מאורעות הפילוג הפוליטי בארץ באה המחלוקת האידאולוגית רק אתרי ההתרחקות הנפשית, כראצינאליוזאציה לאחר המעשה), אך כיון שנפ-רצה החומה, ניתנה רשות לשדים לרקד.

במהפכה כמהפכת קבוצה-גלויות, הנעשית בכוחות לא-שונים, במקורות יניקה שונים כל כך, ברמות תרבות שמאות שנים מפרידות ביניהן, תנאי מוכרח הוא בהירות המגמה היסודית — וכוח-השכנוע של הגרעין האנושי המנחה, המ-פלט דרך לבאים. אך באין בקורת מחשבתית נמרצת, בהירות ושכנוע מניין? ובאין אחדות העושים, בקורת מניין? לכאורה, מוסיף אופר-יציה מוסיף בקורת, אך נסיון הפילוג בארץ

טית עם רגש מחאה מוצדק על האנדרלמוסיה וחוסר היעילות ואי-האדיבות שנעשו מכת מדינה. תנועת פועלים שאינה חרדה ואינה דואגת לחינוכן של שכבות אלו ולפתרון בעיותיהן בתוך משק המדינה, מתחייבת בנפשה, העליה הגדולה מרחיבה היקפן של שכבות-הביניים, והצלחת מפלגות הפועלים בכמה ממרכזי העליה הגדולים אין בה משום ערובה חותכת לעתיד לבוא. הזוכר שכבות אלו וצרכיהן ביום-בחירות בלבד, אֵל יתפלא אם תשכחנה אותו אף הן ביום-בחירות בלבד.

ז.

באין אחדות פועלים — ובהעדרה מתכונה בהכרח החזון המשותף לשתי המפלגות כאחת — האחריות נופלת, בגזירת הגורל, על המפלגה הגדולה. הבחירות האחרונות הוכיחו, עד-מה יק" שה לתנועת הפועלים להשיב כבודה ורמתה המוסרית שהושפלו בציבור בעטיו של הפילוג וכל המסתעף ממנו. אך הן הוכיחו שהתיקונים הדרושים אין לדחותם עוד בשום תירוץ, ואף לא בעובדת הפילוג. מפלגת פועלי ארץ-ישראל, אם חפצת-חיים היא, חייבת בבדיקת יכולתה לעמוד בפני הבאות, בבדיקה נועזת של כלי מחשבתה ומלחמתה, וכלי הגשמתה, גזעה, ענפיה וצמדתה.

בחירות הדוך המדינית והחברתית, מפלגה המבקשת לשמור על הקיים יכולה להסתפק בכיסמאות כלליות ובהמצאת סמי-מרפא חדשים לבקרים. לא כן מפלגה שאינה בותרת בדרישה בעקבות המאידעות, אלא שואפת לכוונם במגמת תכנון חברתי כולל, מפלגת פועלי ארץ-ישראל חייבת להתגבר על דלדול הכוח הרוחני שבא בעקבות מות והזדקנות, סתימת מעינות הגולה, פילוג בארץ והעדר מדיניות נבונה ומרחיקה ראות לחינוכו ולהעלאתו של דור חדש להנהגת התנועה. הסלידה המוצדקת מפני דוקטרינריות ומפני מלל-בוסר מארכסיסטי, שנהירים לו תמיד שבילי העתיד (כשהעתיד נעשה עבר), ובדרכי ההזהה אינו מוצא ידיו ורגליו, סלידה זו הביאה את המפלגה לידי פרישות מעבודה מחשבתית מתמדת ומבירור רעיוני מקיף. אך המחשבה אי-נה השלמה לעשייה, היא יסוד העשייה. דלדולה מסכן את העשייה, ובמקום שהתכנון הוא נשמת-אפיה של העשייה על אחת כמה וכמה. על מפלגת פועלי ארץ-ישראל מוטלת החובה ההיסטורית לפרוש לנגד כל העם את מגילת

כלל — אלא גם כדי שישמשו כמנוף להתקדמות טכנית מתמדת, להעלאת הייצור ולשיפור התוצרת, וכגורם דינאמי ואף מהפכני בחרושת, ואפילו במסחר.

כאן רב המקום למאמצי מחשבה ובדיקה מחודשת, וכאן גדול הצורך בבקורת כנה ומדויקת. וגם כאן משתקת ההתפלגות את הבקורת, אף על פי — ואולי דוקא משום — שכל בירור רציני, לגופן של בעיות, היה תוצה ומערכב בלי ספק את תחומי המפלגות.

ה.

תוצאות הבחירות הראו לדעת כי אחת המכשלות אשר כרו בור למלחמתה של תנועת הפועלים באירופה עומדת ומתחדשת גם עלינו — היא התהום בין מעמד הפועלים לבין שכבות העם העובדות בויעת-אפיהן, שמשום טעם זה או אחר אינן מצורפות לארגון הפועלים. ההתעלמות מהן היתה בין עזרי הסוציאליזם-מוקדאטיה הגרמנית, וההתעלמות מהן בפעולתה המדינית והמשקית של ההסתדרות סכנה בה. עליהם של „הציונים הכלליים" בבחירות המוניציפאליות (ובכמה מפרבריה-הדלות ביחוד) הוכיחה מה קל לשסות שכבות אלו, שאינן עומדות כאן בפני בורגנות מונופוליסטית המנשלת אותן מעמד דותיהן. במעמד הפועלים על מיפעליו המשקיים הגדולים, הרוכל והחנוני ובעל-המלאכה עשויים להתפתחות במידה גוברת למחשבה כי הסכנה לקיומם נשקפת מן המשק השיתופי הגדל של הסתדרות העובדים. מפלגות הפועלים לא דאגו להאיר לפני שכבות אלו את דרכה הכלכלית ומטרותיה הסוציאליות של חברת העובדים. גדר לה מזו: אם קרה המקרה ותהליך התפתחותם של המוסדות המשקיים של הפועלים פגע בדרך הילוכו בפרנסתו של אדם שאינו מבעלי-ההון, אך גם אינו נמנה עם הפועלים המאורגנים, ספק אם דאגו המוסדות תמיד לסייע לאדם זה במעברו ממעמד בינוני שאין לו דבר לאבד וזלת בינוניותו אל מעמד פועלים שיש לו בארץ הזאת מה לאבד וזלת כבליו, חלק מסוים מעלית הכוח הריאקציוני בבחירות האחרונות יש לזקוף למגמת הגיבוש המעמדי הטבעי של היסודות הבורגניים והאנוכיים בקרב הישוב. ואולם חלק נכבד מאד מן המצביעים בעד היסודות הללו לא בני-ברית טבעיים הם לבורגנות בעלת-ההכרה. לא איבת תכנון ולא איבת סוציאליזם הדריכה ידי מצביעים אלו, אלא עירוב של מבוכה פוליטי

מתוך התמודדות ופשרה עם גורמים אחרים, ובכל זאת יש לו משקל ספציפי משלו. מן הדין שתהיה המפלגה למופת בדמוקרטיה פנימית. הסכנו לזלזל בכלי הארגון והנהלה במפלגה, אך הדרך ממפלגת המונים בת מאה אלף, אל השפעה מחד גבת עמוקה בעם אין בה קפדניות. היא מוליכה מן התא והסניף הפעיל פעילות מדינית וחינוכית אל הועידה ואל מוסדות דימוקראטיים כתיקנס, המאפשרים בירור וליבון והחלטה של ממש. העצרת החגיגית ביותר והכינס רב-העם ביותר לא ישוו בהם.

מוסדות כתיקנס. הועידה האחרונה של המפ"ל גלה, רבת הרושם מצד פגישת הדורות וקיבוץ הגלויות, אפשר לא יכלה להיות שונה משהיתה, בשיא ההרשמה ההמונית, בלא שהיתה חרישו חינוכית עמוקה בצדה, אך ועידה מעין זו מותר לה להתכנס רק פעם אחת. הועידה הבאה צריכה לשמש למדינה דוגמה של דמוקרטיה פועלית בפעולתה. לא הרי מפלגה שמטיחה ראשה בכותל אטום של שלטון מנדטורי כהרי מפלגה העומסת את עיקר האחריות להנהגת המדינה על גבה. מדינה פירושה ידיעת הענינים והבהרת האחריות, התוויית דרך ויפוי כוח בדיוק האפשרי. לפיכך חייב הדיון לתת ספר-זכריות לנאומי-הגלוי, ול"ויכוח כללי", מעשה קונגרס ציוני, להיצמד לגופם של ענינים, לפלס מקום לביטויים של סניי פים וחברים, להניח מקום להצעות והחלטות המכריעות בגופם של ענינים, הכרעות שהן מנחות את שליחי המפלגה בדרכם, הבהירות בשלשלת-יפוי-הכוח היא סס-חיים לדמוקרטיה. העדרה או טשטושה מוליד מבוכה, אבדן-דרך, יאוש, כיתתיות. מציאותה עשויה להכריא את אורה של המפלגה מבית. המוסדות עשויים אז להתמלא תוכן של ממש. גדלם יצומצם ויאפשר בירור, החלטה ופעולה. כי הרעבם יוחלט לא על-פי עקרונות ייצוג ו"כיבודים" אלא על-פי יכולת התרומה לקיום תפקידיהם של המוסדות.

רוח נכון ומופת חלוצי. מהפכת ליכוד הגלויות לאומה לא תיתכן בלא גרעין מדריך בתוך תנועת הפועלים, המכוון צעדי המהפכה החברתית והי תרבותית, הכלכלית והאנושית, המתחוללת בבת אחת בכיוונים שונים, בדרגות עומק שונות, ואף במשמעויות שונות. עד התמוגג כולן יחד, בעתיד קרוב או רחוק, למשמעות אחת: ציוני-ליואציה עברית חדשה. לשם כך נדרש מופת חלוצי, טוהר מחשבתי וזיווג מחודש של המוסדות והריאליזם שנתפרדו. בידנו הדבר.

התכנון וההגשמה הסוציאליסטית לעשור הבא. בידה להוכיח לכל אדם עמל וישר-דרך את מקומו במיסגרתו של תכנון זה. בידה להורות במעשה כי יתכן תכנון אשר יווסד על האדם ולא על די-כוח, כי זה הדרך להעשרת האדם ולא לדלדולו. בתכנית כזו, מוכנה בעיון רב, תחזור ותתעלה שכינתה המיוחדת של תנועת הפועלים העברית, מצוידת בתנופה מחשבתית ובמלוא היכולת הטכנית והמדעית של זמננו.

העלאת האיכות על ידי חינוך. הבחירות הורכבו כיחזק לבריאותה אם אין עבודת חינוך כבירה מלווה אותה. התותרת להפיכת הכמות לאיכות. מיעוט ההבנה ברחבי הציבור בקשר הגורלי ונמנע-הניתוק שבין הכרח הצנע והגברת התפוצה מהמכאן ובין גידול הישוב על ידי העליה וחי-זק בטחונו הצבאי מכאן הוא סכנה למדינה. עצמאות ובקורת עצמית. מתוך תשוקתה המוצדקת לגנון על המדינה הרכה, מיד להקמתה, מפני גלי הקצף והטינה האופוזיציונית אשר אפופה מימין ומשמאל, הגיעה מפלגת פועלי ארץ-ישראל להזדהות מופרזת — וממילא לידי זיהוי מופלג בעיני הציבור — עם המדינה ומנגנונה, עם הממשלה ודרכה, אך הממשלה ממשלת קואליציה היא וקור-מדיניותה, שהוא בהכרח הטבעי פרי פשרה בין מפלגות, אי אפשר שיבטא בדיוק את מחשבתה ושיטתה של המפלגה, על המפ"ל לגה לשמור על ייחוד פרצופה המדיני והרר-חני ועל רמת תביעותיה הסוציאליסטיות. עליה לעמוד בפני הממשלה כתומכת ותובעת, כשומרת ומבקרת, כסוללת דרך במחשבה ובמדיניות. הוא הדין בעמדתה כלפי המנגנון. יש לשמור את עובדי המדינה מפני בקורת עוינת ונבערת, אך בקורת בנאית חובה היא. לפתח כל שלטון רובצת ההשחתה, ולפתח שלטון טוטאליטארי רובצת השחתה טוטאלית. אך במה ניכר שלטון נאור מנח-של? בידיעת הסכנה, בהבחנת שרשי הרע, במאי-מץ ליטול ממנו כוחו להרקיב את המדינה ולהר-עיל את יחסי האדם בה. השלטון ושליחיו בו-זקקים למפלגה עצמאית שאינה מסתפקת באמיר-תה-הן ותשואות-החן, המעמיקה בבירור ובבקורת, המזהירה על סכנות שעה אחת קודם.

דימוקראטיה פנימית. אך כדי שתהיה המפלגה מוכשרת להשמיע את קולה, לא ככרוז ומפגין בלבד, אלא כתובע שקולו קול עצמאי, שאמנם תוך כדי עשיית שליחיו במדינה, בהסתדרות ובשאר מוסדות, מתלוות לו בנות-קול נוספות

מעשי בנין ומלחמת סמכות

הרצל ברגר

צעד מכריע לקראת הגשמת מטרתה הציונית של הסתדרות העובדים. כוחות רבים בעם היו שותפים במעשה היסטורי זה אך ציבור הפועלים המאוגד בהסתדרות הכללית הורה את הדרך, התיצב בראש המערכה המדינית והצבאית, הטיל על עצמו את עול ההגנה שמה נשאו בו כנאמנות ובהצלחה. פנימה ניטשה מלחמה מרה על עצם תביעת המדינה היהודית. ומפלגות וסיעות שהתנגדו להעלאתה של תביעת המדינה התנגדו. כמובן, לשמוש בכוחה וסמכותה של ההסתדרות — לשם השגת „תביעתה של מפלגה אחת, והיא זאת מפלגת הרוב“. בתקופה ההיסטורית הזאת היתה המלחמה על מלוא סמכותה של ההסתדרות לפי עול להשגת מטרתה הציונית לפי הכרעת הרוב שבי תוכה כמלחמה לזכותה לפעול להשגת מטרותיה, כמלחמה להשגת מטרותיה. והשלב הזה בדרך להשגת המטרה עלה יפה.

וכך הגיעה ההסתדרות לידי כך, שלאחר שלושים שנות קיומה, היא עומדת במלוא כוחה, כשגרעין הארץ מה היהודית המתגלם במדינת ישראל נושא בתוכו יסודות חשובים גם להגשמת מטרתה השנייה, החברתית. שלושים שנות פעולתה של ההסתדרות העובדים הכללית הורישו למדינת ישראל יסודות נאמנים של חברה מתקדמת: תפיסה נאורה של ערכים סוציאליים וערכי חירות, משטר עבודה מתקדם וגדבכים להקמת בנין מקיף של בטחון סוציאלי. החברה השיחופית שוב אינה בגדר תביעה וחזון בלבד. משנכנסה ההסתדרות העובדים לעשור הרביעי לקיומה עובדים 53 אחוז מחבריה במעגל המשקי העצמי של ציבור הפועלים המאורגן, על חטיבותיו הקואופרטיביות ועל מפעלי ההסתדרות ומוסדותיה, 53% אלה הם כמעט שליש מכלל המפרנסים בישוב היהודי. אם נוסיף עליהם את העובדים במשק הפועלי העצמי שבמסגרת „הפועל המזרחי“ ושני ארגוני הפועלים האחרים, הקטנים יור תר, את עובדי המדינה, הסוכנות היהודית, הרשויות המקומיות וארגונים ציבוריים אחרים יתברר, כי למעשה ממשל העובדים בישראל אין להם אף בעצם היום הזה מעביד פרטי. רוב החקלאות, רוב התחבורה ושאר השירותים, חלק ניכר מן התעשייה ומן המסחר במדינת ישראל אינם מצויים ברשות הפרט אלא ברשות הכלל, בצורה זו או אחרת.

יתר על כן: מבחינת היקף המשק הציבורי והשינוי מפתח מדינת ישראל, לפי הערך, אחרי ברית המועצות וארצות הדמוקרטיה העממית, ולעומת זה יש לה יתרון. מבחינת היקף המשק המולאם והקוואר

הסתדרות העובדים הכללית מסיימת את שנתה השלושים, בשנת שלוש למדינת ישראל, כגדול הארץ גוונים הצבוריים של העם היהודי בדור הזה, הוץ להסתדרות הציונית, וכגדול הארגונים הציבוריים היהודיים מבחינה מעשית ומבחינה היסטורית כאחת. ארגון פועלים המקיף קרוב למחצית העם; ארגון כלכלי המקיף את רובה המכריע של החקלאות, חלק מכריע בשירותים וחלק ניכר בתעשייה במדינת ישראל; ארגון חברתי שהיקף והקים צורות חברה וחיים שלא נודעו עד כה והן משמשות בסיסי כוח עיקריים למעמד ולעם ויסודות לבנית החברה החדשה במדינה; ארגון לפעולות תרבות, הסברה והינוך שפעולתו מקיפה את הארץ כולה וחלק גדול מן העם; ארגון פוליטי-רעיוני אשר שימש שנים רבות ומשמש גם עתה, הוא גופו וחלקיו השונים, בית היוצר למחשבה המדינית של האומה ולהגשמתה — ההסתדרות, מצבר זה של יומה לאומית ומעמדית ומכשיר זה למשימות השחרור של העם והארץ בישראל, נכנסת לעשור הרביעי כשהחליף הגשמתם של התפקידים שנטלה על עצמה הוא בכל תקפו.

יסודה של ההסתדרות העובדים הכללית היה השלב המכריע בתהליך האיחוד של תנועת העבודה הציונית. רעיון האיחוד הכולל שהונח ביסודה של „אתר העבודה“ לא נתגשם בגלל סירובו של „הפועל הצעיר“ לוותר על קיומו העצמאי ובגלל רושם המהפכה הרדיתית והקמת הקומאניטרן אשר פילג את חברית העולמית „פועלי ציון“. אך מה שלא עלה במסגרת מפלגה החל מתגשם במסגרת ההסתדרות. מפלגות המיעוט שמרו על עצמאותן ועל סמכויותיהן הפוליטיות כמפלגות אף ביקשו לצמצם את היקף פעולתה של ההסתדרות לבל תפלוש לתחום שייחדו לקיומן העצמאי. אף על פי כן התרחבו בהתמדה סמכויות ההסתדרות והיקף פעולתה. היא מיוגה בתוכה ארגון הלוחם לענייני יום-יום של ציבור הפועלים, ארגון הבונה משק וארגון בעל מטרות פוליטיות ברורות, ציוניות-סוציאליסטיות, עם כל העניקו אוטונומיה רעיונית רחבה לכל החטיבות שבתוכה, ובכללן ארגון לא-ציוני וארגון לא-סוציאליסטי. המטרות הגדולות של ההסתדרות העובדים הרגו ממסגרת פעולתו של ארגון להקמת משקים שיתופיים בעיר ובכפר ושל איגוד מקצועי וכל פעולתה היתה מכוונת להשגת מטרותיה הגדולות. לאחר שלושים שנות קיומה עומדת ההסתדרות כשכוחה עמה ומאתוריה ככרת דרך גדולה להשגת שתי מטרותיה הגדולות. הקמת המדינה היהודית הוא

ויכולתם בניהול המשק ממלאים את המסגרת הפורמאלית של חירות פוליטית תוכן ממשי. בעת ובעונה אחת גדול חלקו של המשק השיתופי בכלכלה הבלתי-קאפיטאליסטית. כמחצית מחברי ההסתדרות העוסקים במעגל המשקי העצמי של ציבור הפועלים אינם עובדים שכירים כלל, אף לא עובדים שכירים במפעלים ציבוריים, אלא עובדים במשקיהם השיתופיים הם. בעית העתיד הגדולה של החברה הסוציאליסטית, בעית מעמדו של העובד במשק הציבורי, הולכת ונפתרת, הלכה למעשה. עם עליית משקלו של המשק הציבורי ועם קיום החירות הפוליטית במדינה, הבעיות האלה עדיין לא נפתרו, כשם שעדיין לא נמצאה הדרך הנכונה הממוזגת בעלות עובדים במשקיהם עם פיקוח ציבורי יעיל, אם של המדינה ואם של מסגרת ציבורית אחרת. ערות לכך הם לבטי ההסתדרות בשאלות הקואופרטיבים לתחבורה; עדות לכך היא ההתקדמות המועטת של שיתוף העובדים בהנהלת מפעלי החרושת של ההסתדרות וגילויי המתיחות בין הממשלה לבין עובדי המדינה. ספק הוא אם בכלל תיתכן דרך מיוזג אחת שתהיה הולמת את כל הענפים והמפעלים. יש להניח, כי בסופו של דבר יקום ויותאם סולם של מיוזג בין שתי צורות המשק הציבורי, לפי מעמד המפעלים לגבי הצרכים שהם מספקים, לפי חשיבותם במשק הלאומי, לפי ההון הנדרש לפעולתם וכיו"ב — החל במשק הנתון כולו בבעלות המדינה או הארגון הציבורי ובר הנהלתם, שמידת השלטון העצמי של עובדיו אינה חורגת מסמכויותיו של ועד עובדים במשק פרטי, וכלה במפעל קואופראטיבי טהור שהפיקוח עליו אינו עובר את מידות הפיקוח הממשלתי במשק קאפיטאליסטי בימים כתיקונם. כאמור, ההסתדרות עדיין לא פתרה את הבעיה הזאת ואי-פתרונה מוליד גילויים קשים בחייה ונושא בחובו גם סכנות פוליטיות חמורות. לא מקרה הוא שההסתדרות מכיון שהקימה מפעלים לתפארת, שתנועת הפועלים העולמית מתברכת בהם, ברקה ומצאה כי רבים מבין אלה שאינם עובדים בהם חדורים בגללם התנגדות להסתדרות, ורבים מבין אלה העובדים בהם חדורים בגללם התנגדות להסתדרות ולמפעלים שהם עובדים בהם גם יחד. נראה כי ההתקדמות בדרך השלטון העצמי של עובדי מפעלים ציבוריים פיגרה אחרי התקדמות המפעלים עצמם ואחר-כך ביסוסה וקיומה של החירות הפוליטית במדינה, וההסתדרות חייבת להקדיש תשומת לב מוגברת לבעיה זו, על שני גילוייה: לעשות להרחבת השלטון העצמי של העובדים ולביצור סמכותה של ההסתדרות ופיקוחה המרכזי היעיל על משק העובדים בארץ.

כל אלה אינם אלא חבלי גידול והתקדמות, חבלי המהפכה הלאומית והחברתית הגדולה המתחוללת בארץ זו.

פראטיבי, על ארצות הסוציאליזם הדמוקראטי, ואולם קודמת היא לארצות אחרות מבחינת העלאת בעיות של המשק הציבורי ופתרוןן. שלושה תפקידים חייבים לקיים הסוציאליזם: להבטיח דמוקראטיה חברתית עליידי בעלות ציבורית על אמצעי הייצור; להבטיח דמוקראטיה פוליטית, כלומר את חירות האדם בחברה; להבטיח דמוקראטיה כלכלית, כלומר שלטון עצמי של העובדים במפעליהם. ברית-המועצות וארצות הדמוקראטיה העממית התקדמו מאד בפתרון הבעיה הראשונה, בהעברת אמצעי הייצור לבעלות המדינה, אך הן שוללות לימים ארוכים כל חירות פוליטית ולמעשה אין בהן זכר לשלטון העצמי של העובדים במפעליהם, יוגוסלאביה הגיעה למעשה למשטר של הלאכה מלאה כמעט, והיא שוקדת על פתרון בעית השלטון העצמי במפעלים, אך היא שוללת את החירות הפוליטית, ובאין דמוקראטיה פוליטית לא תיתכן גם דמוקראטיה כלכלית. ארצות הסוציאליזם הדמוקראטי מקיימות את החירות הפוליטית אף הקימו תנועות קואופרטיביות גדולות המקיפות מיליונים ומקיימות ביניהם דמוקראטיה צרכנית, אך עדיין הן בראשית דרכן להעברת אמצעי הייצור לבעלות ציבורית ועדיין לא העלו כלל את בעית הדמוקראטיה הכלכלית היצרנית. פעלה של ההסתדרות בישראל בהקמת משטר חברתי וכלכלי חדש מטבע הדברים לא היה מכון להעברת המשק הישראלי כולו לבעלות ציבורית ולביטולו של הקניין הפרטי על אמצעי הייצור, שתי שיטות המשק קיימות בישראל זו בצד זו: שתיהן הולכות ומתרחבות בתהליך הבנין הכללי של הארץ, ובמידה שהיו העברות מתחום המשק הפרטי לתחום המשק הציבורי הרי לא יצאו הללו מגדר חילופי-כוחות שכיחים במשק הקפיטאליסטי. שתי שיטות המשק קיימות ומתפתחות זו בצד זו במדינת ישראל ואין כל כוונה להצר צעדי שתיהן, כי רק בגידולן הערובה לפיתוח הארץ והמשק, לקליטת העליה הגדולה ולקיום רמת חיים הוגנת לישוב, אכן משקל המשק השיתופי והציבורי בתוך המשק הישראלי כולו עולה בהתמדה אם כי הוא גדל מתוך התחרות חפשיית במשק הפרטי.

התמורה החברתית המתחוללת בישראל היא תמורה כוללת, המקיפה את שלוש הבחינות של החברה הסוציאליסטית ואינה מצטמצמת, כבארצות אחרות נתונות בתהליך התמורה הזאת, בהשלטת עקרון סוציאליסטי אחד או שנים על מנת ששני העקרונות נתותרים או העקרון האחד שנתותר יושלם אחר כך, אם בדרך של התפתחות אולוציונית ואם בדרך משבר מהפכני. החירות הפוליטית במדינת ישראל נשמרת עם עליית משקלו של המשק הציבורי והשיתופי; גדולה מזו, השחרור הכלכלי מתלות בבעלי הון פראטיים ועלית רמת החיים החמרית של המוני עמלים

בהטיית זעם העם כלפי בעליהתחזות ואנשי הבורגנות הגדולה, הכמורה והקצונה וכלה בגילוי המתמיד של הבירות חבלנים, סוטים, בוגדים וקושרים, שעליהם הוטלה האחריות לכל הכשלוניות והסבל. טיטו התחיל בהטיית זעם העם אל האימפריאליסטים וסוכניהם, אחר כך הוסיף עליהם את הקומאיפורם וסוכניו ועתה הוא מסתפק בקומאיפורם ובסוכניו בלבד. המהפכה שלנו אין לה במי להסית, אין לה כלפי מי להטות עם זעם העם על הסבל שהיא גורמת בהכרח, אין לה במי לכלות את חמתו, ולאורך ימים אין לנו להצטער גם על כך, שהמהפכה שלנו טהורה יותר, שהיא מעוררת — או צריכה לעורר — בעם יצרי התגדבות ויצירה בלי לעכר איתם בתאוות נקם ודם, אך, כאמור, גם היא גורמת סבל, גם היא מעוררת זעם והזעם הזה מופנה כלפי המהפכה עצמה וכלפי מחולליה ומדריכיה, את תוצאות הזעם הזה ראינו בבחירות המוניציפאליות האחרונות.

למלחמת הבחירות המוניציפאליות קדם מאבק על הבחירות המוניציפאליות בתוך ההסתדרות. מאבק זה הוא מסודר, ימיו כמעט כימי קיומה של ההסתדרות. במאבק זה, על זכותה וחובתה של ההסתדרות להפעיל בפעולה המוניציפאלית ובבחירות המוניציפאליות ליות כהסתדרות, משתקף הויכוח הנושן על סמכויות ההסתדרות והיקף פעולתה. בשלושים שנות קיומה של ההסתדרות נתחלפו לא פעם נושאי מגמת הצמצום; אך המגמה עצמה קיימת והרוב הנאמן לדרך שהלך בה מיום יסוד ההסתדרות, לדרך זו שיסוד ההסתדרות היה אחד מציוניו העיקריים, חייב ומצווה להאבק על סמכויותיה הרחבות, על מסגרת האיחוד הפועלי הגדול, רבים במפלגת פועלי ארץ ישראל ידעו לפני הבחירות המוניציפאליות, שאם תותר ויתור אופורטוניסטי למעוט ותקבל את הדעה שההסדר תדרות חייבת להפקיע מתחום סמכויותיה את הפעולה המוניציפאלית, ולמעשה, להפקיעה אחת ולעולמים, היא תמנע הרבה רוגז גם מעצמה גם מן ההסתדרות, תשלול נימוקים ממנגנוניה, ואפשר שתימצא נשכרת מבחינת מספר הקולות שתקבל. אך השיקול ההסתדרותי, ה, הצורך לשמור על היקף פעולתה וסמכויותיה של ההסתדרות העובדים לבל יצומצם, הכריע את הקו. אין לך עדות חותכת יותר להכרח הטראגי שהוטל על מעמד הפועלים המגשים את המהפכה העברית להאבק על נפש יעודו עם עצמו, עם כוחות הפירוד וההתפרקות שבתוכו, מאשר הדרך הארוכה הזאת, למן הויכוח הזה על סמכויות ההסתדרות בועידת היסוד שלה ועד המאבק על זכותה לייצג את ציבור הפועלים בפעולה המוניציפאלית בימי מלאת שלושים שנה לקיומה.

מהפכה זו יש לה בעיות המיוחדות לה, אשר שום מהפכה אחרת בעלת היקף דומה לא ידעתה. בעיה חמורה נובעת מעצם התפקיד של הגשמת מהפכה כזאת במסגרת מדינית של דמוקרטיה וחירות האדם. תנועת הפועלים הישראלית אינה היחידה המגשימה את המהפכה בארצה, במסגרת משטר מדיני דמוקרטי. בעיה זו קיימת גם בארצות אחרות; אלא שבארצות אלה היא חריפה יותר. המהפכה בישראל עמוקה יותר, מקיפה יותר, אינטנסיבית יותר מאשר באנגליה ובדומיניונים שבדרום האוקיינוס השקט או בארצות הסקאנדינאביות. היא גם תובעת יתר פעולה ציבורית, יתר התגדבות עצמית ופעילות עצמית של המונים — ומטעם זה יכולה היא להתגשם רק במסגרת דמוקרטית טיט בלבד, על אף כל הקשיים הכרוכים בקיום המסגרת הזאת; אין לה כל תקווה להתגשם במשטר של דיקטטורה שבכוחו להתגבר על כל התנגדות פצילה, אך אין בכוחו לשבור התנגדות פאסיבית, אדישות וחוסר התגדבות-אמת. מאידך גיסא חסר הישג הישראלי אותו חינוך דמוקרטי ואותו ליכוד לאומי וחברתי שמצוינות בהם בריטניה והדומיניונים הבריטיים והארצות הסקאנדינאביות — שני יסודות שבלעדיהם גוברים מאד קשיי הגשמתה של תמורה חברתית במשטר דמוקרטי.

לאורך ימים אין לנו להצטער שהמהפכה שלנו מתגשמת תוך שמירה על החירות המדינית ועל זכויות האדם. שמירה זו מציבה גבולות לסבל שהמהפכה הזאת יכולה להטיל על המוני העם לשם הגשמתה. היא מגשרת בין האמצעים לבין המטרה ולאמתו של דבר היא מקרבת את המטרה הסופית, ואינה מרחיקה, היא מונעת מן התנהגות פיתוי עריצות ומן העם את ההכרח להתחיל בעתיד בהקמת בנין החירות שנופץ לרסיסים. אך הדרך הזאת אינה קלה, היא זרועה מוקשים. בדרך הסלעית הזאת אורב לעם, מאחורי כל צוק, הפיתוי לפרוק מעליו את המשא הכבד של המהפכה ולהתנכר לה.

העם הנושא את המהפכה הזאת אין לו במי לכלות את זעמו, אלא במהפכה עצמה, במחוללת ומדריכה. מחוללי מהפכות אחרות ומדריכיהן טרחו לא רק לעורר התלהבות אלא גם ללבות שנאה ותאוות נקם ורדיפה. במהפכה הצרפתית הגדולה כילה העם את זעמו בניצג המשטר הישן, ואחר כך, בגבור הסבל שהמהפכה עצמה גרמה לו, בסיעות המנהיגים שירדו בזה אחר זה ובירידתם הוצגו לפניו עלידי יורשיהם כבוגדים וקושרים שעברו את העם ואת המהפכה גם יחד. תולדות המהפכה הרוסית הגדולה הן לא בלבד תולדות הישגים, מאבק ודיקטטורה, הן גם פרשה ארוכה של ליכוי יצרי שנאה ועשית שפטים, החל

במזרח התיכון

הגנת המזרח התיכון

יון קמחי

ההצהרה הזאת על המדיניות הסוואטית באה, למעשה, כדי לאשר רשמית את תוכן השיחות שמולוטוב ניהל שבועיים קודם לכן, ב־13 בנובמבר 1940, בברלין. עם היטלר בבוקר ועם ריבנטרופ אחרי הצהרים. בשיחות אלה פיתח מולוטוב בצורה פהות פורמאלית את הגירסה המודרנית של ברית־המועצות בשאלה המזרחית. הוא הזכיר את מלחמת קרים ואת ההתערבות הבריטית בשנת 1918/19 והדגיש כי המצרים הם „השער ההיסטורי של אנגליה להתקפה על ברית־המועצות“. משעה שניתנה לבריטים דריסת־רגל ביון גברה הסכנה הנשקפת לרוסיה. לרוסיה אין בענין זה אלא כוונה אחת: כל הפצה להיות בטוחה מפני התקפה דרך המצרים וברצונה ליישב את הכביה עם תורכיה; ערובה שתיתן לבולגריה תקל על המצב.

הפיראָר הביע הסכמתו בדרך כלל, ואז גילה מולוטוב את קלפיו: הממשלה הסוואטית רוצה בהבטחת הדארדאנלים „לא רק על גבי הנייר אלא בפועל ממש“. בשיחה עם ריבנטרופ אחר הצהרים חזר מולוטוב על הנקודה הזאת. „הסכמי נייר לא יספיקו את ברית־המועצות“, אמר לשר החוץ הגרמני, „אלא היא תדרוש ערובות יעילות לבטחונה“. רצונה בבסיסים בבולגריה ועל אדמת תורכיה כדי לפקח על המעבר בבוספורוס ובדארדאנלים.

אחר הצהרתו הרשמית של מולוטוב באזני השגריר הגרמני ב־26 בנובמבר לא אירע עוד כלום. ב־17 בינואר 1941 חזר מולוטוב ותבע תשובה מהירה. הגרמנים לא אמרו עוד דבר בענין זה.

אך הנושא עצמו לא נגנז. כעבור ארבע שנים ומחצה ביולי 1945, הועלה שוב, גם הפעם בברלין, אמנם בנסיבות שונות. אך הנוסח הסוואטי, כפי שהוגש בוועידת פוטסדאם על ידי המאראשאל סטאלין עצמו, לא היה שונה ביסודו מן הנוסח הקודם של מולוטוב. הדגש לא הושם הפעם, כמסתבר, על האזור „דרומה מבאטום ובאקו בכיוון המפרץ הפרסי“, אלא על הפצה של ברית־המועצות בנאמנות על אחת מן המושבות האיטלקיות. ורק אחר כך פנה סטאלין אל המצרים. הסכם מונטרֶא היה „עוין“ לברית־המועצות.

דומה, בשום ענין מענייניו של מדיניות־החוץ הסוואטית לא נתגלו, בבחינות שאין למעלה כמנה כוונותיה של רוסיה לעיני העולם כולו כבפרשה זו שעדיין רשאים אנו לקרוא לה „השאלה המזרחית“ אחרי המחפכה פתחו הבולשאוויקים את ארכיוני הצארים כדי לחשוף את מניעי מדיניותה של רוסיה האימפריאליתיסטית, וכתום מלחמת העולם השניה נמצאו בגנוזי הנאצים הרבה מיסמכים סוואטיים. בצירופן היה בשתי סידורות התעודות החשאיות הללו כדי להעיד על הנאמנות המופלאה למטרה אחת ויחידה שהיתה תמיד לנגד עיני הרוסים במדיניותם במזרח התיכון — הן תחת שלטונו של הצאר והן תחת שלטונו של סטאלין.

בנקודת־מוצא לפרק האחרון בעלילה זו יוכל לשמש לנו תאריך 26 בנובמבר 1940. ביום זה קרא מולוטוב לפון שולנבורג, השגריר הגרמני במוסקווה, והודיע לו כי הממשלה הסוואטית מוכנה לחתום על הסכם ארבע מעצמות בין ברית המועצות, גרמניה, איטליה ויפאן, בתנאי שתביעות רוסיות מסויימות תתקבלנה על ידי שאר בעלי־הדבר, החשובות שבתביעות נגעו למזרח התיכון, ואלה התנאים, לדברי מולוטוב עצמו:

„הקמת בסיס לחילות היבשה והים של ס.ס.ס.ר. בבולגריה, בטוחה הבוספורוס והדארדאנלים.

הכרת האזור דרומה מבאטום ובאקו, בכיוון המפרץ הפרסי, כמרכז שאיפותיה של ברית המועצות.

מולוטוב הוסיף ופירט את התנאים הללו; אכן ביקש למנוע כל טעות אפשרית. מן הראוי לתקן את טיוטת הפרוטוקול המתה את ספירות ההשפעה של כל צד, אמר מולוטוב לשגריר הגרמני, „כדי לקבוע את מוקד שאיפותיה של ברית־המועצות דרומה מבאטום בכיוון הכללי לקראת המפרץ הפרסי“. אף טיוטת הפרוטוקול בנוגע לתורכיה, הוסיף מולוטוב, טעונה תיקון „כדי להבטיח בסיס לחילות היבשה ולחילות ים קלים ליד הבוספורוס והדארדאנלים בחכירה לזמן ארוך“. באם חסרב תורכיה, יהיה צורך בהסכם מיוחד בין ארבע המעצמות „כדי לנקוט ולקיים את הצעדים הצבאיים והדיפלומאטיים הדרושים“.

תורכיה ותבעו מתורכיה את מסירת תראקיה המזרחית; הארמנים בארמניה הסוואטית הופעלו אף הם ומיד נשמעה התביעה הנמרצת להחזרת הגלילות התורכיים של קארס וארדאהאן לארמניה הסוואטית; אף גברה התעמולה נגד הממשלה התורכית עצמה.

מתיחות נשתררה בכל המזרח התיכון. השפעתה של רוסיה גדלה ובמתנגדיה, בפרס ובמדינות ערב, ניכרו סימני חולשת דעת. בקיץ 1946 הגיעה השפעת רוסיה במזרח התיכון לשיאה. הממשלה הסוואטית הרגישה בעצמתה של זו. לא היה עוד צורך ברקדוקי דיפלומאטיה או בתעמולת-היסח. היה זה נובמבר 1940 שני. כאן היה מקום לחזור ולשים את הקלפים על השולחן — איתם הקלפים ממש שמולוטוב העלה בראיון ההיסטורי עם היטלר.

ב־7 באבגוסט 1946 שלחה הממשלה הסוואטית אגרת חדשה לממשלה התורכית. סעיף דל"ת הציג „הקמת משטר למצרים בסמכותן של תורכיה ומעצמות אחרות של הים השחור“. סעיף ה"א הציג „שתורכיה וברית-המועצות, שהן המדינות המעונינות והמסוגלות ביותר להבטיח את בטחון המצרים ואת חופש המסחר הימי, תארגנה אמצעי הגנה משותפים למצרים כדי למנוע שימושם של המצרים בידי מדינות אחרות לשם מטרת עוינות למדינות הים השחור“. שנים עשר יום לאחר הגשת ההודעה הסוואטית, ובלי לחכות לתשובת התורכים, התערבו ארצות-הברית ומסרו מודעה כי אין לקבל את הטענות הסוואטיות. ב־22 באבגוסט מסרה הממשלה התורכית את תשובתה היא בנוסח דומה. כעבור חודש חידשו הרוסים את הנסיון. שוב דחתה תורכיה את רעיון השיחות הישירות, כפי שהרוסים הציעו אותן. הרוסים מצדם לא הסכימו לוועידה שתתקן את הסכם מונטרעא אלא אם יושג הסכם מקדם בינם לבין התורכים. הועידה לא נתכנסה. ההסכם לא תוקן. קרנה של רוסיה החלה יורדת. המשטר בצפון פרס, שהוקם בעזרת הסוואטים, התמוטט; ארצות-הברית נכנסו בתורת ערב לתורכיה וליוון ובתורת מסייע לפרס. התביעות הרוסיות, שהועלו בעקשנות, ראשית בתקופת הברית הנאצית-סוואטית, אחר-כך בשעת נצחון הברית הנאצית-נאצית, ולבסוף, בנסיבות המלחמה הקרה, נגנזו. אך תהיה זו פזיונות אם נעלה על הדעת, כי המטרות שניסח מולוטוב בברלין בשנת 1940, וסטאלין אף הוא בברלין בשנת 1945, כצרכיה החיוניים של המדיניות הסוואטית, עברו ובטלו פתאום מן העולם.

רבות ושונות היו הסיבות שמנעו את הסוואטים מהשיג את מבוקשם במזרח התיכון. בתחלה הרסה החלטת היטלר לצאת למלחמה על ברית-המועצות את תכנית הסוואטים לשים ידם על המזרח התיכון —

כי העניק לרוסיה אותן הזכויות כלקיסר היאפאני. „תורכיה היא חלשה מדי למתן ערובה יעילה למעבר חפשי, ועל כן מן הדין שתינתן האפשרות לברית-המועצות להגן על המצרים“. הסביר סטאלין. אך בעוד שהנוסח שנתפרש בברלין בשנת 1940 בדבר ההתפשטות דרומה אל פרס לא הוזכר, הרי ברור שהתפיסה היסודית לא נשתנתה. מר צ'ארצ'יל הביע תחילה חששותיה לתביעת הרוסים את שני הגלילות התורכיים קארס וארדאהאן. גם מולוטוב וגם סטאלין הסבירו שניהם בתשובתם, כי התורכים ביקשו לכרות ברית, והילכך רשאים הרוסים להציב את הגבולות שעליהם יהיו מחוייבים להגן.

גם ועידת ברלין השניה לא הגיעה לידי החלטה ברורה בענין זה. ההודעה שנמסרה כתום הועידה רק אמרה, כי הוסכם על הצורך בתיקון הסכם מונטרעא וכי שלוש המעצמות תפתחנה בשיחות נפרדות וישרות עם הממשלה התורכית. הרוסים נראו שבעי רצון, מה שבא לידם עם תום המלחמה היה מעין מילוי הדרישות שדרש מולוטוב בשיחותיו עם היטלר בשעת ביקורו בברלין בשנת 1940. בצפון נתמלאו הדרישות שנגעו לפינלאנד. בדרום התקיימה שאיפת רוסיה לבסיס בולגארי למעלה מן המשוער. ועתה, לאחר הביקור השני בברלין, היה נראה כי הרוסים ישיגו את מבוקשם גם בדארדאנלים.

הרוסים הוסיפו לחזק את עמדותיהם בפינלאנד, באירופה המזרחית, בבולגריה ובמזרח הרחוק. אך באותו ענין דוקא שמולוטוב הגדיר כ„מרכז השאיפות הרוסיות“ היה נצחונם של הרוסים קצרי-ימים. כעבור שלושה חדשים לאחר הסכם פוטסדאם הודיעו ארצות-הברית לממשלה התורכית, שהן תומכות בתיקון הסכם מונטרעא בדבר הסדר הפיקוח על הדארדאנלים במגמה הפוכה לזו שברית-המועצות צופה לקראתה. התורכים קבלו את ההודעה האמריקנית בברכה. לממשלה הסוואטית נמסר שתורכיה אינה מוכנה למשא ומתן ישיר עם ברית-המועצות על עתיד המצרים. אך גם מבלעדי תמיכתן המוסרית של ארצות-הברית — ובאותה שעה לא היה יותר מזה — גמרו התורכים אומר לעמוד בפני הרוסים. הם קיימו את צבאם של 750.000 איש במצב של גיוס מלא. אך הרוסים לא היו בהולים לחתר, כתגובה על הסירוב התורכי פתחו הרוסים בהתקפה מרכזת לזעזע את ההתנגדות התורכית בבת אחת. לא יצאו ימים ספורים לאחר ההודעה האמריקנית אל תורכיה וגילוי סירובם העקשני של התורכים, ומיד פרץ המרד של תנועת השחרור האזרביג'אני והקורדית בצפון פרס בגבולה המזרחי של תורכיה; הקומוניסטים היוניים תחת גנרל מארקוס הגבירו את המערכה בגבולה המערבי של

לעין: במאה הי"ט התערבו הבריטים מדי פעם בפעם למנוע דריסת-רגל רוסית בדארדאנלים, אך במשך המחצית הראשונה של המאה העשרים לא ייחסו עוד לתורכיה ולדארדאנלים אותה חשיבות. עם הקמת הברית נגד הקיסר ואחר-כך נגד היטלר התחילה המדיניות הבריטית רואה את המצרים כבני-חליפין, ובלבד שתגבר אחיזתה של בריטניה בפרס.

ציון ברור ראשון לדרך מדינית זו יש לראות במשאומתן בין בריטניה לרוסיה בשנת 1908. כדי להשיג את הסכמת רוסיה לחלוקתה של פרס לאזורי השפעה בריטיים ורוסיים, הגישו הבריטים לחסמת את פתיון הדארדאנלים. הם הודיעו לרוסים כי בריטניה תשמוח, "לשקול כל הצעה שרוסיה תגיש" בנוגע לדארדאנלים. הציון השני היה ההסכם החשאי של קושטא שנחתם בין בריטניה ובין רוסיה בשנת 1915. על פי החוזה הזה תבטחה קושטא לרוסיה, בעוד שכרייטניה תורשה לספח לתחום-השפעתה בפרס את כל האזור הגייטראלי שנקבע בזמנו בהסכם שנת 1907. המלך ג'ורג' החמישי אמר לשגריר הרוסי, גראף בא" קאנדורף, לרגל כניסתה של תורכיה למלחמה: "קושי טא צריכה להיות לכם." מעתה הותווה קו ברור: יש להגן על המזרח התיכון בפרס ולא בתורכיה. דריסת-רגל רוסית במצרים נחשבה לרע במיעוטו לעצמת החדירה הרוסית לתוך פרס. ההחלטה לא היתה מקרית ובמשך הזמן הוברר שנודעה לה חשיבות שלא היתה לשעה בלבד.

בפנותנו ממלחמת העולם הראשונה אל השניה אנו מבחינים במסכת צבאית החוזרת על כל הצעדים הדיפלומטיים של מלחמת-העולם הראשונה. בשנים 1942/43 הוציאו הגנרלים אוכילנאק ויילסון חמש סידרות הוראות להגנת המזרח התיכון בפני התקפה מצפון. מן הראוי שנעניין בהן בפרטות.

בפברואר 1942 הוציא הגנרל אוכילנאק את ההוראה הראשונה. יש להגן על שדות התעופה בסוריה הצפונית ובעיראק הצפונית; פעולת הריסה כללית תיעשה במידת האפשר בתורכיה. בצפון פרס ובצפון סוריה; והצבא יקשור קרבות-השהיה תוך כדי נסיגתו לדרום פרס, לדרום עיראק ולדרום ארץ ישראל.

כעבור חודשיים, באפריל 1942, הוצאה הוראה שניה. הפעם הניחו כי לא יתכן לעצור התקפה גרמנית דרך אנאטוליה, ומן ההכרח להעתיק את קריה-הגנה אחורנית. תפקידם של חילות המזרח התיכון הוא להגן על הבסיסים והנמלים במצרים, בעיראק ובפרס, על הנפט בדרום מערב פרס ועל המפרץ הפרסי. אפילו יניחו כי התורכים יתנגדו להתקפה גרמנית, על בעלי הברית לצמצם את עזרתם לפעולה בדרום תורכיה עד גבול רכסי הרי הטאורוס כדי להרוס את הכבי

או לפחות לזכות בשליטה על המצרים — כשם שהשיגו את המדינות הבאלטיות: בול-הזול. אחר-כך קלקלה התנגדותם של התורכים את שורת החישובים הסטאטיים. אולם אבן-הנגף העיקרית לתכניות הסטאטיים במזרח התיכון היתה זו שעמדה לשטן על דרכם של הצארים: ההשפעה הבריטית וארגונו הצבאי של המזרח התיכון בידי הבריטים נגד כל הסגת-גבול מצדה של רוסיה.

ב

המדיניות הבריטית במזרח התיכון התנהלה בשני שטחים נבדלים כדי לקדם את כפל תכונותיה של הסכנה הצפויה מן הצפון. זמן רב לפני המהפכה הרוסית, וכן אחריה, שקדה בריטניה על הגנתו הצבאית של המזרח התיכון למען יעמוד בפני כל מדיניות של התפשטות מצד רוסיה שמטרתה הקיסרות הרוסית או המפרץ הפרסי. מאידך השתדלה מדיניות זו, מימי המהפכה הרוסית ואילך, ליצור במזרח התיכון מסגרת מדינית וחברתית שתהיה עשויה להחזיק מעמד כנגד מגמות ההתפוררות, אשר עצם קיומה של רוסיה הסטאטית מעודדן ואשר נחשלותו וחוסר-יציבותו של המיבנה התכרתי והמדיני במזרח התיכון מפרנסים ומטפחים אותו.

לאמחו של דבר, פשטה סכנת ההרקה הפנימית וההתמוטטות עוד בסופה של המאה הקודמת אף פרצה גבולי הקיסרות העותומאנית. כבר בשנת 1890 מצא לורד קארזון שוהי הבעיה המרכזית למדיניות הבריטית בפרס: החולה היה צפוי למיתה בידי של הרופא. המדיניות הטובה ביותר לבריטניה בפרס, כתב קארזון, היא "להקים ברית ידידות... לעודד זרימת הון למזרח לשם מטרות בדוקות ויציבות שכונתן להחיות את הארץ... ובזאת להביא את פרס לידי מעמד כזה, שיהיה ככוחה לסכל את מזימות שכניה או, לפחות, להכביד עליהן".

לשונו של קארזון היתה נמלצת יותר, אך התוכן היה דומה מאד לדבריו של מר באוין, חמישים וחמש שנה אחר כך. על "העלאת רמת החיים במזרח התיכון", וכן לדברי הנשיא טרומאן בהערותיו שהעיר זה לא כבר על סעיף ארבעה, אך על אף כל השלושה, הרי המדיניות השלטת במזרח התיכון במשך ששים השנים האחרונות סימניה המובהקים היו המולדת-הבה, איימנות ושוחד, ועל כל פנים, ההיפך הגמור מרפורמה פנימית. מדיניותו של קארזון לא עלתה בקנה אחד עם אמירתו המרהיקה-ראות ממש, כשם שמדיניותו הממשית של ארנסט באוין לא הלמה את כוונותיו המוצהרות. האבחנה היתה נכונה; אך הטיפול היה בו כדי לקרב את קצו של החולה.

במה שגתה המדיניות הבריטית? סיבה אחת בולטת

כיום דרשו יותר מזה מבעל-ברית אמיתי. על כן פנו לאמריקה כתום המלחמה, משתפסה סכנת ההתרעבות הרוסית את מקום הסכנה הגרמנית שחלפה. היענותן של ארצות-הברית היתה מוגבלת. עזרת כסית מסוימת ניתנה; רשת הכבישים התורכית תוקנה; בתמיכתן חודש ארגונם וציודם של תילות תורכית. ומעין זה עשו לסייע בידי הפרסים. אולם מלכתחילה נדף רית של חוסר-ממשות מן הגישה האמריקנית. תחילה ראו האמריקנים את עצמם כמין כוח שלישי במזרח התיכון. מר ויליאם ס. האס, מומחה אמריקני לפרס שעשה זמן-מה כיועץ במשרד החינוך הפרסי בטהראן, הגדיר, למשל, את תפקידן של ארצות-הברית, עם פרוץ המרד, שנתמך על ידי הרוסים, בצפון פרס בסתיו 1945, כתפקיד של „מתווך בין בריטניה הגדולה לבין רוסיה“, ואמנם מילא ציר ארצות-הברית בטהראן את התפקיד הזה באותם הימים. ואף זו: המדיניות האמריקנית במזרח התיכון סובלת מפשטנות מסוימת, שאינה הולמת את היחסים הפוליטיים באזור מחוכם ומפולפל זה. ג'ורג' ו. אָלן, לשעבר סגן שר-החוץ ואחד המוכשרים מבין המומחים האמריקנים למזרח התיכון, כתב בשנת 1949 על פרס את הדברים האלה: „הבעיה כיום שונה לחלוטין מן הבעיות של הדורות הקודמים. משאלתן של ארצות-הברית היא רק לסייע בידי פרס כי תתחזק עד שתוכל לשמור על עצמאותה ועל שלימותה בפני כל מי שיהיו לו שם מסרות אימפריאליסטיות. כל הפצנו הוא לראות את פרס מתפתחת מבחינה תעשייתית ועומדת ברשות עצמה. זהו ההיפך הגמור מאימפריאליזם“.

הרי זה בשינוי נוסח, ובפחת מליצה, כמעט מלה במלה מה שכתב קארזון לפני ששים שנה. עובדה היא כי האמריקנים הוצבו בפני אותן הבעיות שנחקלו בהן הבריטים, אך עד כאן דומה שלא נתגלה להם פתרון חדש, שיהיה לו הסיכוי להשיג. את המטרה שלורד קארזון ומר אָלן הסייבו להגדירה כתכלית רצויה, וזה עיקר הצרה כיום. נראה כי גם לבריטים גם לאמריקנים אין כל תכנית מדינית, חברתית או צבאית עקיבה לגבי המזרח התיכון. הכל עשוי טלאי על גבי טלאי. יודעים הם את מבוקשם של הרוסים, ומבחינים הם יפה בהתפוררות הכלכלית האטית בקרב החברה הישנה השלטת עדיין ברוב הארצות; ואף על פי כן לא השכילו למצוא מענה על קריאת-תגר זו: לא תכנית חברתית ולא אסטרטגיה מקיפה ומושכלת.

ג

תורכיה היתה למפתח האסטרטגי בהגנת המזרח התיכון. אך עדיין שורר אי-בטחון לגבי כוונות המערב. התוגן תורכיה כאשר תותקף? כיצד תוגן? האם?

שים, המנהרות והגשרים דרך ההרים הריסה יעילה טרם נסיגתם.

הוראה שלישית הוציא הגנרל אוכילנאק כעבור חודש, באמצע מאי 1942. המצב נתברר בינתיים במידת-מה. לא נעשה כל ניסיון לתווך את קו ההגנה קדימה לתוך תורכיה. מתורכיה נתיאשו מלכתחלה. אולם עם כל הוראה נוספת הועתק הקו בפרס צפונה. הקו, שבו היו צריכים להחזיק, עבר מפאהלוי על שפת הים הכספי דרך קזוין (צפונה מטהראן) לגיא רנואנדיז בגבול בין צפון פרס וצפון עיראק; מכאן הקיף והברית את שדות הנפט העיראקיים אך הניח את מוסול מחוץ לתוג ההגנה; עבר דרך המדבר בקו ישר לרבת עמון והצה לבסוף את ארץ-ישראל לעבר חיפה. כל סוריה, תורכיה וצפון עיראק נועדו לעזיבה. לרשותה של תכנית ההגנה הונאת עמדו אחת-עשרה דיוויזיות (בתוכן שלוש דיוויזיות משוריינות) ושתי חטיבות ממונעות — כוח שווה בערך לכלל הכוח המערבי במערב אירופה כיום. ראש המיבצעים של אוכילנאק, הגנרל די גיניאן, אומר שעל גבי הנייר עשו התכנית רושם טוב, אך לא היה בטוח בהן ביותר במקרה שמדינות הציר נתכוונו לדברים של ממש. במשך הזמן נודע כי הגרמנים לא היו יכולים לשלוח יותר משש דיוויזיות דרך הקאוקאז — החצי מן החיל שהצבא הבריטי העמיד לרשות הגנת האיזור.

ההוראה הרביעית הוצאה על ידי גנרל וילסון. הוא היה בטוח בתורף 1942 שיהיה בכוחו לעצור את הגרמנים צפונה מטהראן, ובאביב 1943 כבר חשב שיוכל להכותם במרחק הגון צפונה מטהראן. על תורכיה לא חלו שום שיקולים כאלה. היא נועדה, בשעת הצורך, לשמש כאדמה חרוכה וכדרך נסיגה. בסופה של אותה שנה, כשנידון עתידה של תורכיה בדצמבר 1943 בוועידת קאהיר, אמר מר צ'ארצ'יל לנשיא תורכיה כי „יתן“ את הדארדאנלים לרוסיה אם התורכים לא יצטרפו למלחמה בצד בעלי הברית. זה, כן הוסבר, לא היה אלא „טכסיס“ צ'ארצ'ילי. התורכים ראו בזאת הוכחה נוספת לאדישותה של בריטניה כלפי גורל הדארדאנלים ותורכיה. אחיות-העינים של צ'ארצ'יל לא הועילה; ואחיות התורכים בדארדאנלים לא רפתה. הם לא נכנסו למלחמה עד לשעה שהיה שווה להם להיכנס.

לאור הנסיון בשתי מלחמות-עולם נתחזקה אמריתם של הרוסים כי שלימותה של תורכיה ושליטתה בדארדאנלים שוב אינה בגדר אינטרס בריטי חיוני. התורכים, בחרד-לב, היו שותפים לאותה דעה. באוקטובר 1939 אמנם נחתם חוזה עזרה הדדית בין הממלכה המאוחדת, צרפת ותורכיה, אך משום-מה לא ראו התורכים במדיניות של אדמה חרוכה ונסיגה אותה צורת עזרה שנתכוונו לה בשעת חתימת החוזה. התור-

על ידי כוח אויב יקשה מאד לחזור ולפתחם. ואף זו: הבריטים יותר מדי רחוקים הם ממקום-המעשה, אם תידרש עזרהם בהתאם לערובה. סוּאָץ הוא במרחק 700 מיל מן הדארדאנלים, וקאפריסין — כ־300 מיל מקושטא. אך לא בצד האסטרטגי מקום-התורפה העיִ קרי של המערב, אלא בחוסר יכולתן של בריטניה וארצות-הברית לבוא לידי הסכם על המעשה אשר ייעשה.

בדרך כלל מוטלת האחריות להגנת המזרח התיכון על האנגלים. אולם אין להניח שיוכלו לחסוך במשך השנה הבאה חילות כלשהם מהתחייבויותיהם להגנת אירופה המערבית. הרי שנשארות רק שתי דיוויזיות בלבד בכל המזרח התיכון, המרוכזות בעיקר במצרים, הרחק ממקומות הסכנה, כשהרעת היחסים האנגלו־מצריים הולכת וממעטת את כושר פעולתן, ולא עוד אלא שעדיין אין הבריטים והאמריקנים תמימי־דעים, אם קרס חשוכה מתורכיה, או להיפך, הבריטים שעיִ ניהם, כמובן, לתפוקה העולה של הנפט בדרום פרס עדיין מחזיקים בדעת, כי שומה על כל תכנית הגנה למנוע חדירה מעמיקה לתוך פרס. האמריקנים, מאידך, סבורים שכל התחייבות מוחלטת לפרס נידונה לכשלון דוגמת מאמציהם להציל את הלאומנים הסיניים. זוהי כנראה, הסיבה האמיתית לסירוב האמריקנים לתת לתורכים ערובה אבטומאטית. כי במקרה זה יהיו חייבים לעשות אותו הדבר בפרס, או להודות בפרהסיה שכבר נתיאשו מהגנת פרס.

בתוך מבוכה כללית זו חשו להם הבריטים והאמריקנים מנוס מאחריותם בתירוצ גוֹח. הם ערכו להם שיטה של עדיפות. בשנה הבאה זכות-הבכורה למערב אירופה; אחר־כך יגיע תורו של המזרח התיכון. סילוק מיכאני זה של הבעיה נוח הוא, לכאורה, אך תהליך ההתפוררות במזרח התיכון אינו נעצר על־ידי. לאחר שתהליך זה נגע בסוריה בשנת 1949 עבר ב־1950 למצרים ועובר גם על עבר־הירדן של עבד־אללה. נדנודיהם המתמידים של הבריטים והאמריקנים, חוסרי־יכולתם להחליט מה מבוקשם במזרח התיכון, הביאו בסופו של דבר לידי זירוז תהליך ההתפוררות הפנימית מבלי להגיע לכלל פתרון משבי־רצון לבעית ההגנה האסטרטגית.

מכל מקום ברור, כי הבעיה הצבאית של המזרח התיכון מרוכזת בתורכיה, שהיא תומת־המגן היחידה לאזור זה. לפיכך חשובים למערב הדארדאנלים מסרָאץ, והריכוז ההד־צדדי בהגנת מערב אירופה סכנה בו. אם אפשר להחזיק מעמד בתורכיה, הרי הפלישה לפרס תהיה כרוכה בסכנות רציניות לכל מתקין. על כן כל פתרון שכוונתו לשמור על בטחון המזרח התיכון צריך להתרכז בתורכיה, בין היא תכנית הגנה ובין היא הסדר דיפלומאטי עם רוסיה.

שר להגן עליה? מי יגן עליה? התורכים אינם יודעים. אולם הם נתפסו לחשד — והכותב שותף לחשדם — שאף האמריקנים והבריטים אינם בטוחים בתשובה תיהם.

יתכן כי תנאי־קודם עיקרי להערכת יכולתו של המערב להגן על המזרח התיכון בכלל ועל תורכיה בפרט הוא ניתוח המצב מתוך בקורת עצמית ללא רחמים. ואולם הבריטים זה זמן שצריכים הם לתקופת עשר עד חמש־עשר שנה עד שיהיו מוכנים להודות אפילו בפני עצמם על המצב האמיתי השורר במזרח התיכון. כך ניתן להארולד ניקולסון בשנת 1934 לנתח ברוב דיקנות את שגיאותיה של המדיניות הפרסית של לורד קארוֹן משנת 1919 מבלי שעוזריו הצעירים ממנו יתעוררו לזעקת מחאה ומבלי שיוקיעו אותו כתעמלן אנטי־בריטי בעל־פניות. הטעות היסודית במדיניות 1919 היתה, לדעת ניקולסון, כי הבריטים הניחו שהפרסים ראו אותם כידידיהם ומגיניהם, בעוד שלאמיתו של דבר הגיעו הפרסים לראותם כמדכאים גרועים מן הרוסים.

כל תכנית ונסיון סיוע יהיו צפויים לכשלון ככשר לון העזרה האמריקנית לצ'אָרְק־אִישֶׁק בסין, אלא אם כן יתיה ברור למערב מלכתחילה, כי מבחינת ההגנה יש להתתייחס למזרח התיכון — חוץ מתורכיה ואולי ישראל — כאזור של כיבוש. כל דעה האומרת, כי יתכן ארגון הגנה אזורי בטוח המבוסס על הצבאות המקומיים (פרט לתורכיה), סופה חורבן.

כללו של דבר: תומת המגן של המזרח התיכון היא תורכיה — ולא תעלת סוּאָץ או שדות הנפט הפרסיים; על כן השאלה המכרעת אינה, למעשה, האם תיתכן הגנתו של המזרח התיכון אלא האם תיתכן הגנתה של תורכיה? לשון אחרת: פירוש הדבר תפיסה שונה ביסודות מוז שהדריכה את תכניות ההגנה הבריטיות במזרח התיכון במשך שלושים וחמש השנים האחרונות.

יש להניח כי בעקבות כיבושה והתמוטטותה של תורכיה היתה מתמוטטת גם הגנת רובו של המזרח התיכון. אך בקשת התורכים מאמריקה לתת להם ערובה כי במקרה התקפה תבוא מיד לעזרתם, נתקלה בסירוב. האמריקנים הסבירו את סירובם בנימוק, כי ארצות־הברית כבר הפריזו בהתחייבויותיהן ויקשה עליהן לקבל עליהן עול נוסף באורח רשמי. עם זה הובטח לתורכים כי במקרה התקפה תבואנה ארצות־הברית מיד לעזרתם. אולם בצדק נשאלת השאלה: כיצד תינתן עזרה כזאת? קושטא מרוחקת טיסת המשעשרה דקות מן הבסיס הסוּאָצִי הקרוב ביותר בבולגאריה; כל רצועת החוף של הים השחור פתוחה לנחיתות צי; השטח הריק בפנים אנאטוליה כאילו נוצר לנחיתות של צבא מוסט, ואם המצרים ייסגרו

קבוץ יהודי כי יחרב

בנימין וסט

א. על סף תמורה

ערב המלחמה העולמית, בשנת 1939, בנקוף עשרים ושנים שנה לשלטון הקומוניסטי ברור סיה, נסתכם פרק טראגי בחיי היהדות הסובייטית. התתירה הבלתי פוסקת מצד השלטונות הסובייטיים תחת כל הניסיונות התרבותיים-לאומיים של עם ישראל קבעה את נפשו של הקיבוץ היהודי ברוסיה. הרס הקהילה היהודית על מוסדותיה התרבותיים והחברתיים והעמדתה על סיפוק צרכי המסורת הדתית בלבד, פיזור התנועה הציונית בעונשין וכליאת רבבות חבריה בבתי הכלא ובמחנות-הסגר, איסור השפה והתרבות העברית ורדיפת מוריה ונושאייה, ביטול לימודה של ההיסטוריה היהודית אפילו בבתי הספר באידיש, שימת מכשולים לקשרי יהודי רוסיה עם קרוביהם בארץ-ישראל — כל הגזירות האלה הפכו את היהודים הסובייטיים מחטיבה לאומית חיה לאבק-עם המפוזר על פני המדינה הגדולה, ללא כל צורה ודמות לאומית. בשנת 1939 נשארו ברחבי רוסיה רק בתי-ספר כודדים באידיש, כי ההורים היהודים לא ראו כל „תכלית“ לילדיהם בבתי-ספר אלה, אם תינקות של בית רבן והנוער היהודי ניטלה מהם כל זיקה לשפה העברית ולתרבות עמם — מה היתה תקותם של פוזרי יהודים אלה, כי שוב תיפול בחלקם תקופה של התעוררות לאומית? פה ושם לוחשת היתה עדיין הגחלת הציונית, וביחוד בקרב היהודים בגיל העמידה והישישים שעדיין היו מעורים בשלשלת המסורת היהודית, אבל קשרי האחדות הלאומית בין מיליוני היהודים עצמם, גותקו בגזירת המלכות ניתוק גמור והיו כלא היו, בקצב מזורז הלך והתנוון הקיבוץ היהודי ברוסיה, בן שלשת המיליונים, ודמותו הלאומית טושטשה, ומשנעקרה היהדות הרוסית כליל ממעגל היחסיים בין קיבוצי היהודים בעולם, לא ניכר עוד רישומה בחיי העם כולו.

עשרים ושנים החדשים הראשונים למלחמה העולמית, חדשי הברית בין גרמניה ורוסיה, לא שינו במאומה את מצבו של הקיבוץ היהודי הסובייטי. תהליך ההתנוונות ורדיפת כל גילוי לאומי לא פסקו. חל רק שינוי אחד בעל חשיבות מרובה: נתווספו עליהם, על יהודי רוסיה,

יותר ממיליון וחצי יהודים מיהודי פולין, גליציה ליטא, לטביה, אסטוניה, בסאראביה ובוקרביניה — עם כיבוש שטחי הספר ע"י חיילות הצבא האדום, כזכור, הועברו בכוח חלקים גדולים מיהודי הספר אלה אל מחנות ההסגר ביערות העד בארכנגלסק, בערבות סיביר וקזקסטאן. אף על פי כן הצליחו יהודים שונים, בני השטחים הכבושים, להסתנן אל ישובי היהודים באוקראינה וברוסיה הלבנה, ובפיהם בשורת הציונות בפעלה ובשורת הארץ בבנינה, אך הנס לא התרחש והתנועה הציונית ברוסיה לא הצליחה לחדש את נעוריה, חזקה יד השלטונות, אבל משבר-רוח לאומי מחיה ומעודד עבר מהרה בין יהודי רוסיה, ועד למקומות הגזירה, שם כלואים נרדפי הציונות, הגיע, בתוך מאות אלפי היהודים משטחי הספר, אשר רוכזו במחנות ההסגר, הוגלו גם אלפי ציונים מתנועות הנוער, החלוץ והמפלגות הציוניות, אשר טעם הציונות והתרבות העברית עוד היה רענן בפיהם. היתה רוחם של אסירי ציון, חברים ותיקים וצעירים של המחנה הציוני ברוסיה, משגובבה אליהם בשורת המשכו והתפתחותו של המפעל הציוני בתפוצות ובארץ. בחום אמונה ציונית מחודשת התחילו מפשרים גלידי הקרח שנערמו על ההפרה הלאומית של היהדות הרוסית. וזה לעומת זה: באותה תקופה עצמה, ימי הברית בין גרמניה ורוסיה ונטיעת השלטון הסובייטי בשטחי הסיפוח, הושו שויון גמור חיי היהודים הנספחים אל חיי היהודים הרוסים — לעקירת כל תוכן לאומי, לאיסור השפה העברית ורדיפת הציונות. מה שעבר על היהדות הסובייטית במשך שתי עשרות שנים, עבר על היהודים בשטחי הספר בזמן קצר, כאילו לפי הלכה פסוקה, שאין לערער עליה, ואין לשנותה. רדיפות וגירושים מזה וחורבן קהילות ישראל מזה — זו היתה מנת חלקם של הקיבוצים היהודיים גם בשטחי הסיפוח הסובייטי.

ידיעות האימים על המתרחש בשטחי הכיבוש הנאצי, כי יצא דינם של היהודים להשמדה, החלו להגיע אל שטחי הכיבוש הסובייטי, מבלי שניתן להם פירסום רשמי לא באוכלוסיה היהודית שבקרבת הגבולות ואף לא ברחבי המדינה. לא זו בלבד שלא היתה כל תגובה מצד השלטון נות המרכזיים והמפלגה הקומוניסטית על תע-

בהכרת הדור היהודי יותר מאשר בהכרת כל לאום סוביטי אחר במשך עשרות שנים, שוב הלכו ונתבלטו בימי פקודה. למרבה האכזבה נתגלו בעורף ואף בחזית עצמה גילויי אנטישמי מיות שונים, עד שנוצר הרושם כאילו הותרה הרצועה. בטחונו של היהודי הרוסי, כי לא יאונה לו כל רע כאזרח סוביטי, החל להתערער. החיילים היהודים, שמספרם היה רב בצבא האדום — כ־700 אלף איש בערך — נפגעו במיוחד. לא אחד מהם, שמסר את נפשו על הצלת המולדת הסוביטית, סיפר אחרי המלחמה בדמע על המשבר הנפשי הטראגי שעבר על החייל היהודי עוד בימי המלחמה, כשרצח־המונים וגילויי האנטישמי שמיית אף בקרב מחנה הלוחמים, הלמו על קדקדו והזכירו לו, כי יהודי הנהו, וכי יש ויש הבדל בין האזרח הסוביטי היהודי לבין האזרח הסוביטי שאינו יהודי.

זהו שרשה של ההתעוררות הלאומית גם בקרב הצעירים היהודים ברוסיה, ולא כל שכן בקרב הדור הקשיש, שקשריו עם היהדות לא נותקו כליל.

ואין פלא, שלאחר כניסתה של רוסיה למלחמה, חזרו ונתחדשו הקשרים בין יהודי רוסיה לבין קרובים וידידים בארץ. הסכנה שהיתה צפויה לישוב היהודי בארץ בימי הקודרים של המערכה במצרים, עוררה דאגה אף בקרב יהודי רוסיה הרחוקים והמנותקים. יחד עם זה עודדו ממרחקים ידיעות התכופות על עמידתו של הישוב בעת צרה ומבחן, על חלקו במלחמה הכללית ועל השתתפותו בדמו בהדיפת האויב מתחומי מצרים השכנה. הפליאה וחיוקה במיוחד העזרה המרובה, אשר היתה מתקבלת מהארץ לקרובים ויהודים סתם — הן לפליטים משטחי הספר והן לפליטים הסובייטיים. תלאות החיים בתקופת המלחמה בנכר, הומתקו והוקלו במידה לא מעטה על־ידי עזרת אחים זו. עם עלייתם של פליטים מפולין, ליטא ובסאראביה, ניתן לעמוד אז על גודל חשיבותה החמרית והמוסרית של העזרה, שהוענקה לשאר רית הפליטה ברוסיה מצד הישוב הלוחם בארץ.

ב. במלחמה ולאחריה

אמא לי אָמאָה לאמא:
יהודים אָנאָנו, אִיךָ העֵנֶת לא לִפְרֹז
דור גָּדֵל בְּדִרוֹר אָנאָנו,
בְּמִלְחָת רַב־אָדָר —
אֵת עַמָּנוּ פֶּה שְׂכַחְנוּ,
אֵךְ פֶּשְׁטֵט אוֹתוֹ לִפְרֹז.

לולי הנאצים ביהודים, אלא עצם הידיעות על מסע ההשמדה לא פורסמו כל־צרכן על דפי העתונות הסוביטית הכללית והיהודית. אילו פורסמו ידיעות אלו במרעדן לא מן הנמנע, שיהודי רוסיה עצמם היו פורצים להם דרכי הצלה בבוא השואה לשערי ישוביהם. כותב דברי הימים על היהדות הסוביטית יעמוד תוהו ומוכה תמהון בפני התעמולה שבהתנהגות השלטון הסוביטי בימים־ההם. משנספחה אף רוסיה הסוביטית לתוך מערב־רוסיה המלחמה, ב־22 ביוני 1941, עברה כוס היסורים גם על האוכלוסיה שלה בשטחים הגרמנים, שנפלו בידי הכובש הנאצי. השמדת היהודים הקיפה חיש מהר את השטחים האלה ובעיקר את חבלי אוקראינה ורוסיה הלבנה, בהן נשארו המוני יהודים אשר לא הספיקו להמלט. כבפולין הכבושה כך בשטחים הסובייטיים הכבושים הגיעה שחיטת היהודים לממדים עצומים. ישובים יהודיים שלמים גדולים וקטנים נמחו מעל פני האדמה. מהישובים הגדולים בקיוב, אודיסה, בריז'יטש ובאחרים, ניצלו יהודים בודדים. מקורות סובייטיים מוסמכים מעמידים את מספר היהודים, שנשרפו ונשחטו ברוסיה, על שני מיליונים איש ואשה. מזעזעת גם העובדה, שאזרחים סובייטיים לא־יהודיים סייעו בידי הפורעים הנאצים במלאכתם. אף קומוניסטים, חברים רשמיים במפלגה, שווארצו את עורם עם הכיבוש הנאצי, נתנו ידם למעשה ההרג ביהודים ולשדידת רכושם. שמע ההשמדה האכזרית של היהודים הסובייטיים הגיע בראשית המלחמה אל שארית הפליטה היהודית, שהצליחה להמלט כל עוד הנשמה בקרבה אל קאזקסטן, אוזבקיסטן ולחבלים אחרים ברוסיה האסייתית (אומדן אופטימי מעמיד את מספר היהודים, שהספיקו להמלט מידי הכובשים הנאציים, על חצי מיליון איש בקירוב). משהו גונב אליהם גם על ההרג הנאצי הרב ביהודי ארצות אירופה. רובם של הפליטים היהודים הסובייטיים איבדו את כל בני משפחותיהם, שלא עצרו כוח לברוח ברגע האחרון ממקומות מושב־ביתיהם. עוד בעצם ימי המלחמה, עם המפנה בחזיתות לטובת בעלי־הברית, נתגלתה לעיני חיילים יהודים בצבא האדום תמונת השמדת היהודים באוקראינה וברוסיה הלבנה בכל מורא. ועל הכאב נוסף העלבון הצורב שבהשתתפות תושבי המקום ברצח האכזרי של היהודים, ולא היקע ברבים ולא באו הפורעים על ענשם. בטרם מוגר האויב הנאצי כבר הועמד היהודי הסוביטי הצעיר על גורלו הטראגי של האדם היהודי אפילו ברוסיה הסוביטית. ההבדלים הלאומיים, שטושטשו

הנה אָשַׁמַע קול הָרָם.

אָנְקַת טֶלֶב צָמִי שְׁלִי ו' וכו' וכו'.

המשטר הסובייטי אינו מכיר בזכות זו. לפי ההלכה הסובייטית, כל הלאומים שוכני רוסיה שווים בעיני השלטונות, שווים גם בסבלותיהם. אך דין המלכות לתוד ודין המציאות לתוד. המציאות הסובייטית לא ידעה דין שוויון זה. המעט שקלגסי היטלר מצאו גם בשטחי רוסיה קרקע נוח לרצח יהודים, הרי האוכלוסיה עצמה, גם אחרי גירוש הנאצים, לא נרתעה מלפגוע ביהודים בדרכים שונות. ומה אופיני הדבר, שגיי ליייהם' אלו מצאו להם אחיזה בחובת הפטריוט טיוס, שהכריזו עליה השלטונות עוד בראשית המערכה. נתפרשה חובה זו לא רק כמצוה כלפי האויב מחוץ — אלא גם כלפי ה"אויב" מבית... הועלתה על גס דמותם של גבורי ההיסטוריה הרור סית — אלכסנדר נאבסקי, סוכורוב, קוטוזוב — ובאוקראינה הורם על גס הפורע בוגדן המילגיצ' קי, כסמל הגבורה של העם האוקראיני. לרגשות היהודים לא הושם לב. ברם, גם הועד היהודי האנטיפאשיסטי, שקם במוסקבה לצרכי תעמולה וגיוס היהודים בעולם לעזרת רוסיה במלחמה, הותר לו להזכיר בשידוריו לתפוצות את יהודה המכבי, כסמל לגבורת ישראל... אולם שונות לגמרי היו מסקנות הפטריוטיזם שניתן להסיק בגמר המלחמה ללאומים שאינם יהודים מאלו שניתן להסיק ליהודי רוסיה.

אחרי המלחמה לא פסקה בקרב העם הרוסי העמקת הרגש הפטריוטי בבתי-הספר, בבתי החי רישת ובעתונות. מיניסטריון ההשכלה של ר.ס.פ.ס.ר. (הריפובליקה של רוסיה הגדולה) הור ציא ספרים אחדים על "אבות אבותינו הגדור לים" לסיפור תולדותיהם ומעשי גבורתם של ראשוני לוחמיה ומפקדיה של רוסיה בשנים קדמוניות. על גלי הפטריוטיזם הסובייטי הכללי התרומם ועלה "העם הרוסי — האומה הנעלה ביותר בין כל האומות, אשר בברית המועצות" — כך הכריז המרשל סטאלין במסיבה בקרמל לכבוד מפקדי הצבא האדום עם סיום מערכת המלחמה במאי 1945. "אני שותה קודם כל — אמר סטאלין — לחיי העם הרוסי על שזכה במלחמה הזאת להכרה כללית, בהיותו הכוח המניג של ברית המועצות בין שאר עמיה. אני מרים כוס לחיי העם הרוסי לא רק בגלל היותו העם המנהיג — כי העם הזה מתחנך בשכל בהיר, בקשי-עורף ובכוח-סבל" ("בולשביק").

הרגשת העליונות שניטעה בעם השליט נתנה אותותיה קודם כל ביחס אל העם החלש — העם היהודי. המנגנון האדמיניסטרטיבי של המדינה טוהר מעתה, בהדרגה, מיהודים בעמדות

דבריי-שיר אלה נתפרסמו בירחון "זנאמיה" וכתבה אותם משוררת יהודית סובייטית, מרגריטה אליגר, בשלהי מלחמת העולם השנייה. "את עמנו פה שכחנו" — וידוי כן זה מגלה בפשטות טראגית את אמת הגורל של הדור היהודי הצעיר בברית המועצות. שיכחה מאונס, במצוות הפסוק דה וההווי, היתה מנת חלקים גדולים וטובים בקרב האינטליגנציה היהודית הסובייטית. רבים מהם ניטשטשה מהצבתם בזכרונם ויהיו בעיני עצמם כבני האומה השלטת. לא נודעה בכל ההיסטוריה היהודית טמיעה מהירה ונמרצת כטמיעה הסובייטית. במשך חצי יובל שנים שונו לחלוטין פני הדור הצעיר היהודי, לעתים גם מן הצד הפיסיולוגי. באין מעורר מצד המשפחה, שכל מעיניה בדאגת הפרנסה, באוירה סובייטית ממושמת התובעת הסתגלות מוחלטת, באין כל גילוי יהודי לאומי מסביב — כלום פלא הוא כי שומרי-אמונים לעמם היו מעטים "יוצאי דופן". ועמם הציונים הבלתי משלימים (גם צעירים וצעירות!) המוסיפים להתענות בבתי הסוהר ובמקומות גזירה, הם כלים מאליהם? כלום פלא הוא, שמקורות היניקה הלאומית דללו, והאילו הגדול של היהדות הרוסית נטה לנפול?

באה המלחמה ועמה רצח מיליוני יהודים, אך השלטונות הסובייטיים הוסיפו להשתיק את הטראגדיה היהודית המיוחדת במינה. בהודער תיהם אל האוכלוסיה הרוסית ולעולם כולה, לא סיפרו את האמת כמו שהיא, אלא הבליעז את רצח היהודים בהמונים בסיפורים סתמיים על תעלולי הנאצים ב"אנשים הסובייטיים" ("Советские люди" בכללם. בחוץ-לארץ הסבירו כמה נציגים סובייטיים מוסמכים, כי השתקה זו אינה אלא תוצאת החשש, שמא יוצר רושם בקרב האוכלוסיה הרוסית, כי המלחמה היא מלחמה ליהודים, וכי קרבנות האוכלוסיה כולה לא באו אלא כדי להציל את היהודים בלבד. כאילו היתר דים הסובייטיים עצמם עמדו מן הצד ולא היסו שכמם לעול המערכה כעמים סובייטיים אחרים. האמת לאמיתה ידועה היתה לכל, לגויים ול- יהודים, וביחוד לאחרונים, שראו באבדן בני משפחותיהם, שהרגישו באנטישמיות הגוברת סביבם, בימי המלחמה ולאחריה. אך כלום ניתן לדבר ולהתריע על טראגדיה של עם מיוחד, שמצבו מיוחד גם בברית הסובייטית?

רוסיה, ואם מי מהם חוזר.

למן הספירה האחרונה של האוכלוסיה הסור ביטית בשנת 1939, שהעמידה את מספר היהודים על 3.020.000 איש ואשה, ועד היום הזה אין כל מספרים סטטיסטיים על התמורות שחלו באוכלוסיה הכללית והיהודית. ברורה רק העובדה, כי בעקבות המלחמה גבר ביותר פיזור היהודים ברחבי המדינה הענקית. קשה, איפוא, לקבוע מה גדלו של הקיבוץ היהודי הסובייטי, שנשארו לפליטה אחרי המלחמה. לפי אומדנו של יעקב לשצ'נסקי, מגיע כיום מספר היהודים ברוסיה למיליון ושמונה מאות אלף לכל היותר. בין המרכזים הגדולים היהודים שנשמרו ולא סבלו מהשואה, יש לציין את מוסקבה הברירה, בה נמצאים למעלה מארבע מאות אלף יהודים. בניגוד ללאומים סובייטיים אחרים, עמדו היהודים בגמר המלחמה ללא כל אחיות לאומית במציאות היום-יומית. ההשמדה האיזומה בידי הנאצים, חללי המלחמה המרובים מבין החיילים והפרטיונים היהודים, וכן מתי המחלות והרעב, ולעומת זה, גילויי האנטישמיות הגוברת, הקשה יים בהחזרת המעמד שהיה ליהודים במנגנון המדינה לפני המלחמה, והירידה לאזרחות ממדרגה שניה לאחרית, ועל הכל העדר כל חיים לאומיים. העדר ספרות ועיתונות יהודית בעלת כבוד עצמי, בה בשעה שחיי הגויים מסיבי מפכים באפיקים לאומיים רחבים יותר מבכל תקופה אחרת — זוהי תמונת מצבם של יהודי רוסיה במלחמה ולאחריה. מפח-נפש וריקנות בלב הנוער היהודי, שהועמד על יהדותו וטראגדיה — זו היתה נחלתם של היהודים הסובייטיים. היפלא שאניני-הדעת שבאינטליגנציה היהודית, הרואים את המציאות ומגמת התפתחותה בעינים פקוחות, הגיעו למבוכה נפשית קשה מחוסר בטחון בעתיד? בקרב הנוער היהודי הלומד, שסבל לא פעם מחבריו הגויים, נתעוררו רגשות לאומיים עזים. אנשים ששוחחו עם כמה צעירים יהודים מתלמדים אחרי המלחמה, העידו על הלך-מחשבותיהם של צעירים אלה. „אין להם ליהודים אלא להקים ממלכה משלהם ככל העמים. הן גם אנו היהודים עם הנגרי.

מהפכה עצומה התחוללה בנפשו של החייל היהודי הסובייטי, כשנפגש עם חיילים יהודים מצבאות בעלי-הברית. הם נפגשו כאחים לנפש על חרבות מדינתו של היטלר, ובצד קשרי השותפות כבעלי-ברית במלחמה, איחדה אותם יהדותם כבני אומה אחת. החוויה נמעמקה

המפתח. דחיקת רגלי היהודים מהמנגנון הסור ביטי, במרכז ובמקומות, נעשתה דרך שיטה בידיעת המוסד העליון של המפלגה הקומוניסטית. עובדות חותכות, שעדיין לא הגיעה השעה לפרסמן, מעידות על כך. משקמה אינטליגנציה מקצועית חשובה, בכמות ובאיכות, בקרב עמית הרוב, נעשו היהודים, בני המקצועות החפשיים, ליטודות מיותרים בהחלט. ביחוד בא הדבר לידי ביטוי מעשי בתקופה שלאחר המלחמה.

ואם ברוסיה המרכזית כך, שאין האוכלוסיה שלה נגועה באנטישמיות מורשת, הרי באוקראינה וברוסיה הלבנה מצב היהודים חמור ביותר ומצבה של האינטליגנציה היהודית חמור שבעתים. גילוי הפטריוטיזם הסובייטי לבשו בחבלים אלה צורה שוביניסטית מובהקת, והקרי בן העיקרי הוא היהודי. בגמר המלחמה, קודם שרבו היהודים, פליטי חרב היטלר, החוזרים מערבות אוראל ואסיה התיכונה — היו גם נסיונות לערוך פרעות ביהודים אלה (קיוב, אודיסה), ורק בעמידת היהודים על נפשם ועזרת השלטון, יזכאו הפרעות בראשיתן. אולם, על כל פנים, המנגנון הממשלתי הנרחב ברוסיה הלבנה ועוד יותר באוקראינה הפך עתה מנגנון לאומי — ותד-לאומי — מוחלט. בשדות ההשר כלה והתרבות בולט הדבר ביותר.

ריכוז היהודים מחדש במקומות מושבותיהם שלפני המלחמה, התנהל בכבוד. „אין לשם מה לחזור ואין לאן לחזור“ — אמר חייל יהודי בצבא האדום לחייל ארץ-ישראלי בסביבת טהראן בשנת 1944 — „כל בני המשפחה, כל הישוב היהודי בשטחי הכיבוש נהרגו ונהרסו. על הכל רובץ כובד האסון, שניתך על היהודים ברוסיה בימי היטלר“. בישובים הקטנים חששו היהודים להתישב מפחד הגויים שבכפרי הסביבה. במרכזים הגדולים קשה היה למצוא דירה או מקום עבודה — וכל כך מפני התנגדות התושבים הגרים, שנשארו במקומותיהם גם בימי הכיבוש הנאצי. לא ברצון היו השלטונות מתערבים להתזרת הדירות והרכוש השדוד ליהודים החוזרים. על כן בחרו רבים להשאר במקומות החדשים בהם מצאו מפלט בימי השואה. כמה אלפים, בעיקר מבני הישובים הקטנים, בחרו ללכת לבירוביג'אן מלחזור למקומם. באין ארגון לאומי שיעמוד בפרץ, נעשתה התנחלותם מחדש של היהודים החוזרים ללא כל תכנית. עד היום אין להציל שמץ ידיעה, אם ובאילו מידה נשארו לפליטה חקלאים יהודים מבני המושבות בדרום

ברוסיה נתעוררה בהם עם נאומו של אנדריי גרומיקו באו"ם בחודש מאי 1947. נציגה הרשמי של ברית-המועצות תמך בפעם הראשונה בזכר תם של היהודים לעצמאות על אדמת ארץ-ישראל. זו הפעם הראשונה בתולדות ברית-המועצות דיבר שליחה באזני קהל העמים על סבלם של היהודים מידי שונאיהם ומרדפיהם. הדבר אשר הסתירו ראשי השלטון הסובייטי בתקופת הזהר מדה — את דבר הקרבות המרובים של היהודים, שדמם נשפך כמים בשטחי הכיבוש הנאצי — העלה גרומיקו בגלוי ובהטעמה באסיפה הכללית של האומות המאוחדות בלייק-סאכסס. „במלחמה האחרונה, אמר, עברו על היהודים תלאות ויסורים שאין דוגמתם. אין לתאר במלים את הסבל והמצוקה הללו. בשטחים שבהם שלטו ההיטלראים, הרשמו היהודים כמעט כולם. אומדים את המספר הכללי של היהודים, שניספו בידי התליינים הפאשיסטיים, בששה מיליונים נפש בערך. אך מספרים אלה אין בהם עדיין כדי להעיד על המצב הקשה, שלתוכו הוטלו המונים גדולים של היהודים אחרי המלחמה... ועוד: „העובדה ששום מדינה באירופה המערבית לא יכלה להבטיח את הגנת הזכויות האלמנטריות של העם היהודי ולשמור עליו מפני מעשי האלימות של התליינים הפאשיסטיים, מסבירה את שאיפת היהודים להקמת מדינה משלהם. היה זה עוול אילו שללנו את זכות העם היהודי להגשמת שאיפה זו“.

ככה לא דיבר שום נציג רשמי של ברית המועצות לפני כן. הדברים הגיעו גם לרחבי רוסיה. יהודים לא האמינו למשמע אזניהם ולמקרא עיניהם. לדברים היה הד עצום בקרב האוכלוסיה היהודית הפזורה. והלא כל מה שעבר על יהודי אירופה בעת הכיבוש הנאצי, עבר גם עליהם, על מיליונים יהודים רוסים, בשעה שצבאות היטלר השתוללו על אדמת ברית המועצות. שמע מניה, שלא טחו עיניהם של שליטי המדינה מראות את מצב היהודי הסובייטי גם אחרי המלחמה, שמעמדו זועזע. ככן עם נטול קרקע ומחוסר שרשים. אי אפשר היה שנאומו של גרומיקו לא יעורר תקוות גם בלב היהודי הרוסי, אף על פי שידע כי לא עליו מוסבים דבריו הכנים.

גם בלי לחשב חשבונות פוליטיים שבין מלכות למלכות, חייבו ההגיון והיושר, כי דברי האמת של גרומיקו ישפיעו קודם כל על שינוי מצבם הלאומי של יהודי רוסיה בתחומיה. היא התקוות גברו עם פרוסום הידיעה על החלטת

ונתעצמה כשנפגש החייל היהודי הסובייטי עם חיילי הבריגדה היהודית בצבא הבריטי. „אנו דור יהודי אחרון“ — אמר חייל יהודי של הצבא האדום לחייל הבריגדה, בפרשו לפניו את יריעת היסורים והתלאות, שעברו על יהודי רוסיה מראשית המלחמה, בזמן המערכה הגדולה, ואת גודל האכזבה שנתלו היהודים הסובייטיים, כיהר דים, בתום המלחמה. „לחייל הרוסי, לאוקראיני, ניתן סיפוק רב עם הנצחון, ומה קיבל היהודי? לא כלום. להיפך, מצבו של היהודי הסובייטי הוחמר עתה יותר באין קרקע מוצק תחת רגליו“. היהודי הזה שמילא תפקיד אחראי בצבא האדום, הגיע לבסוף לארץ-ישראל. בהצטרפו למערכה על גאולת הארץ אמר: „ברוסיה מסרתי את חיי לשחרור המולדת הסובייטית מהתוקפים הנאציים. כל שנות המלחמה עשיתי בחזיתות הקרב. לא פעם נפצעתי. כמו עיני ראיתי את אשר עוללו לבני עמי. לצערי ולבשתי לא ניקו התור שבים המקומיים משיתוף פעולה עם הנאצים. אני ושכמותי איננו עריקים. לא עזבנו את רוסיה בעת צרה. לאחר נצחונה החלטתי לעשות גם למען עמי ולמען נפשי“.

המתחיות הלאומית שנוצרה בקרב חלקי היהדות הסובייטית בשנות השואה והמלחמה, עלתה וחזקה לאחריו. ההכרה הלאומית גברה והלכה ככל שנתגלה עוצם יתמותו של היהודי הסובייטי. הרגשת חוסר-המוצא היתה נעימת-היסוד. בימים ההם היו קיימים עדיין קשרים בין יהודי רוסיה ובין קרוביהם בארץ. קשרים אלה נתחדקו בזמן הנצחון והמעבר לתקופת השלום. גם פגישות החייל היהודי הסובייטי עם החייל הארצישראלי סייעו להעברת ידיעות אל יהודי רוסיה על המתרחש בשוב ובעם. ידיעות על המפעל הציוני בארץ, שלא נפסק גם בעצם ימי המלחמה, על היאבקות הישוב למען העליה והעצמאות, ידיעות אלו בהגיען אל היהודי הרוסי הגידה, עודדו את רוחו ועוררו בו תקווה, כי „גם ברחוב שלו יהיה חג“. ההתענינות במתרחש בארץ-ישראל נעשתה לחס-חוקם של יהודים רבים. ולא רק מבחינה כללית, אלא גם מבחינה אישית. „מה יקרה לי עכשיו הארץ, — כותב יהודי רוסי — הן היא הצילה לי נפש אחת ויחיי זה מכל משפחתי הגדולה, שנשחטה ונשרפה“. כמוהו כן רבים היהודים ברוסיה, שכל בני משפחותיהם אשר היו להם שם, אבדו מידי הפורעים הנאצים, ורק בארץ נשמרו להם שרי דים קרובים.

התקווה לשינוי מצבם המיוחד של היהודים

הידיעה אודות הקמת מדינת ישראל. בכל רגשי לבבי, ונפשי אני שולח לכם, לכל הישוב ולכל עם ישראל את ברכתי, ברכת מזל טוב עם התחלת תקופה חדשה בתולדות עמנו. יתן ה' לכם עוז וגבורה לעבור את כל המכשולים על דרככם הקשה. לבי ידאב בקרבי, שהכוות השחורים הסובבים אתכם, ינסו להפריע לכם, אבל אני מקוה ובטוח, שחלקם יהיה כגורלם של המן והיטלר ימח שמם. תודה רבה לממשלה הסובייטית על החסדים, שעשתה בשביל עם ישראל. חזקו ואמצו!"

במכתב עברי מחארכוב (14.10.48) כתוב בין השאר: "עכשיו קרה נס בתוך נס. אתמול לא היה לא עם ולא מלוכה, ובן לילה נולדה מלוכה עם ממשלה. ולמחרת בעוד המלוכה היתה ממש תינוק, היתה התנפלות האויב והתגברתם עליו. האם יש דוגמא כזאת בהיסטוריה? ...למעננו היתה הכרזת מלוכת ישראל כבת קול פתאומית מן השמים. פחדנו אם לא חלום הוא. שחלמו אחריים עלינו. ועתה כשקראתי במכתבך פרטי ההתנגשות וההתגברות, זלגו עיני דמעות של אושר וחודיה לאל, שתחיינו והגיענו לזמן הזה, וקראתי עלי את הקריאה של המשורר — „אנכי במערב ולבי במזרח". ובגבור ההתקפות של מדינות ערב על מדינת ישראל בראשית צעדיה, „קיים הציבור בסמרקנד תענית מיוחדת עם תחינות ובכיות לאלוהינו" — מודיע איש בוכרה, שהגיע בימים ההם למוסקבה, „וכן סודרו תפילות בבית הכנסת הגדול בעיר הבירה". בנבכי הקיבוץ היהודי הסובייטי התחילה להתרקם מחדש הרגשת השותפות, שקיננה בלב יהודי רוסיה במשך דורות רבים. הדאגה לגורל המערכה הצבאית של ישראל נגד מתקפיו רבתה והדביקה גם צעירים וצעירות. „כולנו חרדים לשלומכם ומחכים יום-יום לנצחונכם" — כותבת נערה בת חמש עשרה — „ועוד תבוא השעה וכולנו נחוג יחד את חג הנצחון". ועוד ברכה מהברכות המרובות, שנשלחו אז מיהודי רוסיה אל הקרובים בארץ: „בלב ובמחשבה אנו כל הזמן אתכם ומתפללים לחי, שייסייע בידכם להתגבר על כל המוקשים ולנצח. כך יאה לנו וכך יהיה. ענינו ענין צודק". והנה קטע ממכתב אחר: „... אנו חשים יחד אתכם את החרון והכעס כלפי אלה החותרים לשים לאל את החלטת החלק הפרוגרסיבי של האנושות, אשר הכיר בנחיצותה של ממלכה יהודית. אבל אנו מאמינים שיד הצדק והיושר תהיה על העליונה".

א"ס ב' 29 בנובמבר 1947. הידיעה כי ברית המועצות תמכה בהחלטה על הקמת מדינה יהודית, נתפרסמה בכל רחבי המדינה וחיוקה את רוחם של יהודי רוסיה. בימים ההם נתחדשו קשרים שנפסקו ימים רבים ונתהדקו הקשרים הקיימים. עיני יהודים מחוגים שונים הופנו ונישאו לארץ ישראל, מקום התקווה והסיכוי. למשמע הידיעות על התקפות הערבים, חרד לב יהודים קרובים ורחוקים. העתונות הסובייטית לא העלימה הפעם את המתרחש בארץ ויש שהעלתה על נס את מלחמת היהודים על חרותם. ביחוד צוינה כוונתה הקרבית של האשה היהודיה.

ההיאבקות עם האנגלים על עצמאותנו והמלחמה בערבים התוקפים והפורעים, הגבירה את המתיחות בקרב היהודים הסובייטיים. במידה שהגיעו הדברים אל צעירי ישראל ברוסיה, התעורר רצון להטות שכס ולהצטרף למלחמת היהודים למען חרותם הם. הקשרים של חיילי הבריגדה היהודית עם אחיהם בצבא האדום אף הם נתנו פרי. מספר חיילים יהודים סובייטיים בדרגות שונות פרצו פרץ והעמידו עצמם בשורות הלוחמים לעצמאות ישראל. אלה היו מעטים בלבד, ואין ספק כי מספרם היה גדל והולך אילו ניתן ליהודים בברית המועצות להתנדב למלחמת עמם.

ג. עם הקמת המדינה

ימים גדולים באו ליהודי רוסיה בהגיע אליהם בשורת ההכרזה של מדינת ישראל. במירירות הבוק עברה הבשורה ועד לפינות הנידחות, שם מרוכזים אסירי ציון, הגיעה. הרדיו הסובייטי מיהר לפרסם את הידיעה בצירוף ההודעה על הכרת רוסיה במדינת ישראל. שמחת היהודים עברה על גדותיה. ברם, היתה זאת בעיקר שמחה שבלב, או לכל היותר שמחה ביחידות, אבל לא שמחה בציבור. יהודים בידנו זה את זה בברכת „מזל טוב" ו„שתחיינו" ... רק בבית הכנסת, מקום הפגישה היחיד של יהודים סובייטיים, ניתן פורקנמה לשמחת היחיד מתוך תפילה בציבור.

ביטוי עז למתרחש בלב היהודי הסובייטי בימים הגדולים ההם ניתן במכתבים רבים, שנשלחו בזמן ההוא, מהם כתובים עברית. נתגלה כי עדיין חיה השפה בזכרונם של יהודים רבים, על אף הניתוק הממושך מהעתון והספר העבריים. והנה קטעים אחדים: בגלויה עברית מ־17 במאי 1948, כותב ג. ו. אסיר ציוני לשעבר, מדרום מזרח רוסיה: „בשמחה גדולה שמעתי היום את

ישראל. בקריאות התלהבות ליוז אותם עד לפתח ביתם. מקרב ההמון נשמעה הקריאה: „עם ישראל חי וקיים“. זה שנים לא ראתה מוסקבה הבירה הפגנה רבתי כזאת כיום שבאו תושביה היהודים לברך את שליחי מדינת היהודים.

בימים ההם הגיעה המהפכה הנפשית בקרב האינטליגנציה היהודית והנוער לשיאה. עם כינון נה של מדינת ישראל, התחילו יהודים רחוקים וקרובים, מתבוללים מדעת ולרוב שלא מדעת, מגלים ענין במפעל היצירה והבנין בארץ. אילו הותרו יחסים בין תושבים ל„זרים“, כי עתה היתה צירות ישראל במוסקבה הופכת למרכז התחיה וההתחדשות הלאומית ליהודי רוסיה. אולם שעת הרצון לא באה, ושמי היהדות הסובייטית, אשר הוארו לשעה קלה, כוסו שוב עננים כבדים.

אין זאת כי ניתן אות מגבוה — וארגבורג היהודי יצא במאמר מיוחד ב„פראבדה“, להתריע על הציונות כתנועה ריאקציונית באשר היא תנועה מיסטיית. הוא לא נרתע גם מליידות אכן בממשלת ישראל הצעירה, שעדיין נאבקת היתה על עצם קיומה. המלחמה נגד הציונות שנשתתפה לזמן-מה, נתחדשה ביתר עוז. פחד איום נפל על יהודי ברית-המועצות. מעתה נזוהרים יהודים מלעבור סמוך לבית צירות ישראל, שלא יחשדו בהם, כי נושאים הם עיניהם לדגל עמם ולסמל לאומיותם. נפסקו הקשרים בין קרובים. רגש היתמות והבדידות גבר בהמוני היהודים, אשר רק לפני זמן קצר ראו עצמם שוב כחלק חי מן האומה כולה. עתה חזרו להיות אבר מדולדל.

על הרגשות לאומיות, ואולי גם על הרחורי חרטה שנתעוררו גם בתוך המחנה הקומוניסטי היהודי, נענשו מנהיגיו קשה ע"י השלטונות הסובייטיים. נאסרו שרידי העתונות והספרות באידיש, נאסרו והוגלו הסופרים האידיים ואין יודע מקום הימצאם. נסגר התיאטרון היהודי במוסקבה. רבים מבין הסופרים היהודיים הכותבים ברוסית, נאשמו בנטיות קוסמופוליטיות וברוססור נאמנות למולדת, ואף הם הודחו כגראה למקומות גזירה.

דומה שלא היו עדיין כימים האלה ליהודים הסובייטיים בכל ימי השלטון הבולשביסטי. המוני בית ישראל בברית המועצות נידונו לשיקפה ולאדם — כלפי פנים וכלפי חוץ. פרטי הטרגדיה המחודשת של יהודי ברית המועצות בוזמן האחרון, עדיין עטופים סוד, ואין להגיע לחקר יסודה.

בזמן ההוא רבו המכתבים מאת נערים ונערות בני קרובים, אשר לפתע הרגישו במחצבתם ובקשריהם עם המולדת ההיסטורית. רוח חדשה צררה את הנוער היהודי הרגיש. בימים ההם, כשהרדיו והעתונות הסובייטית סיפרו בגלוי וברוח חיובית על מלחמת היהודים להחרותם ולעצמאותם, מתערערת החומה, המפרידה שנים רבות בין הורים לבניהם שחונכו בכוונה תחילה על ברכי התרבות הסובייטית בלבד. עתה נפתחו הלבבות, ואב דיבר אל בנו כדבר יהודי אל יהודי. בזמן ההוא גברה הכרתם הלאומית של המוני היהודים, וכבודם גדל בעיני עצמם ובעיני הגויים מסביב. הבולים הראשונים של מדינת ישראל הצעירה זכו לתשומת לב מיוחדת, ועיני יהודים זלגו דמעות למראה ההוכחה המורחשת, כי אכן מדינת ישראל חיה וקיימת.

הידיעה על הקמת מדינת היהודים הגיעה, כאמור, גם למקומות הגזירה, שם כלואים אסירי ציון. אף במחנות ההסגר נמסרה הבשורה ברמקולים בהימסר ידיעות-היום לאסירים. התרגשות גדולה קמה לא רק בקרב האסירים הציונים, אלא אף בין היהודים שנמנו עם שליטי המחנות ומנהגיהם. בהודמנות זו נתגלתה ברכים „הנקודה היהודית“, שלבאורה טושטשה כליל במרוצת השנים. התרגשות היהודים הדביקה גם גויים שונים, אשר ראו את היהודי כ„מפחד תמיד“ בלבד.

אחד מותיקי הציונים, הכלואים במחנה הסגר בצפון רוסיה, כתב אל אשתו שלשה ימים אחרי הכרזת המדינה: „אני כולי דאגה לגורל התינוק הרך הנולד, שלא יכולע לו. שמרי נא עליו כעל בבת עיניך“.

ביטוי מוחשי וסוער להרגשתם העמוקה ביותר של יהודי רוסיה ניתן עם בואה של צירות ישראל למוסקבה בראשות גולדה מאירסון. דגל המדינה שהורם מעל בית הצירות, הדגל הכחול-הלבן, הפך נקודה מרתקת ליהודים רבים. עתה ניתנה גם לפטריוטיות היהודית משמעות מוחשית, לאומית, ישראלית. אמנם עדיין לא ניתן לה ביטוי מעשי — העליה היהודית עדיין לא הורשתה — אבל בעמקי הלב נבטה התקווה, כי מעתה יסורו אבני הנגף, וקודם-כל מדרך קרובים אל בני משפחותיהם, והעליה תותר. אלפי יהודים, דתיים ולא דתיים, שמו את פניהם אל בית הכנסת, שם הופיעו אנשי הצירות בימי חג ומועד. בית הכנסת הגדול במוסקבה היה צר מהכיל את כל הבאים. המוני יהודים נצטופפו סביב בית הכנסת וחיוכו לצאתם של שליחי

צלילי ארגמן

א. שטיגמן

פעמים אדם רוצה באמת לעשות איזה דבר, שאין, אגב, כל קושי בעשייתו, ואינו עושה, מבלי לדעת, אגב, מהו העיכוב, ואולי העיכוב הוא בכך שאין שום קושי בעשייה זו. לא קל, משמע, להוציא לפועל דבר שהוא קל למדי.

חרשבני כי מפני עיכוב מעין זה לא הלכתי בשווי לאחר שנות פרידה מרובות לעיר מולדתי להתראות פנים, מיד לכניסתו לעיר, עם רבי אלתר, מלמדי לאלף בית, חומש ורש"י ואף לקצת נביאים וכתובים. ברור שאורח שכמותי בשווי למכורתו הולך קודם כל לקבל שלום ממורו ורבו הראשון. אין לך דבר קל ופשוט מזה. ואת הקל והפשוט הזה החמצתי לשעות, לימים שניים או שלושה. ושוב לא יכלתי לתקן.

„גלותי“ בנכר ארכה כדי שמיטה. בגיל שלפני בר-מצוה עזבתי בית המשפחה, כלומר, את עיירתנו, שהיתה בכללותה מעין בית משפחה נרחב. ובשובי עדיין לא נכנסתי לתחומי העיר, כבר פשטה השמועה בכל הבתים: הוא בא! גרי מן הדיר נדד למרחקים. נדד, שמא תעה, שמא אבד. והנה האבידה

חזרה. הגדי שב. כל בית-אמי כבר גלה ממכורתנו הקטנה. בית דודי הוא הדיר החדש של הגדי ששב. לא ייפלא שחברים מגירסא דינקותא, קרובים, שכנים, נתקהלו ובאו לרגל השמועה אל בית דודי לומר לי: בא גד! שלום עליכם. גדי! ראשון להגיד לי „ברוך הבא“ היה לוי זוטא, שכננו לשעבר, ידיד-נפש של אבי המנוח. מטבעו, חסכן במלים ונואם גלוב, אף מליץ נשגב, במבטיו... בתקיעת-יד דרך רחבות ותקיעת מבט דרך צמקות, ישב נכחי והגיד לי מה שהגיד בעיניו. לאחר מבוא ארוך ומקיף של ארשת-מבטים פתח ואמר בניב-שפתיים ממש:

— ועל כולם יגל וישמח עליך רבי אלתר שלמדך אלף בית, חומש עם דש"י. הזכור הוא לך? כיוון ששמע שאתה בא לעירנו התחיל לצפות לך. יום יום היה שואל: כבר בא השובב? שקץ שכמותו! כדאי לראות מה צורה יש לו? נזדקן רבי אלתר. שוב אין אומנות המלמד בידו. הוא נעשה מטליא. בשנים האחרונות היו תלמידיו פוחתים והולכים עד שנתרוקן לגמרי החדר שלו... הוא מן הסתם כל רגע עומד לבוא אליך. בטוח היה שתלך אליו ישר בירידתך מן העגלה לברכו בשלום. הרי כבוד רבו קודם גם לכבוד אביו.

על חובתי לרבי אלתר השמיעוני גם שאר האורחים שבאו לקבל את פני.

על אחת כמה וכמה הפליג בחובה זו מוסיס איש שיחה, שנקרא כך על שום שהוא בעל שיחה נאה ולשון שנונה. ואף אוהב הוא את הענין של הסברת דברים. פתח והביע את השערתו כמין מושכל ראשון, שמן הסתם כבר קבלתי מפיו רבי אלתר ברכת שלום עליכם. הזקן נפשו יוצאת ממש לראותני, ותוך כדי כך סיפר בהרחבה כדרכו מעשה בפלוני גברא רבא שיצא מעירו נער ושב לשם אברך מופלג בתורה. מה שייך מופלג? עליו שבעלויים. שמו נודע בכל תפוצות ישראל. מסתבר שכל בני העיר הלכו לקבל פני בן עירם, שיצא מהם קטן ושב אליהם גדול הדור. נתן אותו תלמיד חכם עינו בקהל הרב ושאל: והיכן מורי ורבי שלמדני אלף בית? כיוון שלא ראהו בתוך הקהל חושש היה שמא חס ושלום כבר נפטר מן העולם. אמרו לו שהוא מחמת הולשה שוכב במיטה. מיד עזב האורח הגדול את הקהל כולו והלך לבית מלמד דרדקי שלו. כיוון שהגיע למיטתו של רבו החלוש חיבק ונשק לרבו הזקן ולא זו מלחכבו ואמר לו בוז הלשון: אילולא אתה רבי, שפתחת לפני את שער האלף בית, לא הייתי נכנס להיכל התורה, ובכן, לא לי כי אם לך מורי ורבי מגיע כל הכבוד שחולקים לי. ואתה, אליעזר, אף על פי שאינך גברא רבא, הרי מכל מקום קוטל קנים אינך לכל הדעות, ומסתמא כבר קיימת מצות כיבוד רב.

ר' מוטיס וכל יתר האורחים נתכוונו לזרוני למצוה ונמצאו מוסיפים קורטוב טעם לאותו עיכוב נטולי-טעם לכאורה. שמנעני לעזוב הכל וללכת אל רבי אלתר לקבל ממנו שלום. אילו קמתי כעת ופרשתי מקהל האורחים ללכת אל רבי אלתר, הרי כאילו הנני מכריו ומודיע, שאף אני נוהג בדומה לאותו גדול מופלג. ולא עוד אלא שלא הייתי נוהג כך מעצמי, כי אם מתוך ששמעתי מעשה בפלוני. וכך יצא שדבר זה שלא עשיתי תחילה סתם מתוך רשלנות נמצא לו נימוק מספיק להחמיצו.

בינתיים אורחים באים ואורחים יוצאים. השיחה קולחת. שיחה אחת והיא קולחת בערוצים שונים, כלומר, בפיות שונים. החוט נמשך ונמסר מאיש לאיש. הכל רוצים לדעת מה שכמותי הביא עמו באמתחתו מן העולם הגדול, כמה דעת, כמה חכמה, מה קנין של ממש. שמא יש לי בכיסי איזה תואר, של דוקטור או רב מטעם, למשל. מה חדשות בעולם. יושבי-כרכים מה אומרים. מה מצב היהודים בעולם. מה בדבר מצוות ומעשים טובים. ומה בדבר דף גמרא מדי יום ביומו? האם לפחות מעניין אתה בספר-מוכר, בחובת הלבבות או כגון זה. רבים רוצים לדעת מה מיום מה מלילה בכרך הגדול. הכל תוהים על קנקני, בוחנים אותי. מריחים אותי. השעות שיטפות. סמוך לסעודת הצהרים נכנסתי לעיר מולדתי וכבר פנה יום קיץ ארוך. ויהיה ערב ויהי בקר יום אחד.

באמת אמרו: אל תאמר לכשאפנה אשנה. ואל תאמר לכשאפנה אלך. כיוון שעבר עלי יום ראשון בלי קבלת-פנים לרבי אלתר, עבר עלי גם יום שני. מה שנדחה בנדה. חברים באים. שכנים נכנסים. מכרים פוקדים את האורח לשהות מעטה. לחטף-מבט. כלל לא מספיקים להגיע לידי שיחה של ממש. מרפרפים על מקרים ומעשים, מעלים כמה שביבי זכרונות מתקופת הילדות. מן הימים הטובים ההם. והזמן נאכל כמיני-מתיקה. אי אתה חש כלל כיצד יום שני, בדומה ממש לראשון, מתבלה חיש מהר.

תוהה ומשתומם אני באיזה חפזן צועד זמנו של אורח. זכורני בכרך שעות וזחלות בכבודות ובעצלתים. שעות נכות, תפוחות, צבות. משולות לצבים. איזה מנה גדושה של שעמום אפור נושא הכרך הסואן בין קפלי אדירתו הצבעונית רבת הפאר. הכל נוהרים יחדיו וכל אחד בודד במועדיו. כל ההולכים יחדיו רצים וכל אחד לנפשו וזחל. גלגל החיים מנסר ברעש והגלגל של כל פרט ופרט פועם בקול דממה דקה. וחילופם של דברים כאן במולדתי הקטנה שכעין דממה דקה נסוכה בחללה ומהלך מקריה אטוי למאד. אך כל נפש יחידה תפעם בחוקה ושעות החיים יתהוות דולקות חיש מהר, משולות לצפרים החגות מלמעלה בלהקות נמהרות... דומה, זה עתה ירדתי מהעגלה, שהביאתני מתחנת הרכבת הרחוקה וכבר נתבובזו לי שתי יממות. ואני כלום מה עשיתי תוך כך? שאלתי שלום, ההזרתי שלום, טעמתי מן הריבה הטובה שהגיש לי הדודה בכפית הניקל שלא שינתה את תארה מני אז. ואולי זו היא הכפית עצמה שמראה שמור בזכרוני. אף טעמה של ריבת הדובדבנים שמור בזכרון חכי מני אז. הדוד שאל והשיב קצת הן בדברי תורה והן בהיות העולם, קצת חברים ושכנים פקדוני. ראיתי זקנים שהנחתי שחורים והם לבנים. ראיתי קצת אברכים. שהנחתי בלי חתימת זקן והנה הם בעלים בעמם וזקניהם יורדים ומשתלשלים להם עד לעניבותיהם. ראיתי עשן מיתמר מתוך כמה ארובות נשקפות אלי מבעד לחלונות בית דודי. ראיתי עז בת ארשת פנים ראוייה להתכבד מתחככת מתוך בטלה הגותית בקיר ביתו של שכן. ראיתי את ר' חיים ברוך הדוד צועד במקלו לימינו ותיקו לשמאלו וזקנו דליל משהיה, ואילו תיקו כבד-גרם משהיה. משום שמולדתי הקטנה נעשתה בשמיטה האחרונה מעורבת הרבה יותר עם ערי העולם... ראיתי מה שראיתי והזמן גז ונמוג. משל לשעות וימים מימי ילדותי, שהיו נבלעים כתומם לתוך משחק בקצת אגוזים או כפתורים.

כיוון שעשיתי בחזיוני מסע לתוך גן הגעגועים של הילדות המשובצה כפתורים ואגוזים. כל שכן שעולה ומתיצב לפני דיוקנו של רבי אלתר. כפתורים ואגוזים יוצאים אצלי תמיד שלובים עם אותיות האלף בית, עם פרשיות חומש ורש"י, כלומר, עם רבי אלתר. רבי אלתר עשוי בחזיון דמיוני חשבץ אגוזים וכפתורים, תפור הוא מאריג אלף בית, מפרשיות חומש ורש"י. אותיות החומש פורחות אלי מתוך עיניו הצופיות עתים בתוכחה ועתים בחטף-של-לסף, עתים בצער אין אונים על גולם שכמותי ועתים בריגשת נפש. האמרת בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. בדומה למבטו אף קולו גוער ומפייס הליפות. חיכוך עתים מאיים ועתים שופע ברקי משובה

ילדותית, ידו עתים צובטת קיברות ועתים מחליקה מנעמים על הלחי וכלל מראהו עתים שוחק ועתים זועף. לא דיוקן סתם רבי אלתר ויישבת. יש לו פרצוף מארץ הפרצופים. כל קור ותגיו חידודים. לא יישכה צלם-דמות כשל רבי אלתר.

אך כבר עברו שלוש יממות ושלוש לו לא אמרתי. מה שאתה עוזב ליום נעזב לימים. השמועה אומרת: רבי אלתר רוטן, רוגן, נפגע עד שורש הנפש, אינו יכול כלל להבין כיצד עוללתי לו כדבר הזה, אני תלמידו החביב עליו לשעבר, לביישו ככה נגד קהל עם ועדה. מסתבר שעכשיו כבר צמח קושי כל שהוא לביקורי בבית רבי אלתר. אין מרצים לאדם בשעת כעסו. אף אין לי במה לרצותו.

ב

גם מקץ שלושת ימי ישיבה כלואה בבית הדוד לא הלכתי להתראות פנים עם רבי אלתר. כי רץ לי האורח אל ההר בלויית שלושת חברי נחום, משה ופינחס, רעי הילדות. מקץ שלושת ימי הגבלה, כפי שסח נחום התוסברן של חבורתנו מני אז, שהייתי מעורב עם קהל מקבלי פנים ואומרי שלום, שמילאו את בית דודי, הגיעה שעתנו לעלות על ההר לייחוד חברי. ענין העליה בהר דבר חדש הוא בעירנו, שחידשוהו אחרונים בשנים אחרונות ממש. בימי היינו, לפני השמיטה האחרונה, לא דרכה רגל בן עירנו על ההר הטוב, היפה והנרחב המשתרע מעל לעירנו. קל וחמר שזקני הדור ואנשי הדורות הקודמים מתושבי עירנו לא נהגו עליה זו. את ההר גילו זה עתה. ולאחר שגילתו נעשה הר-תלפיות לבני הנעורים. מסתבר: לבני הנעורים. שכן מי יהודי בא בימים יטריח עצמו לצעוד סתם ככה במרומי ההר. לשם מה? מה יש? יהודי עוקר הרים בתורה, בעסקי פרנסה. נוטל דין ונוקב בו הר, אבל אין יהודי מטפס סתם ככה בהר. ולא כן צעירי הדור, שאינם שטופים חס ושלוש בתורה ובתפלה, אף אינם להוטים אחרי היות עולם המסחר... הם יעלו בהר להסתכל בפה-נוף, להתהלך במעלותיו ובמורדותיו, לסייר את נקיקיו ומנהרותיו, את מחבואיו המרובים, הלך-נפש שפוך על כל מראה ההר. אין כמוהו טוב למושב רעים, לשיחות נעימות, לסיפורי זכרונות על הימים הטובים ההם. בדקו חברי ומצאו, שאין טוב לפניהם אלא להוציאני מבית הדוד ולהביאני למרומי ההר. על ההר יעוררוני לספר לפניהם מה מעשים מתרחשים בעולם הגדול. מקום שיהיה לי גלוי ההר יהיה להם גלוי העולם הגדול.

וזאת לדעת: אפילו צעירי הדור אינם עולים רגל בהר ביום של חול סתם. חוששים מפני המלעיגים ומתביישים בפני עצמם לכתת רגלים לשם טיול באחד מששת ימי המעשה. אין הר אלא לשבתות וימים טובים. אולם חברי נחום, שלום ופינחס אינם חוששים למה יאמרו חבריות, שכבר יצא להם שם בין אנשי מקומנו לקליר-עולם, וממילא אינם בכושה בפני עצמם, ויש שהם עושים יום של חול כשבת לעלות מן השפלה ולהגביה שבת שם במקום יפה-נוף. בחסותו של אורח לא כל שכן שהם תקיפים בדעתם ובמצעדם. אכן, אנו דורכים בעוז וצועדים קוממיות. בלככותינו ואף בפיותינו פועם אותו מזמור בן ישי, הנותן תבל נועם בנעימת כל חיינו, תבל נועם הילדות בהצרות בית אדני, שבו נאמר: מי יעלה בהר ה'?

אנו עולים ועמנו מגביהה עוף ילדותנו. כל שביבי זכרונותינו מגביהים עוף עמנו כבניי רשף משלהבתה של אילת השחר של חיינו. ילדים חיינו. אך גם באין אנו עוד ילדים עוד תליון ילדותנו בכל נקיק ונקיק של נשמותינו. ימים ושנים אינם עוברים וכלים, אלא יורדים ונחבאים אל קרבנו ושם בתוך המטמון האישי הם מגבירים תיות כיין המשומר. הילדות שגזה חיה בתוכנו כילדות כפולת-שמונה. אז בילדות שיחקנו בכפתורים — והנה הכפתורים ההם מה נוצצים הם עכשיו. אז בילדות התכפשונו בעפר — והנה שמורים לנו כעת בזכרוננו עפרות-זהב. פמוטי הנחושת של בית רבי אלתר הושבו לנו מבית המשכונות של הילדות עשויים כסף צרוף. כל שהיה בעבר עפר ואבן נהפך לזהב וכסף. הדשא של אז, הרחיצה בנהר של אז, הצפרים של אז, לביבות חנוכה של אז, ליל הושענה רבא של אז, שמחת תורה של אז ואפילו תשעה באב של אז הדיוקר באיצטרובליו, הכל מלא-שמחה כעת.

השעות בהר עפות כצפרים. הזמן למטה בבית דודי רץ כחץ. הזמן למעלה כאן על ההר יפלט כנשר נתיבו. תמיד ראיתי את עיר מולדתי בתוכה פנימה, כעת אני משקיף עליה מלמעלה

ברן יחדיו מסביבנו צפרים. רק העיירה על בתיה רבוצה למרגלות ההר, אך ילדותי כולה עלתה עמי למעלה ובנתה את קנה במרומים. משל כל המקרים והמעשים של אז נתרששו כאן ולא שם.

שכחתי את מורי ורבי אלתר ולא זכרתי. אך הוא לא שכחני. דמות גויה כפופה מדדה על מקל נראתה מרחוק. נחום חברי לא רק תוסברן מעולה הוא, גם צופה ותיק בעל טביעות־עין חדה. „זהו רבי אלתר מדדה ובא אלינו” — פסק נחום בבטחון. לא הדור לו יתר החברים. אין זה רבי אלתר. קא סלקא דעתך שזהו? יהודי כרבי אלתר יקום ויעלה בהר, ביום של חול דווקא, ברגליו התשושות, במלוא עומס זיקנתו, בעוצם חולשתו? היתכן? ועד שמדיינים בדבר נתברר כמעט לכולם, שהלכה כנחום, זהו רבי אלתר ולא אחר. אך אני אפילו מקרוב לא הכרתי. נודקן

מאד. לשעבר גברתן... ארז — היו אומרים עליו. בעינינו הזאטוטים נשקף כענק בארזים. והנה שבר־כלי לעיני, שר השנים אינו בעל רחמים. הוא הפליא את מכותיו גם ברבי אלתר. עשהו כביכול גל של עצמות. אך גם הזמן הרע שהרס ולא חמל את בית החומר של רבי אלתר לא יכול היה להכהות את זיו מאור עיניו. אף המים הרבים הזורמים לתוך ים השנים לא יוכלו לכבות אש תמיד של אהבה הנוצרת בעיניו. רבי אלתר אהב ילדים. משמע: אהב בכלל. ועל בית היוצר של האהבה אין שליטה גם לשר הזמן.

— הנהו הקונדס — הישיר רבי אלתר את מקלו נכחי מרחוק, כדרך שהיה מישיר את ה„טייטל” שלו כלפי המקום המבוקש בחומש — זהו — עיניו החיות והטריות התלקחו באש משובה ומבטו הסיקריקי טייל על פני כדרך שהיה נהוג אז בשעה שהתלמיד הנבון נתפס בקלקלתו, תוהה ובוהה ומקפיץ את אצבעו על שורות סתמיות לסירוגין, ולבסוף גם מפשק את כל אצבעותיו, כדי רוחב כל העמוד, להתקין לו מראש תשובה כוללת: אני באמת לשורה זו נתכוונתי... לא, לא, לזו. — אם אין תלמידי טורח ובא אצלי לכבדני בשלום עליכם, הרי אני פטור מלהיות לעת זקנותי עולה בהרים להקדים שלום לתלמידי. אבל קודם כל הבה ואתכוון יפהיפה אם אתה הוא זה — אומר רבי אלתר בהטעמה ונותן בי מבטיגישושים, כדרך שהיה בוחן היטב במבטו את התלמיד המפרש לו פסוק בחומש, אם אין הוא מדבר מן השפה ולחוץ. יותר מכל שנא רבי אלתר גניבת דעת של אחרים ושל עצמו. — כן, זהו כנראה. אתה הוא אליעזר בני — הפטיר לבסוף מתוך הסכמה פנימית ממש. אלא שבכל זאת ליתר זהירות הוריד את משקפיו על מצחו להסתכל בי ללא חציצת הזכוכית, כמנהגו לשעבר להפשיל את משקפיו כשהוא מעיין בפסוק מוקשה של רש"י. — אתה הוא — קרא לבסוף בוודאות חוגגת בהרכיבו את משקפיו על מכונם, נגש אלי במרוצה ונתן לי את ידו — אם כך, שלום עליכם רבי אליעזר. זאטוט שכמותך. שקץ אתה!

כיוון שרבי אלתר הטיח בפני את המלה „שקץ” סימן שסביר וקיבל באמת, שזהו אני והוא מדבר אלי דרך חיבה והתקרבות.

— וכעת תנני, רבי אליעזר, ואסתכל בצורתך מקרוב לראות אם יש לך עוד הצלם היהודי. שובי שובי השולמית ואחזה בך. היכן נמצא מקרא זה, זאטוטי? האם עודך זוכר מקרא שכתוב? כן, זוכר הבחור! נמצא שזה באמת אתה — הפטיר לכאורה בקול בוטה. אף על פי כן התהיה שבפניו טרם נמוגה כליל. אף שיחו העיד עליו, שמשוה לא נתיישב עדיין בדעתו וזורע בו היסוסים. שכן הוסיף ואמר:

— ובכל זאת נכון הדבר, זה אתה, בחיי, אתה הוא זה.

גם לאחר כך לא גרע את מבטו ממני. דומה, הוא בוחן מראה פני, מודד את קומתי, תוכן רוחי, מחפש דבר מה בחיצוניותי ובפנימיותי, שיש בו משום אישור מלא לכך שאני הנני אני. אף מקלו נזכר ומהפך ברגביו, משל התעלומה האופפת אותי מכף רגל ועד ראש שרשיה נעוצים בעמקי האדמה. אך מעמו כלה ונחרצה להגיע עד השורש. לבסוף מבטו כאילו נסוג מעמי וננעץ לתוך תוכו של רבי אלתר, בדומה לאדם השולח חכה לתוך ים זכרוננו להעמיד דבר־מה על מכוננו. ואילו אני, שלא צללתי במצולות, לא תפסתי אותה שעה אלא פרט זה בלבד שזקנקנו של רבי

אלתר, לשעבר צנום וגוף, כיוון שהלבין לגמרי, נתארך כמדומה מכפי מידתו אז.
— בדוק ומנוסה שזה אתה, אליעזר — אמר רבי אלתר בביטחה מלאה — הנך אתה, כלומר, על דרך ויש ליישב בדוחק, כשמתכלים ולא רק מציצים כך כהרף-עין, הרי זה בוודאי אתה, משום שהתוך שבך הוא אותו התוך, מה שיין? שורש אין מחליפים ואין ממירים. אלא מה? גדי היית, וכעת תייש, ואם תייש הרי מה? — כלום פטור מדרך ארץ? פטור מלהקדים שלום לרבי אלף בית? עסוקים? מה? מטפסים על הרים ועסוקים? מה?

בין שרבי אלתר השמיע דברים כפשוטם ובין שנתכוון על דרך הדרש והסמל, רשמם בי היו חידודים. פשפשתי במחשבתי דבור בתשובה, אך רבי אלתר לא נפנה כלל לשמוע. העיף מבטיו על סביבותיו ופתח שיחו בריגשת-נפש ובניגון:

— זה שאומר הכתוב: אשא עיני אל ההרים, מה טוב ההר ומה נחמד הוא למראה, פרחחים שכמותכם! באמת בחרתם לכם מקום נאה לשבת, מה שיין? יש לכם עינים לראות ושכל להבין, יודעים אתם מה טוב, אנו בשעתנו לא נשאנו את רגלינו לבוא לפינת חמד זו, מימינו לא דרכה רגלנו כאן, אך מה אני סת? — קרא רבי אלתר ברמת חרטה — חלילה לי מלשקר, פעם אחת ויחידה נתעיתי לכאן, המעשה היה מלפני... מלפני... מתי, סבורים אתם, חבריא, היה המעשה? תמול כמו עתה, מה? תנחשו, חבריא, כחמשים שנה עברו מני אז, לא, אם לדייק באמת, הרי חמשים שנה וחמש שנים, כך, בערך, אני אז... עדיין זאטוט לגמרי, כבן חשע ומשהו, כיצד נתגלגלתי ועליתי לכאן איני זוכר עוד, שמא סוס של שכן ברח ועלה לכאן, שמא פרתו של מי שהוא מבני המשפחה תעתה ועלתה לכאן ואנחנו רדפנו אחריה, ועמי היה חבר שלי, שאף הוא נלווה כמוני אל הגדולים לרוץ בעקבות הסוס או הפרה, והגדולים עשו את שלהם, תפסו את הפרה או את הסוס, החזירו את האבידה והלכו להם, ואילו אנחנו הזאטוטים חמקנו מהם ונחבאנו בנקרה אחת, חשקה נפשנו להיבדל מהם ולתור לבדנו את ההר הגדול הטוב והנחמד הזה, כיוון שהתרחקו מאתנו הגדולים הגחנו ממחבואנו והתחלנו לשוטט, תחילה נעמה לנו שוטטות זו במרחבי ההר, לאין עין אבא עלינו, ללא מרות הרבי, ללא שותפות של יתר החברים, אנחנו עשינו לנו עסק חשאי, שהוא כולו שלנו, אין לאחרים חלק בו, זחה עלינו דעתנו וקפצה עלינו גדלות המוחין ממש, וכאן על ההר, חבריא, השעות עפות כצפרים, עשינו קצת קפיצות ומרוצות, שוטטנו מעט, והיום פונה לערוב, מה? היאך? אימתי? אך היום נס, אימה גדולה נפלה עלינו שמא לא נמצא את דרכנו אל מורד ההר, שעת בין ערבים, אפלולית ממשמשת ובאה, אל תקנאו בנו, חבריא, מה שסבלנו והרגשנו, בענין ההר ידענו רק זאת שהוא משמש מקום מחבואים לגזלנים ביום ושדים משוטטים בו בלילה, מיד נשאנו את רגלינו לרוץ, ידינו שלובות והנפש בכף... הסכמנו בינינו בשבועה לבלי לספר לשום איש את המוראות והפחדים שעברו עלינו, ובכלל לבלי לספר דבר, אין אנו חסרים אלא לספוג מנת מלקות בפרצוף הפנים ובמה שמנוגד לו לכשייוודע מעשה המשובה שלנו לאבא ולאמא, מני אז, לא השיאני עוד יצרי ורגלי לא נשאוני עוד לעלות בהר, ואילו אתם, חבריא, רואה אני, קבעתם לך מושבת-מיד כאן, בית מדרש כניתם לכם מסתמא מאבני המקום הזה, אתם משכימים ומעריבים לכאן, מקיימים אתם כאן שלוש תפילות מדי יום ביומו, כדרך שנאמר על יצחק אבינו ויצא יצחק לשוח בשדה, אין שיחה אלא תפלה, אף השכל מחייב, בחורים מישראל הטורחים ועולים על גפי מרומי ההר כל כוונתם מסתמא לשם שמיים, חזקה עליכם שעליתם לכאן לשם קבלת התורה, שאין תורה ניתנת אלא בהר, אין צריך לומר שהמדובר הוא בתורה חדשה מעל ההר, שלא כמונו הבטלנים מהדור הישן, לנו לא היתה תורה אלא אחת, היא תורת משה, לא קבלנו ולא נתנו תורות חדשות בכל יום שני וחמישי, אנו קטגוריות, אבל גדולי-אמנה, ואילו אתם גדולי-מוחקין, משמע: קטני אמנה, מה? השמועה אומרת, שהכמים אחרונים כל אחד מהם בונה לו במה משלו, כלומר, בית מדרש, להבדיל, משלו, ואין בית מדרש בלא חידוש, כידוע, חדשים אתם, אנשי הרים נעשיתם, אנו זקני הדור לא טפסנו בהרים, לא התהלכנו בגדולות, הסתפקנו בקצת מצוות ומעשים טובים, בדף גמרא, בפרשה חומש עם רש"י, והיו בינינו יהודים שלא ידעו אלא קריאה מעט בסידור, אלף בית, וזה הכל, ואף הם היו יהודים טובים, יהודים כהלכה, ואתה, אליעזר, מה דינך לדף גמרא, לדף יומי? מה? אומרים שהבריות שם בכרכים טרודים יותר מדאי ואינם מספיקים אפילו להתפלל פעם אחת ביום בצבור, מה?

ג

כיוון שרבי אלתר לא קיבל תשובה לאלתר, ואולי לא ציפה כלל לתשובה, שכן כל האותות העידו בו, שעיקר חפצו להשיח מעל לבו, צידד את מבטו ונשתהה בשתיקה. מראה פניו היה של אדם שתולה כל סיכוי שלו בו בעצמו. עוד אני מעיין בדעתי מה מלים להגיד, ורבי אלתר תופס חוט שיחו ומושכו קדימה:

— פשיטא שאין הכוונה לתפילה בצבור דווקא. הרי קם דור חדש, האוהב, כפי שאומרים. תפילה ביחידות דווקא. בימים האלה ובזמן הזה, אומרים, נתרבו חובבי ההתבודדות בענינים שבין אדם למקום. משום כן, משמע, מצויים כל כך הרבה עולי רגל בהרים, הפורשים מן הציבור והולכים להתייחד עם גבתי המרומים — דיבר רבי אלתר בהסעמת לשון, שנחלוותה בקריצת עין חכמנית — חכמים אחרונים הם פורשים מן הצבור. ולואי ולא יהיו פורשים גם מריבון העולם, כשם שהם פורשים מן ה"עולם". אלא מה? שאין מנוס ממנו היושב גבוה על גבוה מעל לכל ההרים הרמים והנישאים וצופה בבריותיו למטה. לא לי אלתר להיות פרקליטו של הקדוש ברוך הוא, שמא חס ושלום יהודי מחסר לו תפלה אחת, בשוגג, כמובן, מפאת צוק העתים וטרדות מרובות ופיזור הנפש המצויים בדור יתום זה. חזקה על יהודי שלא יבטל תפלה במזיד. אלא מה? אמור, אליעזר, בלב תמים, לרבך הזקן, מה אתה לתפלה ביחידות לפחות? נגיד שאין לך זמן לקיים בכל יום מאה ברכות ואחת, אבל מה דינך לברכת המזון, לקריאת שמע, להנחת תפלין בכל יום? הרי פטור לגמרי ממעט יהדות אי אפשר. מה?

רבי אלתר צידד את מבטו שמא יפגע בי חס ושלום על ידי הצצת-מישרים בדקנית המפשפשת בנבכי-לב. צדידה זו עשויה היתה להתפרש כרמיזה לספק המטייל במוחו של רבי אלתר. אולם שחקה נעימה שנרחח בפניו זרעה בהם אור הבטחון דווקא.

— אין אתה מצווה ועומד להתפלל עם הותיקין דווקא או לישב יומם ולילה על התורה ועל העבודה. אפילו אנו זקני הדור איננו מעזיזים עוד לתפוס את המרובה — הפטיר רבי אלתר בנעימה של ויתור וריתור, המכנסת לתוכה כמו לתוך רסיס-דמע את קובעת התרעלה של דור-אבות, שאינו מטפח עוד אשליה עצמית לגבי עצם ההפסד שנפל בחלקו בתהורות הגילים ואינו שוקד אלא להציל כופר נפש קטן, שארית הפליטה, זכר לחורבן, ממסורת האבות — אבל המעט אשר יידרש... המעט הזה...

לא סיים. הספק המכרסם כיוון שדש את הלב בעקרבים לא חמל מן הסתם גם על שארית הפליטה, על המעט הזה.

שחקת-הביטחון נמוגה, מאחר שהתשובה נתמהמהה לבוא. רבי אלתר הקיש במקלו על זיו סלע נקישות קוצר-רוח. הפשיל את כובעו על המצה ושמתו חזרה למקומו, נטל מטפחתו האדומה מתוך הכיס האחורי של הקפוטת וניגב זיעה מעל מצחו. וכאותו כבאי חרוץ, המשנה מקומות בזינוקים נמהרים לקדם כל התלקחות אש, החיש גם רבי אלתר את נסיגותיו ובתנועות-שכל נמרצות התקין לו תפירה חדשה תוך כדי בריחה מן הישנה. מסתבר שגייס את זקנו הדליל בנגיסת-יפה לעזרת הנסיגה הנחרצת, כמנהגו מאז להיעגן בזקנקנו בכל שעת-ידחק. וכך אמר:

— שמע, אליעזר, תינח תפלה שהיא ענין שבלב. ואם אחד משלנו הוא קצת עצלן לתפלה שבעל-יפה, אין זה מן הנמנע, שהוא שופך את תחינתו לפני בורא העולם ללא אומר ודברים אלא ברחשי-לב. הרי אומר, התפלה היא אצלו בבחינת לבא לפומא לא גליה. אפשר לסמוך על הרבוננו של עולם שהוא מבין למה שהלב מדבר אליו אף ללא מלים, העיקר שיש חשק בלב להתפלל. אבל מה הדין, אליעזר, בני, לתלמוד תורה? הרי לימוד התורה בודאי מצווה היא, ובפירוש נאמר והגית בה יומם ולילה, ומי שאין בידו להגות בה יומם ולילה חייב מכל מקום לקבוע עתים לתורה. נאמר פשוט, לדף גמרא עם רש"י ועם תוספות. לגבי הלימוד בתורה אין אפילו התירוצן של עצלות. מה שייך עצלות לגבי תלמוד-תורה? הרי זה פשוט תענוג, מחיה נפשות, טעם גן עדן. אפילו יצר הרע אילולא שהוא מזוהם כל כך היה מודה בפה מלא, שאף הוא להוט אחרי דף גמרא עם תוספות ועם מהרש"א... אלא שפשוט רשע הוא ואינו רוצה להודות בכך, שמא יחא נידון כמודה במקצת... ואם כן, אליעזר, מה בדבר קביעת-עתים לתורה. נער טוב היית. אהבת ללמוד. זכורני: היתה לך משיכה אל האותיות הזעירות. ומי שנמשך פעם נמשך

תמיד... בלי לימוד התורה מה התכלית? דף גמרא יש בו פשוט משום רפואה. הוא הדין עיון קריאה מפעם לפעם בספרי־ראים. מה?

הרבה קולות יש לרבי אלתר וכולם הם חזקה אצלו מימי כהונתו בקודש שהיה מלמד לדרדקאות אלף בית, פרשיות חומש, פרקי נביאים ומגילות רות, שיר השירים, איכה וקהלת. נמצא שהוא מדבר חליפות בניגונים של שיר השירים, של פרשה חומש, של רות, של איכה, של קהלת ושל כל יתר הניגונים, הבונים את סולם הקולות של אדם מִישראל, שהוא נוסף לכך מלמד דרדקי, ובשיחה זו על ההר שימש רבי אלתר בכל הקולות והניגונים המהלכים בפיו. פתח באלף־בית, בפרשיה חומש, כמזמור שיר לנוף שעלתה מתוכו בת קול של שיר השירים, אף, אהה, כבר הגיע לטעמי הנגינה של לכו נרננה המשתפך לאט־לאט לתוך תפילת אתה אהה. חוששני שהוא מסייע עצמו בגבולות התנ"ך למגילת איכה. אף חליפות ההבעות בפניו עברו כמה וכמה גלגולים דרך שבתות, חגים ושמתת תורה בכללם. אך הנה שבת משוש ודעך חג בפניו. הוא מתקרב בארשת־פניו לתשעה באב. משמע: נתערערה נקודת הביטחון בלבו עד השורש. הספק מכרסם הכל: את התפלה, את הברכות, את הלימוד ואפילו עיון־קריאה בספר מוסר, ככל שנתמהמהה תשובתי כן התקדרו פניו, שחה קומתו, דממו ניקושי מקלו על זיזי הסלע והזיקוקין בעיניו נתעממו, קצות אצבעותיו נאחזו בגדילי זקנקנו, משל הוא נאחז ברגע זה, שכלו כל הקצין, בצמחיה זו שעל קלסתר הפנים, המשמשת צמרת של אילן ישראל, אות קודש לצלם היהודי, הוכחה ניצחת שנצח ישראל לא ישקר... כעת ירה בי מבט בוהן מלבר ומלגו ואמר: — אשריך, אליעזר, שטרם צמחה לך תחית־זקן ולא נתחייבת לעת עתה לעמוד בנסיון. אי, אי, גנח רבי אלתר מעומקא דלבא, מרובים הם הנסיונות והפתויים שאדם מישראל חייב לעמוד בהם, ובני הנעורים מישראל לא כל שכן. מארבע כנפות הארץ יוצאות רוחות הכפירה, שליחי השטן, ומה יעשה הבן ויעמוד כנגד משלחת מלאכים רעים אלה מפיצי המינות? השם יתברך יצילך, אליעזר בני. זכות אביך ירא השמים תגן עליך, הנקודה היהודית שבך, מאמין אני, תצילך, ואני עוד שאלה אחת לי בפי אליך — אמר בקול מאושש לפתע ובו ברגע נדלקו כל הזיקוקין בעיניו ואור בוטח זרח בפניו — אתה זאת תגיד לי: אם אין יש שפעמים עוברך רעיון שאני אלתר, רבך לראשית דעת, לדברים ראשונים שבראשונים, הקניתי לך תורת שקר חס ושלום? מה?

אם כי מלכתחילה לא נתפרשה לי שאלתו כל צרכה נתתי בו מבט מאיר תקוה. לבי אמר לי שאוכל, לכשיסתבר לי היטב ענינו, להגיד לו בתשובה דבר־מה מניח את דעתו. אף הוא שילם לי מאור כנגד מאור, הישיר את מבטו נכחי, הציץ בי עין בעין והמשיך בניחותה: — שואל אני, אליעזר בני, בענין... כיצד להגיד זאת? בענין אלף בית של ישראל שלמדת מפי... ובכן, שואל אני, אתה מה סבור, כלום עשיתי חלילה את מלאכתי רמיה, כשלמדתי אותך, דרדק שכמותך, שאלף היא אלף ובית היא בית? וכי שיקרתי לך חלילה? מה? פתח פיו ואמור. או שמא אתה מתחרט חס ושלום על כך שהכנסתי לך לתוך מוחך את האלף־בית היהודית וכל יתר הדברים שנתקפלו לתוך אלף־בית זו?

מענה פי היה מרפא לנפש רבי. ההשפעה הטובה שיצאה מדבורי המעודדים הראתה אותותיה בכל מראה פניו, בקומתו שנזדקפה לפתע, בנוגה־עיניו, בתזוזת המשקפיים שהתחוללה ללא כיוון וללא מגמה כמנהגו של רבי אז כטוב עליו לכו, כגון, שתלמיד משיב כהלכה, בנקישות מקלו המוגברות, ועל הכל בצלצלי קולו שנמוג בהם תשעה באב ונדמה איכה וניגון שיר השירים נחל את נצחונו הסופי.

— כל טוב לך, בני, שהנחת את דעתי — קרא רבי אלתר בקול מבשר — וענה בך פִּיך שתורת אמת הקניתי לך, אמן, אמרתי לך, אלף היא בפירוש אלף ובית היא בית לעד ולעולמים. ואף אם יבואו כל חכמי מזרח ומערב לא יוכלו לעשות פלסתר את התורה שקנית מפי רבך אלתר. זהו. זהו. נמצא שאף אתה בדעה זו. יפה. יפה. אך מה לך מדבר בשפה רפה? על כגון זה צריך לדבר בפה מלא. קום והגד במענה לשון. אתה שם אצלם... בעולם שלהם... כבר היית... אל גנם ירדת... קטפת מפרי עץ הדעת שלהם... לקקת משלהם... הריחות מבושם חכמתם. ובכן, הגד, שמא נמצא אצלם מין חכם שכזה... מין ידעוני שכזה, שעמד והוכיח באותות ובמופתים שאלף, למשל, אינה אלף ובית אינה בית? מה? לא נמצא ביניהם מגיד אף אחד

להביע דבר-הבל שכוה. כי מה שייך? אלף הרי כולא עלמא לא פליגי שהיא אלף, בדומה לכך רכל מודים, דרך משל, שהר הוא הר או ששום פרה לא פרתה עדיין מעל לגנות. וכן מן המוסכמות הוא. שגלגל חמה מנסר ברקיע ולא שהוא צומח, נגיד, כחיטה מן האדמה. לא כן? זהו. אף אלף היא רק אלף והיא תהיה כזאת כל זמן שיעמדו השמיים והארץ. זהו. זהו. משמע. יש נקודה, שאפשר להגיד עליה: כאן, אחא, עמוד, עמוד ותתחזק. עיקר הכל שיש נקודת: חזק. כי זה כל האדם. על האלף אנו עומדים, אליעזר. דורות מישראל בעבר ודורות מישראל בעתיד עמדו, יעמדו עד עולם. על האלף. זהו הענין. לא כן? ואני אלתר, מלמד דרדקי לתינוקות בישראל, לא שקרתי חלילה, לא רמיתי, לא הפיחותי כזבים.

בעיני רבי אלתר ניצת בן-רשף בהדר, בחוסן אמונה. מקלו דפק על הסלע בקול ענות גבורה. קולו דבר במצהלות:

— שמע אתה, אליעזר, שמעו אתם נחום, שלום, פינחס, אתם כולכם שיצקתם מים על ידי בשחר ילדותכם, שמעו: חייב יהודי לומר אשרי, אשרי ביום ואשרי בלילה, שלוש פעמים אשרי בכל יום. אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו שהננו יהודים. כל ישראל אחים באלף-בית. כל אחינו בני ישראל שורש נשמתם באלף-בית. זאת התורה אשר למדתי אתכם כאשר הייתם גדיים. ואף כעת כאשר נעשיתם לתישים, ברוך השם, קראו אחרי וענו בקול, קראו, ילדים: אלף היא אלף, בית בוודאי ובוודאי היא בית. ראו נצטויתם ואל תחשו.

קיימנו את צו רבנו וקראנו אחרינו בקול ככל אשר למדנו. נהיינו למקהלת-הר ורבי אלתר המנצח עליה במקל נועם שבידו. וכטוב לב רבי אלתר בראותו אל נכון, שעמלו מלפנים עשה פרי ישוה לו, נתן את קולו בצחוק צותל. וההר ענה לו במרחקו, בכל נקייו ומנהרותיו, בהדים והדייהדים.

ד

לאחר שיחה של הקדמה, שנחטפה בעמידה, פתח רבי אלתר לדיין עמי בעצם הענין, אלא שקודם לכן הציע לפנינו לחזור להיסבת-נועם זו של שבת אחים, שבה ראה אותנו בהשקיפו עלינו מרחוק. אף את עצמו זימן להצטרף למסיבתם של חכמי הדור החדש, פרש את מטפתו האדומה על אדמת האל הירוקה ונתבצר במושבו דרך רחבות ושוב שיגר מבט-סיוורם לתוכי ושאל מעשה מקשן הנזקב ויורד לעומקה של בעיה:

— ושמא תגיד לי כעת, דרדק שלי, מה טעם לא הלכת אל רבך לאלף-בית לקבל ממנו שלום עליכם?

— לא הלכתי משום שמאד מאד רציתי ללכת ומשום שהשכל מחייב והכל יודעים זאת שחייב אדם בכבוד רבו — הטילה המבוכה לתוך פי פסוק בלתי מלוטש, שהיה כולו אמת וכולו אמת" שבו עשאו בלתי מלוטש ביותר ואף אצל לו מעין גוון של שקר.

רבי אלתר נתן בי מבטים צחקניים, מבשרים פרץ-זעם, שהיה דן בהם עבריו ב"עבריי", שנכשל בטעות "גוי", משך בחזקה את קצה זקנקנו אל פיו לכיסוס כל שהוא ואמר:

— בתמיתה! הואיל ורצית והשכל מחייב והכל יודעים לא הלכת. מה שכל יש בדבר? נמצא שאני בעל מוח של גוי, שאיני מבין כאן כלום. המתן, המתן, שמא בכל זאת אעמיק לתוך הסוגיה הקשה להשיג מקצת בשכלי הדל — רבי אלתר הפשיל את משקפיו כלפי מעלה, תזר והרכיבם על חטמו, סגולה בדוקה בידו לסלק אבני-נגף של איזה ענין קשה הבנה — המתן, המתן, דומה שתפסתי משהו, שיש בו מן השכל. הואיל וכיבוד-רב היא מצווה לא רצית לנהוג כרבך מצוות אנשים מלומדה... מצפה היית שתתעורר בך האהבה בשביל שתלך אל רבך מתוך איתערותא של אהבה. בנתי לרעך, אליעזר? מה? כך דרכם של חכמים אחרונים, בני הדור החדש, שאין הם גורסים מצוות כתובות אפילו הן חובות עלינו גם מטעמי דרך ארץ. נמצא כל הפורק מעליו עול תורה פטור גם מעול דרך ארץ. ניהא, תלמידי היקר, סימן טוב לך שאתה דובר אמת ומתרחק מדבר-שקר — שחקה של קורת רוח השתפכה בפני רבי — מקטנותו יתנכר הנער, זכורני, שובב גדול היית, אבל שקרן לאו. הן שלך היה הן ולא שלך לאו. מידה טובה זו, אם איני טועה, נתקיימה בידך גם עד היום — קולו ספג צהלה בוטחה ומבטו, שהיה תחילה מרתיע עצמו מהצצת-מישרים בפניו, נעשה לפתע דרוך כנגדי — מציץ אני בך ורואה אותך כאן כעתה, לא נשתנה צלמך... זה הצלם היהודי לא נפגם חלילה בך אף במשהו. חי אתה נצב

לעיני בדמות דיוקנך מאז, כמו תמול זה עתה. כדאי היה לזקן שכמותי לטפס על ההר הזה בשביל להציץ בתלמידיו מאז ולראות כי הוא-הוא... לא שינה ולא החליף צורתו. כאז כעתה... כאז כעתה...

הוא שינן את המלים „כאז כעתה“ כאדם המדבר אל עצמו וכל עיקר מתכוון לפיוס עצמו. פניו לרחבם ולארכם אמרו בת־צחוק וכלל מראהו כמעין המתגבר של גחת רוח ופיוס. נטל קצה סלסלה של זקנקנו ותחב לתוך פיו. הסיר את משקפיו מעליו לחלוטין. עמד על רגליו והשקיף על כל סביבותיו. משל אין הוא ניאות להפקיד יפה־נוף ברשות משקפי הזכוכית. וכשכיווץ את שפתו התחתונה, תנועה הזכורה לי יפה יפה מני אז, הבינותי, שאיוז שקלא וטריא שבמחשבתו באה לידי גמר ורבי אלתר מזמן עצמו לפרש את מסקנותיה במלים כדרכונות. ואכן, חיש מהר נתן את קולו ברגש רב:

— שאו עיניכם, ילדים, וראו, כמה גדולים מעשי אלהינו וכמה נאה כל מה שברא בעולמו. הדור נאה זיו העולם. ההר הזה... ההר הזה. לא בכדי נאמר אשא עיני אל ההרים... אשא עיני... נשא עיני. זרק מקלו, שרבב ידיו לחלל המרומים, חבק מרחבים. ישר־קומה היה ברגע זה ומראה פניו כשל אברך, כמו ניער בתנופת ידיו משא־שנים מעל עצמו. ויען ויאמר:

— רואה אני, בני הדור החדש, שאף לכם ניתנה בינה יתירה לדעת ולהבין מה טוב, עול־הרים נעשיתם. ברוך טעמכם. ואתם כלום על שום מה הנכם מכתתים יום יום את רגליכם על ההר, כפי שהשמועה אומרת עליכם? בשביל לקיים ממרומים קראתיך ה', יפה אויר ההר לעיון תפילה ולעיון לימוד. לא עוד חשקה נפשכם להתפלל מתוך ה„סידור“ תפילת אנשים מלומדה, הריכם טורחים ובאים לכאן להתפלל מתוך עולמו של הקדוש ברוך הוא. ומכיוון שהנכם מתעצלים לעיין בספר הנכם באים לכאן לעיין בארץ הטובה והרחבה הפרושה לפניכם כספר. לומדים אתם הרים ומתפללים מרחבים, כגון שיש חכמים חוקרים הלומדים ים ומצולותיה, יער ובעיותיה, שדה ותבואותיה, אף חכמינו ז"ל תיקנו מסכת פאה. גדולי החסידים והרביים היו יוצאים לשדה או נחבאים ביערות להקשיב לשיחות דשאים ואילנות ולשמוע פרק־שירה מפי צפרים. למדני־הר הנכם, עוקרי־הרים. ומשום שהנכם עולים בהרים, משמע, בני־עליה הנכם. ואתה, אליעזר, שהנך לא רק עולה הרים, גם יושב־כרכים, בוודאי קנית שם, בכרכים, הרבה לימודיות מן המין החדש, מין חכמה חריפה הסתומה בפני אנשים פשוטים שכמונו, שמא תושיט לרברך הזקן, בקצה המזלג לפחות, קורט מה מן החכמה ההיא ששאבת שם ממעינות הגויים... תגיד לי איזה דבר־חידוש משלהם... משל איזה גדול משלהם. אומרים שיש אצלם חכם אחד ששמו טולסטוי. ובכן, שמא תגיד לי עיקרו של דבר ממה שאמר אותו טולסטוי חכם...

— טולסטוי אמר הרבה דברים הראויים להישמע — אמרתי משום שלא מצאתי תשובה נאה מזו.

רבי אלתר גירד וחיטט באצבע אחת במקום מסוים זה שבזקנקנו, ששימש לנו בילדותנו נקודה שואבת לכל מיני הרתורים שלא מדעת ולידי פיזור הדעת, שמתנת שכרם היתה על הרוב סטירת לחי ביד הרבי על ביטול תורה, ואילו הוא גופו נוהג היה להגביר את ריכוז דעתו על ידי ירידת אצבעו לתוך קרחת זו שבחורש זקנקנו. פסק את שיחו אגב קימוס־מצח שבעיניך מחשבה:

— הרבה דברים אמר אותו טולסטוי חכם? הרבה דברים מה משמע? כלום חייב חכם לומר הרבה דברים ולא די בדבר אחד שעליו הכל עומד? מה? שמא כל האומר הרבה דברים הריהו דומה כאילו לא אמר כלום? ושמא הדין עם חבוקק שהעמיד הכל על אחת? הרבה דברים! לא, לא, חבריא, הרבה דברים... הם יותר מדאי! שמא טוב עשה עקביא בן מהללאל שאמר הסתכל בשלושה דברים. שמא מי שאומר וחוזר ואומר ומוסיף ואומר אין אנו יודעים עוד מה סוף־סוף אמר אותו בעל המאמרות המרובים! לא, אליעזר, בני, דוחה אתה אותי בקש. בוא ופרש לפני מה חידש אותו טולסטוי חכם. ששום חכם אחר לא חידשו לפניו. שמא הוסיף דיברה אחת שאינה בתוך עשרת הדיברות. שמא המציא לא תגוב חדש או איזה לאו חדש אחר. מה? למדני, תלמידי, מה אמר אותו רבי גדול וחדש שלך, אותו טולסטוי חכם. בענין אורח חיים, בענין הדרך שיבור לו האדם שתפארת ממנה לעולם. מה?

— חושבני שטולסטוי לא אמר שום דבר שלא נאמר עדיין לפניו.

— יישר כוחך, תלמידי — קרא רבי אלתר בריגשת לב — שאתה שוב מודה על האמת. כאז כן עתה, בני. וזכורני, שובב גדול היית, דעתך פזורה תמיד. יש שאתה צופה ולא מביט, שומע ולא מקשיב, מסתכל על הרוב לא בספר שלפניך, כי אם בצפור שבחלון, בוו של הדלת, בעכביש שבפינת התיקרה, בכל מראה עיניך, ורק לא בסידור או בחומש. אורך־רוח חסרת, בהתמדה לא היית. אבל כיוון שהרבי שואל אותך: בני, להיכן אתה מביט, מיד אתה עונה דברים כהווייתם: אני לצפור מביט, בזבוב הפורח שמתי מבטי, בעכביש על הקיר, לא דברת שקר, ברם, דעתך היתה פזורה תמיד. עד שתוהה אני ושואל כיצד מצאת, אליעזר, את ידיך ורגליך שם בכרכים הגדולים המלאים המון אדם ובהמה רבה וכל־ירכב אצים רצים, אומרים, כשדים מטורפים, ולא אירעה לך חס ושלום שום תקלה.

רבי אלתר משך בזקנקנו עד שנעשה לו כמין שובל, שנעצו בין שניה, והיה תוהה שהות־מה, סימן שעלתה במחשבתו שאילתה מברחת מקצת. לאחר כך פתח ואמר בדבור קצוב ואטיי כמונה מטבעות:

— וכעת ענה לי, תלמידי, מה היית מגיד אילו בדומה למשל שאלתיך דבר שהוא של שטות לגמרי, כגון, אילו שאלתיך, אם רצוי הדבר לפניך שיתרחש פלא ואתה תחזור ותשב לפני לקבל תורה מפי... נאמר כך... אילו באמת התרחש הפלא ואתה שוב דרדק, זאטוט שכזה, ילדון ממש, ואני אלתר חוזר ועולה לגדולה לשמש בקודש להיות מלמד לילדי ישראל, אילו כך, היית נכנס בחשק אצלי לכיתה שלי לשמוע מפי שוב פעם לקח טוב, שאלך היא אלף ובית בפירוש בית, לעד ולעולמים בית? ולא היית מתעצל אפילו לשנן עמי פרשה חומש עם רש"י, קצת נביאים, חזון ישעיהו, הוי גוי חוטא עם כבד עוון... ובניגון דווקא... בזה הניגון — רבי אלתר מסלסל בניגון מתוק־מתוק המוצץ את הנפש — כאז כעתה, כאז כעתה, מה? אהבתי לשמוע את קולך בלימוד... שם... שם... במקום שישבת, על הספסל, אל מול פני, בדיק, כיוון שהבעתי את הסכמתי בפה מלא נתרגש רבי אלתר, קם על רגליו והתחיל מנענע במקלו אילך ואילך כנאבק עם יריבים נעלמים, ואמר:

— אני במקלי זה את השנים אני מגרש, אי, אי, אילו יכולתי לפרוק מעלי נטל השנים ולהתחיל שוב במלאכת הקידש ללמד לצאן קדשים תורה מורשה, אהבתי אתכם, ילדונים שכמותכם, חברה לבנה, אהבתי את קולותיכם המצלצלים כפעמונים, לולא השנים... לולא סבל השנים, לולא משא השנים שהתיש את כוחי... לולא עייפות זו... לולא תשישות זו ברגלים... הטוב לי לשבת... שבו גם אתם, חבריא — סח רבי אלתר ונתן בנו עין של תמיהה, כאילו רק הרגע השגיח בכך, שאף אנו עומדים על רגלינו — שבו גם אתם, תלמידי מלשעבר, שבו, כחכמי התלמוד ז"ל, שהיו יושבים בשדות ומסבים בחצי גורן עגולה... הבה ונשוחח קצת בניחותה.

עשינו כפי הוראתו, ישבנו בחצי גורן עגולה והוא בראש, ופיו מטיף לקחו:

— אומר אני לכם, ילדים, אילו נהרש הפלא ואני שוב מלמד דרדקי שלכם, לא הייתי מסרב כלל וכלל להתחיל שוב בהרבצת ראשית דעת אלף בית לילדי ישראל, לא, לא, לא הייתי מסרב, מה טובו לי השנים ההן, מה טוב היה לי הזמן ההוא, הנה כך... כאז כעתה... אני יושב בראש... ואתם, חבריא, צאן מרעיתי, הטיטל בידי — רבי אלתר נטל לידו את המקל והחזיקו בקצהו כמין טייטל — הרי זה מחיה נפשות, ילדים, אני פותח פי בניגון: שמע, ילדון, אות זו מה שמה? זו, בחורון; אמור, פרח; פתח פיה והגד, דרדק, ואתה זאטוט, מה לך שותק? אי, חברה לבנה, דברו, למה נאלמתם דום, שקצים? חושו והגידו, קונדסים, הזדרזו, חברה לצים, זאל תדומו, הקיצו ישנים, הולכי בטל שכמותכם, סוסות עצלות, מה לכם כי נחשלתם? מהרו, מהרו, הזמן אינו עומד, מקום כבודה של הבית, הנה כאן ה"סידור" והיכן כאן בית? היכן, כדרלעומר שכמותך?

רבי אלתר נפנף במקלו, ממלא מקום ה"טייטל", כלפי מרחבי ההר, ממלא מקום ה"סידור" אחת הנה ואחת הנה ומראהו לרגעים כחולם בהקיק, אך אם באמת חלם לא היה תפוש חלום לאורך רגעים, שוב הסיע את משקפיו מעל מצחו כלפי מטה והרכיבם על הסמו, סימן ליקיצה גמורה.

— לא, חבריא, חלום תלמתי, אמר ברגש עצור, לא עוד מלמד תורה אני לילדי ישראל, מטליא זקן הנני, יתברך וישתבח הבורא, שעוד יש כוח בידי הישישות להטליא מכנסיהם של

ילדי ישראל. ואף זו מלאכה שחלילה לעשותה רמיה. כל ילד יהודי זקוק למכנסים שלמים. והריני כפרת עצמותיהם של תינוקות מישראל. תודה לאל, תודה לאל, עוד כוחי עמי להוציא מתחת ידי חתיכת מלאכה מתוקנת. המחט נשמעת לי והחוט תופר כתיקונו. אלא שהיום נתעייפתי קצת מן העליה בהר. לא עוד מן העולים אנכי. נעורי כבר אזלו. לא עוד הכוחות ההם. לא עוד... אם כי, בל אחטא בשפתי... איני חש, ברוך השם, שום חולי. אף מצעדי עודנו בטוח.

וכאילו נתכוון להוכיח לנו במופת חותך שעודנו יודע צעד כדבעי, עמד על רגליו בוינוק מהיר, התיצב קוממיות, שלח מקלו קדימה וחרץ את פסוקו:

— הגיעה שעתך ללכת. ואתם... הלא מתמידים אתם ומן הסתם עוד תאחרו שבת כאן...

— לא, — ענינו כולנו פה אחד, אנו הולכים ללוות את רבינו.

— ובכן בחורים, קדימה! — אמר רבי אלתר כשראה בנו, שאנו מצרפים מעשה לדיבור וכבר קמנו על רגליו ללכת.

רבי אלתר צעד בפסיעות מאוששות ונמהרות ואף שית פיו קלח בקצב מאושש:

— אל תראוני, חבריא, שאני מהירצעד. אתם לכשתרצו רשאים אתם להאט את מהלכם ולהניח לרבעם הזקן שילך לו יחידי. הן שעתכם לא דחוקה כלל וכלל. אתם עוליהירים הנכם מדי יום ביומו. אך אני, אלתר, אין עוד עתותי בידי. עבודתי מרובה במחט ובמספרים. וצריך לחטוף גם תפלה מעט וקצת עיון בספר. לא עוד ימים רבים לפני. הגיחו לו לרבעם הזקן לילך יחידי כמרצוה, ואתם, בני תתנהלו לאט... מה לכם המרצוה הזאת?

אנחנו לא הנחנו לרבינו הזקן לילך יחידי. זירזנו עצמינו להלך עמו צעד בצעד. לפתע נעצר רבי אלתר במרצותו, לטש מבטו, שרבב מקלו קדימה, כמסייר מסביבו ומחפש במבטו ובמקלו כאחד אחרי דבר מה שהיה ואיננו עוד.

— ילדים, אמר רבי אלתר בגמגום מעט, סימן שהוא מוטרד מפסוקימה, שכן דרכו של רבינו אלתר, שלשונו לוקה בגמגום כל פעם שאין בפיו לשון ודאית. אמרתי לכם תחילה שזה חמשים שנה ומשהו שרגלי לא דרכה כאן... טעית... זכרוני הטעני... דומה, הרבה יותר מחמשים שנה... הרבה יותר... הרי אני היום, קיימא לן, כבן שבעים, ואף קצת למעלה מזה... ואני אז בצעדי כאן, הייתי כבן עשר ומשהו, נגיד, כבן אחת עשרה... הרי אומר: זה כששים שנה לא דרכה רגלי כאן. אבל היטב זכור לי... שאי כאן בצלע ההר היה אז גיא חותך... את הגיא אחפשה בעיני ואיני מוצאו. הגיא להיכן אזל לו? הגיא איהו? וכי נפל שיבוש לתוך הסידור הזה? מה משמע? עיני משוטטות מסביבי לחפש את הגיא שאהבה נפשי. ובכן, קשיה, גיא מפורש הלך לי לאיבוד. היתכן?

רבי אלתר הקשה והוא שתירץ ובניחותה. וכך אמר:

— מסתבר שכך היה המעשה. יש לנו רבנו של עולם והוא אומן גדול. משיב הרוח ומוריד הגשמים. הוא מחדש כל יום מעשי בראשית ואף מטליא לפעמים זעיר שם וזעיר שם. נטל הרבנו של עולם בגשמי ערימות עפר מכאן וסתם בהן את הגיא שבכאן. כשם שדברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר, אף הרים ועמקים כך הם. וכך פועל ארון העולם: עושה רוחות משרתיו וגשמים שמשיו. והוא אשר בכוהו ובחכמתו יהפוך עקוב למישור, כפי שנמצא כתוב בתזון ישעיהו. הזוכרים אתם, בחורים, בכמה יגיעה עלה לי פסוק זה להכניסו לתוך ראשיכם? ילדים נבונים הייתם, אך בנים סוררים. ויש שאתם מתעקשים לתבין מקרא פשוט.

רבי אלתר נתן לפתע בצחוק קולו והפטיר בקול צוהל:

— אל גדול לנו בשמים ובארץ. הכל עשה יפה בעולמו. באמונה שלי. ילדים, תבל בידו כחומר ביד היוצר. רצונו הוא מבקע פני האדמה וחורשה תלמים תלמים, רצונו הוא מיישר את קמטיה וסותם את פרצותיה. רצונו הוא מפקד על ההרים לרקוד לפניו כעגלים. רצונו הוא מצווה על בחורים, שכבר נעשו תישים, לנהוג אורח כגדיים המלחכים דשא ולקפץ על ההרים כעגלים. אכן, רק הוא יתברך שמו עושה נפלאות גדולות לבדו.

חֲמֵר הַשְּׁמִים

אָמִיר גִּלְבֵּעַ

שְׁמַח מֶלֶךְ בְּחַצְרֵי.

וְאִין קְרוֹא.

וְאִין נִכְנֵס.

וְאִין נִכְנֵס.

וְאִין נִכְנֵס.

וְהוּא בְּדִיר. וְהוּא צָבִיב. וְקִשְׁקֶשֶׁעַ.

וְכֵל קָדָם בְּחוּץ רוֹאִים

אִיךָ פֶּסַח אַחֵר פֶּסַח

הַשְּׁמִים מִתְּפָרֵקִים

מִתְאַרְמֻזֵּי שְׁשָׁשֶׁר.

וְהַבְּלִי-נִתְקַס־בְּהַלֵּל

מִלְחָה אֵין קָר.

וּבְקִרְוֵימִים עוֹלָה וְצֶדֶק

מִגְדֵּל אַחֵר מִגְדֵּל.

א.

מִי הָרְשִׁיף הַלֵּילָה אֶת כָּל רְקִיעֵי

וְהַבְּזִיק אֶת כַּפַּת הַנִּתְרוֹת עַל רֹאשֵׁי

וְהוֹלִיךְ אֶת דְּבָרֵי פַּמְשָׁה הַנִּסְעָר

הַנּוֹבֵט בְּדֵרִי בְּצִיצִים וּפְקָזִים

בַּמִּהְלָךְ אֶל הַר מִקְפֵּן הַנְּטוּשִׁים.

וּכְאִישׁ שֶׁאֶתֶד הוּא לֶחֱמוֹ וְיִינוֹ

נִתְרָה יָד תוֹדֵעָה גְּשֻׁבָּה מוֹל עֵינֵי —

זֶה חֲשָׁבוֹן כָּל יָמֵי עַל הָרִי וְעֵינֹת.

עֲדֵי נִדְחָק לְבָקֶרֶת רוֹעִי

כְּלִי יִרְזָא.

וְאִי עֲרֶף יָמִי, אֵל טִיסוֹת הַבָּרָק

שֶׁל מִחְשָׁב מִתְפָּרֵץ וּמִתְזוֹז בְּסֻגּוֹל

עַד אוֹבֵד, עַד אוֹבֵד.

אִי וְצֶק הַמַּחֲי עַל חֶסֶד יָצוּב

אֶמְתָּם הַגְּדוֹלָה בְּשִׁישׁ: דְּבָרִים.

וְאִי קְבִיעָתָם בְּמַצְרֵךְ הַנּוֹדֵאִי

שֶׁל תְּהוֹם מִסְתַּרְרֶת וְשִׂאוֹת שֶׁל הָרִים.

אִי לָבָם הַבּוֹכָה?

מולד

הי, הי, הי, ספר, ספר, ספר אי לָפֶס תבוכה
 באשר לעיניהם גִּזְעָה.
 הי, הי, הי, אַתְּ לולךָ תלילה צֶדֶן לא שִׁמְעָה.
 הַנִּכֹּן כִּי יָפֶה הוא, הַנִּכֹּן כִּי יָפֶה?
 שִׁמְעֵה, נִכְוִיִּים לָךְ הַדִּים בְּחִמּוּקָיו שֶׁל הַלֵּיל
 לוֹטְסִים וְעוֹיְנִים כְּטִלְפִּיּוֹ שֶׁל הַלֵּישׁ.
 (תִּמְתֵּן, הֵן לֵישׁ בְּכָל צֶדֶן לֹא רֹאֶיךָ.
 וְדֹאֵי, תִּבְיָכִי, בְּתִשְׁנֹאָה כָּאֵן טָעִיתִי).
 שִׁמְעֵה, נִכְוִיִּים לָךְ הַדִּים בְּחִמּוּקָיו שֶׁל הַלֵּיל—
 סְלֵאִים בְּחִלּוֹם, נִמְתָּח עָלֶי תֵּיל.

ספר, ספר, ספר, אַתְּ עֲרָפִי תִּנְחִים.
 אַתְּ עֲקָרִי חִיּוֹתָ שְׁזָרִית אֶל רִיחִי.
 ספר אֲגִדּוֹת שְׁבִלִילָה
 עִם הַרְחֹחַת הַקָּמִים
 קָעֵרוּ
 עַד בָּקָר מִצָּעָם אֲסוּרִים,
 גּוֹעִים בְּתֵל תַּחֲחוּם.

ספר, ספר, אֲנִיחֵנוּ אֶחָד —
 הַצֵּל בְּעֶמֶק נְוִסֵּל מִן הַהָר
 וְגִבֵּה הַהָר הַעוֹלָה מִן הַעֶמֶק.

וּלְפִתְאֹם יִדְעָמִי שְׁהִלִּילָה אֶכְזָר
 וְזָר.
 וְנִמּוּכִים לֹא רֹאשֵׁי הַעֲנָנִים.
 וּלְרִגְלָיו שֶׁל הַהָר הַעֲנָנִים.

ב.

הֲלֹא אַתָּה, הָרִי, בְּקֶדֶם גְּעוּרֶיךָ
 שִׁטְחָה תִּסְלַחַה מִמִּשְׁטַח וּמִן הַשָּׁעָה
 לֹא־אֵלֶיךָ - אֵלֶיךָ
 עַד גִּבֵּה הָרָה וְעַמְּךָ בְּפִסְגּוֹת
 מִן הָאֵשׁ
 מִן הַכֶּתֶם
 וּמִן הַקִּי.

כִּי צִוָּךְ עַל גִּבֵּי לַעֲמֹד?
 כִּי הוֹרֶךְ לְשֹׁמֵר צְעָרֶיךָ?

תאני זה צויתך לעמד
ולשמר דפוס צעדי

הו, וצתה אם תמוט
וצתה אם תמוט מי ישמר צעדי

— איני יכול לקחת. איני רשאי לקחת.
אף לא אנסה מקאן לקחת.
לפנים אני גבור. לפנים פועם בי מאד תלם.
ולפנים אין בי כח.

הלא אמת, קרי, יודע את העקר
המוריד בקפיו את חורון תלמי.

ואני אש

ואני כח

ואני בכי

שטחתי לרגליך

להאדיר שמיך

אש על אש

כח על כח

ובכה על בכה.

ותקרת גונם על ראשי ועל שיאיך.

ואין עוד יודע

כי בין עיני העל ועל גבך.

ולסתאם ידעתי שכל שלא ספר

הוא בקר.

וכל שלא הושר

הוא שמי הקר.

וגבוהים על ראשי השמים —

שמי.

ג.

תלילה מי את רקיעי הרשף

ומי על ראשי את מפרס הנקרות הקוץ

ולת האחד בחר שנים.

והנה רק אחד משיב.

ואת האחר אין כלל למשיג.

והוא, ודאי, שמים.

הנערה השחורה מבקשת את האלהים

ברנארד שו

עוד מיל אחד ופגשה דייג עתיקימים וקתדרלה עצומה על שכמו.
 „היזהר: היא תשבור מפרקתך“, קראה, כשהיא רצה לסייע בידו.
 „לא היא“, השיב בחדוה. „הגני הסלע אשר עליו תיכון הכנסיה הזאת.“
 „אך אתה אינך סלע; והיא כבדה מדי בשבילך“, אמרה, ורגע רגע מצפת היתה לראותו כורע תחת כבדה.

„אל תיראי“, אמר, מגחך בנעימות כנגדה. „היא עשויה מגייר כולה“, והוא עבר על פני הנערה בניתור, כשהוא מעורר את כל הפעמונים בקתדרלה לצלצול עליו.
 עד שלא נעלם מעיניה עלו ובאו לפניו אנשים אחרים, לבושים מיני כלי לבן ושחור וכולם מסובגים ומסורקים למשעי, כשהם מכתפים כנסיות גייר קטנות מן הקודמת ולרוב מכוערות הרבה ממנה. כולם קראו אליה: „אל תאמיני לדייג. אל תקשיבי לבריות הללו. הכנסיה האמתית שלי היא“. לבסוף אנוסה היתה לנטות הצדה אל היער כדי להתחמק מהם; שכן התחילו סוקלים זה את זה באבנים; ולפי שקליעתם גרועה היתה כאילו היו עיורים ממש, היו האבנים מתעופפות על פני הדרך. וכך הגיעה לידי מסקנה כי האלהים אשר תמצא בתוכם לא יהיה לפי טעמה. משעברו, או לאמתו של דבר, משעברה ונמוגה סערת הקרב, חזרה אל הדרך, שם מצאה יהודי זקן מאד נודד, אשר אמר לה: „האם באי?“

„מי באי?“, אמרה הנערה השחורה.

„מי שאמר כי בוא יבוא“, אמר היהודי. „מי שאמר כי עלי לחכות עד שיבוא. כבר חיכיתי למעלה מכל שיעור, אם לא ימהר לבוא בקרוב, יהיה לאחר זמן; כי האנשים רק לומדים להרוג זה את זה במספר רב יותר ויותר.“

„דבר זה לא יחדל, אם יבוא מישוה ואם לא יבוא“, אמרה הנערה השחורה.
 „אך בוא יבוא ברוב תפארתה, יושב לימין ה'“, קרא היהודי. „כך נאמר, הוא יתקן הכל.“
 „אם תחכה לאנשים אחרים שיבואו לתקן הכל“, אמרה הנערה השחורה, „תחכה לעולם.“
 וכאן פלט היהודי יללת יאוש; רקק לעומתה; ושירך דרכו הלאה. — — —

הואיל ולא היה חילוק לדידה איזה דרך תבחר, שבה על עקבותיה ולעת ערב מצויה היתה עם הבאר שם קשרה שיחה עם האשף. כאן מצאה סוכה ובה הרבה צלמי עץ, גבס ושן מוכנים למכירה; ועל הקרקע לידה היה צלב-עץ גדול שעליו מוטל היה האשף בשיכול קרסולים ובפישוט זרועות. והאיש בעל הסוכה היה עומד ומגלף בעץ את דיוקנו ביד חרוצה ומהירה. ומתבונן בהם היה ערבי טוב-מראה וחבוש טבול, פגיון באבנטו, שהיה יושב על גדבך הבאר וסורק את זקנו.
 „למה זה תעשה זאת?“, אמר האדון הערבי. „הלא יודע אתה שעובר אתה על הציורי השני מעשרת הדיברות אשר נתן האלהים למשה. צדק הייתי עושה אילו הרגתיך בחרבי; אך כל ימי סבלתי גם חטאתי בעטית של חולשת רוח שנטלה ממני את הכוח להרוג בעל-חיים כלשהו, אפילו אדם. במידה. למה תעשה זאת איפוא?“

„וכי מה אעשה ולא ארעב?“, אמר האשף. „כל כך נבזה וחדל אישים אני, עד שלא יהיה לי במה להחיות את נפשי אם לא אשב בתורת דגם לפני אמן רחום זה המשלם לי דינר לשעה שכר שיטוח על הצלב הזה כל היום. הוא גופו מתפרנס במכירת דיוקנאות שלי במצב מגוחך זה. הבריות מקלסים ומסלסלים אותי כהחוטא-ההולך-למות משום שאין להם ענין אלא בחדשות-של-משטרה. כל אימת שהוא צובר לעצמו מלאי הגון של דיוקנאות, ואני חוסך לי כמות

מספקת של דינרים, הריני יוצא לחופשה ומהלך בין הבריות להשיא להם עצות טובות ולהשמיעם קצת דברים של טעם ממה שבלבי. אילו שמעו בעצתי, עתה היו מאושרים וטובים שבעתים. אך מסרבים הם להאמין לי אם לא אעשה לפניהם בלהטי תחילה. וכשאני עושה, הרי הם זורקים לי פרוטות ולפעמים איסרים, ואומרים לי מה נפלא אני, ושלא היה אדם כמותי מעולם; אך מוסיפים הם להיות פתאים ורשעים ואכזרים כבתחילה. יש ימים ומרגיש אני כאילו האלהים עזבני. „מהו איסר ז“, שאל הערבי, כשהוא מסדר את אדרתו בקפלים נאים יותר.

„עשר פרוטות“, השיב האשף. „טובעים מטבע זה לפי שאנשים בעלי-גאווה מתביישים להראות כשהם נותנים פרוטות, ודינר הוא מטבע גדול מדי בעיניהם.“

„לא הייתי רוצה שכך יהיו הבריות נוהגים בי“, אמר הערבי. „גם אני יש לי מה לומר להם. בגיעמי, אם יניחום לנפשם, יפלו על פניהם וישתחוו לכל הצלמים שבסוכה זו. אם לא יהיו צלמים, יעבדו את האבנים. וזה דברי, שאין תפארת ואין גבורה כי אם באללה הכביר, הגדול, האחד והיחיד. את צלמו הוא לא העז שום בן-תמותה לעשות מעולם. אילו ניסה אדם לחטוא חטא אשר כזה, חזקה עלי שהייתי שוכח כי אללה רחום הוא, ומתגבר על חולשתי והורגו במורדי. אך מי ישיג את גדולת אללה בצורת הגוף? גם דמותו של הסוס היפה ביותר אין בו כדי ציור שמץ מיפיו וגדולתו. ובכן, כשאני אומר להם זאת, אף הם מבקשים ממני לעשות בלהטי; וכשאני אומר להם שהנני יצור-אדם כמותם ושגם אללה בעצמו אינו יכול להפר חוקיו שלו — אילו ניתן להעלות על הדעת היותו עושה דבר האסור — הרי הם הולכים מעמי וטוענים שאני עושה נפלאות. אך מאמינים הם; שכן אם יבואו לידי ספק, מיד אני הורגם בידי אלה שמאמינים הם. אף אתה חייב לעשות כן, ידידי.“

„אך בתורתי נאמר שאין להרוג איש את רעהו“, אמר האשף. „צריך אדם להיות מסקני.“ „דבר זה אמת ונכון הוא בנוגע לריבוניהם הפרטיים“, אמר הערבי. „אך עלינו להרוג את אלה שאינם מוכשרים לחיות. עלינו לנפש את הגן ולא רק להשקותו.“

„אך מי יהיה השופט בדבר היותנו מוכשרים לחיות ז“, אמר האשף. „הרשות העליונה, המושלים הכלליים והכהנים הגדולים סבורים, שאני איני מוכשר לחיות. אפשר הצדק עמהם.“ „לאותה מסקנה ממש הגיעו בנוגע אלי“, אמר הערבי. „היה עלי לברוח ולהסתתר עד ששכנעתי די אנשים צעירים ועזי-שרירים, שאבותיהם טעו בי: שלאמיתו של דבר, ההיפך הוא האמת. אז חזרתי והאנשים הצעירים ועזי-שרירים עמי, וניפשתי את הגן.“

„מתפעל אני מאומץ-לבך ומחוש-המעשה שלך“, אמר האשף. „אך לא קורצתי מחומר כזה.“ „אל תתפעל מתכונות כאלו“, אמר הערבי. „במקצת אני מתבייש בהן. בכל שיד שבמדבר הן מצויות בשפע. חשיבותי בעיני עצמי היא בשל רום המעלה של רוחי, אשר עשאני כלי להשראה אלוהית. כלום כתבת ספר מימך ז“

„לא“, השיב האשף בעצבות. „מי יתן ויכולתי; כי עתה אולי הייתי משתכר כסף די צרכי לרדת מצלב מיגע זה והייתי משלח דברי בדפוס על פני כל הארץ. אך אין אני סופר. חיברתי מין תפילה קצרה ונחתה, שיש בה, מקוה אני, כל הדברים העיקריים. האלהים נתן בלבי לדבר, ולא לכתוב.“

„הכתיבה יש בה תועלת“, אמר הערבי. „היתה עלי השראה לכתוב הרבה פרקים מדבר אללה, יתברך שמו! אך ישנם ברואים בעולם הזה אשר אין לצפות כי אללה יהיה מתעסק בהם. דברו אין לו משמעות לגבי דידם! והילכך כשיש לי שיג ושיח עמהם, שוב אין עלי השראה, ואנוס אני להישען על הכוח-הממציא שלי ועל שכלי. בשבילם אני כותב סיפורי-בלהות על יום הדין ועל הגיהנום שבה יתענו הרשעים לעולמי עד. וכנגד אימים אלו מקביל אני תמונות מצודדות של גן-עדן המזומן לעושי רצונו של אללה. גן-עדן שכזה, מבין אותה, יתפוס אותם בלבם: גן-עדן

של פרדסאות ובשמים וגו' יפות-תואר".

ומגנין לך רצון אללה מהו? אמר האשף.

הואיל ואין הם מסוגלים להבינו, עליהם להסתפק ברצוני שלי במקומי, אמר הערבי. יכולים הם להבין את רצוני, שאינו אלא רצון אללה מכלי שני, אמנם מסובב קמעה מיצרי וצרכיו של בן-תמותה, אך טוב מזה אין בידי לתת להם. בלעדי זאת לא הייתי יכול להתהלך אתם כלל. בלעדי זאת היו נוטשים אותי והולכים אחרי השיך הראשון אשר יבטיח להם שלל ארצי רב יותר. אך איזה שיך זולתי יוכל לכתוב ספר ולהבטיח להם אושר-עד אחרי מותם, ובמלוא הסמכות של שכל שיש בכוחו להקיף את המצאותיו קרני-הוד של השראת-אמת?

יש לך כל הסגולות הדרושות להצלחה, אמר האשף באדיבות, מהורהר כלשהו.

הנני הנשר והנחש, אמר הערבי. אך בנעורי הייתי מאושר להיות משרת לאלמנה ונוהג את גמליה. עתה הנני עבד שפלי-ברך לאללה ונוהג בני-אדם למענו. איני מכיר עוז וגדולה אלא בו, ובו אחוש לי מפלט מפני השטן וזרעו.

ומה כל הגדולה והעוז בלעדי חוש היופי ותבונת-הכפים לגלמו בדיוקנאות שיד הזמן לא תחול בהם להשחיתם? אמר גלף-העץ, שהיה עובד כל אותה שעה ושומע בשתיקה. אין לי חפץ באללה שלך האוסר על עשיית צלמים ופסילים.

דע לך, כלב בצורת כופר, אמר הערבי, שהצלמים בכוחם להביא אנשים לידי כך שיהיו כורעים וסוגדים לפניהם, ואפילו הם צלמים של חיות.

או של גברים, פלט האשף.

כשהייתי נזהג גמלים, המשיך הערבי, שהפליטה לא הגיעה לאוננו, הולכתי בצרורותי פסילי אנשים יושבים על כסאות-מלכות וראשי איות על כתפיהם ופרגולים בידיהם. הנוצרים בתחלתם היו עובדים את האלהים בצורת אדם רעתה הם סוגדים לו בצורת שה. כך אללה גפרע מהללו שמעיו לחקות את מעשי-ידיו. אך בשל הדבר הזה אל נא תשלול מאללה את חוש היופי. אפילו הדגם שלך כאן, שהוא שותף לעבירך, יזכירך ששושניו של אללה נאות יותר כאדרות שלמה בכל תפארתו. אללה שם את השמים תמונותיו ואת ילדיו אנדרטות שלה, אף אין הוא מפקיעם מחוג ראותנו הארצית. הוא מתיר לך לעשות אדרות-יקר ואוכפים ועדיי-סוסים, ומרבים להשתטח לפניו, ותלונות המשולים לערוגות של אבני-הן, ואף על פי כן אתה מתערב במלאכה שהוא שומר לעצמו, ופסילים אתה עושה. לעולם יהיה חטא זה אסור על בני עמי-אָה! אמר הפסל. אללה שלך הוא בעל מלאכת-קלוקל; והוא יודע זאת. יש לי בסוכתי, בפינה מוסכת, אֶל־יִיִן אחדים והם יפים כל כך עד שאללה בעצמו היה מתפקע מקנאה אילו הוזה אותם לנסיגות-חובב שלו. הנני ואומר לך: אללה עשה יד זו שלי משום שידי כבדות יותר מדי, אם יש לו ידיים כל-עיקר. אלוה-האמן הוא אמן בעצמו, לעולם אינו מרוצה במלאכתו, תמיד משכללה עד קצה גבול יכולתו ותמיד יודע ועד, כי אף על פי שחייב הוא לכלות מלאכתו, הנה בשעה שמגיע הוא עד לאותו גבול, עדיין יש שיכלול נוסף שבלעדיו אין לתמונה פשר. אללה שלך יכול לעשות אשה. היכול הוא לעשות את אֶת האהבה? לא. בידי אמן בלבד לעשות זאת. ראה! אמר, כשהוא קם ללכת לתוך סוכתו, היכול אללה לעשות אותה? והוא הוציא מן הנוית המוסכת ואָנוס של שיש והציבה על הנדבך.

איבריה קרים, אמרה הנערה השחורה, שהקשיבה כל אותה שעה בלי שהשגיחו בה.

יפה אמרת! קרא הערבי. טוב כישלון חי ממלאכת-מחשבת מתה; ואללה צדק מעובדי

אלילים מחוצף זה, שהייתי הורגו במכת ידי אלמלא הרגת אותו אַת בדיבור-פיך.

עודי חי, אמר האמן, בלי מבוכה. איבריה של נערה זו יהיו קרים מכל שיש באחד הימים.

גזור את אֶלתי לשנים, ועדיין היא שיש לבן עד לתוך-תוכה. גזור נערה זו לשנים בפגיונך.

וראית מה תמצא שם".

"שיהתך שוב אינה מענינת אותי", אמר הערבי. "הנערה: יש לי מקום בביתי עוד לאשה אחת. את יפה: עורך כאטלס שחור. את מלאה חיים".

"כמה נשים יש לך?", אמרה הנערה השחורה.

"זה כבר חדלתי למנותן", השיב הערבי: "אך רצו להוכיח כי הנני בעל מנוסה ויודע להצניק אושר לאשה ככל אשר יתיר אללה".

"איני מבקשת אושר: אני מבקשת את האלהים", אמרה הנערה השחורה. — — —

שום דבר מיוחד לא אירע אחרי זאת עד שהגיעה לזילה קטנה ותדורה עם גן מעשה-חובב שנעבד בידי אדון זקן ומצומק שענינו היו חיות ומוחשות כל-כך שפרצוף-פניו נראה היה עינים כולו, חטמו מפתיע כל-כך שפרצופו נראה היה חוטם כולו, ופיו כל-כך מלא ביטוי של חשק ודוני עד להצחיק שפרצופו נראה היה פה כולו, עד שהנערה צירפה שלושה הפכים אלה בנושא אחד בהחליטה שפרצופו בינה כולו.

"סלח לי, אדוני", אמרה: "מותר לי לדבר אליך?"

"מה רצונך?" אמר האדון הזקן.

"רוצה אני לשאול לדרכי אל האלהים", אמרה; "וכיון שפניך הם הפנים הפיקחים ביותר שראיתי מימי, אמרתי בלבי כי אשאל אותך".

"היכנסי", אמר. "אחרי שיקול-דעת מרובה מצאתי שאין כגן מקום טוב לבקש את האלהים. שמה תחפריהו כאן".

"לא כך תופסת אני ענין בקשת האלהים", אמרה הנערה השחורה, נכונת. "אלך לי. תודה לך".

"ותפיסת זו שלך, כפי שאת קוראת לזה, כלום הולכה אותך אליו?"

"לא", אמרה הנערה השחורה, בהתעכבה: "לא אוכל לומר זאת. אך תפיסתך איני רוצה בה".

"הרבה אנשים שביקשו את האלהים כיון שמצאוהו לא רצו בו ובילו שאר ימי חייהם בבריחה מפניו. למה זה תדמי כי תרצי בו?"

"איני יודעת", אמרה הנערה השחורה. "אך המיסיונר יש לו שיר, שנאמר בו כי בעל-כרחנו נאהב את הנעלה ביותר בראותנו אותו".

"אותו משורר שוטה היה", אמר האדון הזקן. "לא כי שנא שנאהו; נצלבחו; נשקחו רוש; נעקדו על המוקד וחי נשרפוהו. כל ימי הייתי עמל לפי כוחי הדל לעשות מלאכתו של האלוהים וללמד את אויביו לצחוק לעצמם; אך אם תאמרי לי שהאלהים הולך וקרב אלינו, מיד אני זוחל ובא בחזר הקרוב ביותר ואיני מעז לנשום עד שעבר על פני. שכן אם יראני או יריחני, הלא אפשר שישים רגלו עלי וידרסני, כדרכי אני איזה שרץ נאלח שהפר את מצוותי? הבריות הללו הרצים אחרי האלהים ומצעקים. 'הו מי יתן וידעתי היכן אמצאנו' מן הסתם חשובים הם מאד בעיני עצמם לפי שמדמים הם כי יוכלו לעמוד לפניו. — — —"

"וכי לעולם לא נוכל לעמוד במחיצתו?"

"מובטחני שלא", אמר הפילוסוף הזקן. "כי לעולם לא נוכל לעמוד במחיצתו עד שנקיים כל תכליותיו ונהיה לאלים בעצמנו. אך הואיל ותכליותיו אין להן שיעור, ואנחנו יש לנו שיעור קצר ומקוצר, הרי תודה לאל, לא נדביק לעולם במרוצתנו את תכליותיו. וכך מוטב לנו. אם נכלה מלאכתנו שוב לא יהיה חפץ בנו: זה יהיה סופנו: כי קשה לשער שהאלהים יתיה אותנו לשם הנאת ההסתכלות בנו, רמשים מכוערים ובני-חלוף שכמותנו. עליכן היכנסו ועזרי לעבד את הגן הזה לכבודו. את השאָר מוטב שתניחי לו".

תרגם ב. א.

הגבול האחרון

יוחנן טברסקי

במשך חלק מנסיעתנו היה מגב־המכונית נע ומנקה את השמשה. ואולם כבואנו לגוש־חלב חדל השטף של גשמים זה כבת־האביב לא נתאחר השנה. אנו עומדים בניסן של חמה. לנגדנו בתי־אבן עם פסים תכולים של תריסים ופתחים. הרים מצמצמים את האופק. דבשות הלוכדות גוונים לפי שעות היום. יוסף בילפורטרי, אדם יקר מעולי איטליה, מחכה לנו, כשהוא תולש פעם בפעם את זקנו הקטן השחור.

— הא! ובכן באתם סוף סוף! — קורא הוא בשמחה. — נלך.

הוא יהיה לנו לפה עם הגרים האיטלקים. אנו יוצאים לדרך. אין כלי־רכב מצויים. בפרט בשעה מאוחרת זו, למחוז־הפצנו. מראות שונים נגלים לנגד עינינו. עינים מטפסות על הרים המשופעים והולכים לכאן ולכאן. עמק. שדות־חריש. האדמה שחורה. טובה; אדמה המשיכה בברכה את הזרע. עוף דורס חג במרום, בודד וכבד־כנפיים, מפנת עצמו לכל עבר.

אנו הולכים בשולי הדרך — דייה לה לפסיעה אחת שלא בזהירות הדרושה ונידרדר למטה. התאנים עומדות עדיין קרחות וחשופות־יחורים. ההרים סגולים. אנו תרים אחרי איים יבשים ברפש. מרובים כאן קוצים הגדלים פרע. השדות ריקים מאדם. אחרי גילגול האופנים של המכונית במשך שעות, משתמעת עכשיו יותר הדממה הגדולה שמסביב. השקיעה אינה משתהה כאן. סופה סמוך לתחילתה. אשים בודדות כשיעור כוכבים קטנטנים מעידים מרחוק. מעל ההרים: כאן יישוב... שם יישוב! — בכמה מקומות נדבקות רגלינו לרגע בקרקע. אנו מוסיפים ללוש את החומר העפרי החשוך. תוך כדי הליכה אני מהרהר בגרים, כנוהג בכל מי שמעורר בציבור סקרנות מיוחדת, מהלכות עליהם גוזמאות. אנו מבקשים לאסוף ידיעות על דבר חייהם. למה ביקשו הם, שהכירו את האושר של בית ומולדת, לידבק בישראל? וכאן — הנקלטו? הלא כל גר מצפה לעולם שכולו טוב!

עינינו מתחילות מבחינות במעלה הגבעה בתים בעלי גודל שונה... בערב־רב של טורקית. לאדינו ועברית מדיעים על בואנו. כל יישוב הוא זוטו של עולם. ובפרט יישוב חדש של ישראל בימי קיבוץ גלויות.

מתוך האופל נפלט ונבלט פתח המואר לחצאין. הרב הצעיר מכניסנו לבית המשרד. הוא לבוש מעיל־לבד קצר ואברקיים, מוגף מגפיים גבוהי־מוקיים, חתימת זקן שחרחרת על פניו. כתפיו רחבות, כתפיים הנושאות בקלות כל עול. ואמנם הרבה תפקידים מוטלים עליו כאן: הוא רב העדה הקטנה, הוא השוחט והמהול והמורה, ועליו להתערב גם בעניינים העומדים מחוץ לגבולותיו אלה.

בתוך חצי־האופל שבחדר מקיפים אותו כמה צללים. מסאלוניקי האנשים, מקונסטנטינופול, מקהילות אחרות בטורקיה ובטריפוליטאניה. כנראה, עומדים הם באמצע שיחה, וקשה להם להסתלק ממה שהוא חשוב להם ביותר ולהידבק מייד בעניין חדש. אחרי כן מבארים לנו — יש להם טענות למוסדות. הרבה בתים אינם ראויים עכשיו לדירה, והרי כאן, בין ההרים, הרחות שולטות.

ואולם הטענות משתקות מהר. אין לך כאורחים, ובפרט ביישוב נידח, להסתח הדעת. קוראים אותנו לתפילת מעריב. שלהבת קטנה ועקמומית של מנורת־נפט מאירה בדווקא את הבית. הרב טופח על התיבה. רוב האנשים הכינו עצמם ונכנסו מכוס־יראש, וקצתם מכסים עכשיו ראשם במטפחות. הרב עושה הכרעות והשתחויות. מתפלל בקול נמוך ובמהירות, כמי שתפילתו שגורה וסדורה בפיו. הם מתפללים במעומעם, כאילו מתפללים ביחידות — אולי משום האור המפוקפק בחדר, ואולי גם משום ידיעותיהם המפוקפקות בשפת התפילות.

והיכן הגרים? האין הם עדיין פנימיים ביישוב זה, אלא הם חוץ ממנו?

ב

חדר ערוך בצימצום רב. אף הוא באפלולית. אס־כי מנורת־נפט קטנה תלויה על הכותל ומנורת־נפט עומדת על השולחן. מסביב יושבים בריבוע האנשים, הנשים והילדים. הם

יושבים בלי־נוע, כבבית־כנסיה. לא, כאגודת־חשאים. ידיהם הגרמיות מונחות להם על ברכיהם. שיכול ידיים או רגליים יש בו מן הצלב, לימדם מאנדוצ'י רבם. מלבושיהם תפורים מאריג כפרי גס. זה סגנון הלבשה קודר, מחמיר, של כת הנוטלת על עצמה קרבנות. הנשים — זו מנוול־בד אדום עוטף את ראשה עד הסנטר, וזו מטפחת לבנה או בת צבע אחר. כאן גם אשה צעירה, שתינוק מונח לה בתוך חיקה. זהו הילד הראשון שנולד ביישוב החדש הזה. מחר יכניסוהו לבריתו של אברהם. וניכר: האם מבקשת לערב בו שמחה, כאשר מערבת חלבה בדמו. מבטיהם של כל הנקהלים מכוונים לעברנו, האורחים. הם בוחנים את פנינו. כל צד מרגיש, שהצד השני צריך בחינה יתירה.

אנו אומרים להם דברי ברכה קצרים, פניהם מרוכזים. יוסף פילפורטי מתרגם את דברינו. הילדים, השקטים להתמיה, יושבים כמגודלים. בני הכת מקדימים עכשיו שירה לשיחת. טובה שירה לפתיחת הלב.

תמונות ניצבות לנגד עיני חליפות. הסעודה השלישית ב"חצר" אבא בווארשה. ולהבדיל — בית־כנסיה לבן של בני כת "התחייה" ("ראויוואל") בני־רג'יירסי. עיירה קטנה, ליל־קיץ לוחט. מפני החום פתוחות עכשיו דלתותיו של בית־הכנסיה. פתוחים חלונותיו. אנו עומדים ומציצים בחלון. זה מן הכושים שחור כעין משקע־הקהווה. זה השחרות שלו מועטת. ולזה גוון חום, עפרי, כמו לזרם המיסיוני. ואולם כולם. בשורדם תפילותיהם, יש כתגבורת יסוד האש שבנפשם מאפריקה הלוהטת.

בכל כת ובכל דת השירה היא העונג העליון. אין כמותה להיטיב צער ולמתק דינים. הגרים מסאן־ניקאנדרו שרים: "ואם לתורתך הקדושה נשובה, תקבצנו מארץ הצפון! אם תורתך נשמורה, תקבצנו מארבע כנפות הארץ". שירתם שירה איטלקית מובהקת. הם שרים בליבוז ובמוסכס: קולות נשים, טיגורים ובאסים של גברים וסופראנו חד של ילדים. העולה על כולם. שירתם שירת אנשי־כפר בריא־ריאה, הרגילים לאוויר צח ולעבודה משותפת. ואולי יש בשירתם שלא מדעת גם מקצת מדרך ההפגנה: ראו כחננו!

אחרי שיר ההלל לתקומת ישראל, פותחת האשה, היושבת ראשונה בספסל הסמוך לשולחן האורחים, בשיר חדש, ואחריה נמשכים כל השאר. אשה זו מכירה, כנראה, את מקומה והיא הפותחת את פי בני עדתה. הם שרים עכשיו על "ירושלים השחר בין האומות", וכל פעם שמבטאים "ג'ירוסאלאמא" מגביהים קולותיהם. לא כולם כוחם בשירה. ואף גם זאת. בכפר שלהם היו מלווים את תפילותיהם בחליל וכינור, כדרך האיכרים ביום השוק. עכשיו מזמרים הם בלי ליווי. ואף־על־פי־כן כמה יש בשירה קיבוצית לצרף למסכת אחת. לקומת הרגשה אחת! האשה היושבת בסמוך לשולחננו משתעלת תכופות ויש שמפסקת לרגע. ואולם מורגש: הקונטראלטו הנמוך שלה הוא המכריע כאן.

— יש לאנשים אלו, — אומר לנו הרב בלחש, — התלהבות חסידית.

— מי חיבר שיר זה? — שואל אחד האורחים, כשהשירה נפסקת.

רחל, המכונה נאטדה — זו האשה שניצחה על העדה לא ביתרון ידיעותיה בנגינה, אלא ביתרון השפעתה — משיבה בהצבעה כלפי עצמה: אני! — היא בורדאי בסוף שנות הארבעים. פעם היתה בריאה ביותר. כל לידה לא היתה עולה לה אלא באיבוד יומיים של עבודה. עכשיו עיניה יודעות צער אלמנות, צער גידול בנים וצער עבודה קשה. ואולם קולה צעיר מפניה. מתחילות השאלות.

— מה הניעכם לעזוב את סאן־ניקאנדרו?

דומה, הגברים מעמיקים עכשיו את עצמם לתוך הצל, שלא ישגיחו בהם. הנשים שותקות. ממתינות כל אחת לדברי השניה. כל העיניים פונות לרחל־נאטדה. סודר שחור על כתפיה. ידיה כפולות על חזה. דיבורה נרגש וחגיגי.

— כי אנו לא האמנו, שלא־לואים יש אבא ואמא ורצינו להימלט ממקום חושך —

מהדור העיקש הזה. ברוח הקודש קיבלנו עלינו גם את השבת ולא לאכול כל־פיגול וטמא. אשה זו, הנותנת הרהורי לבה לתוך כלים עתיקים, כל הפנים שמסביב מעבירים אותי פתע לבית־יראה רבי־קמרונות של ימיה־ביניים, כשהכמי שתי דתות מתווכחים זה עם זה מן המקראות ומתוך חקירה בכתובים לפני שרים וכמרים ולבלר באיצטלה היה רדשם בקנה־אוזן

את פסקי-הדין על גבי קלף.

— ואיך התייחסו אליכם בני מקומכם?

— בתור שכנים לא מצאו לדבר נגדנו דבר. חשבונו לאנשים הגונים. לא שיקרנו לא לבני-אדם ולא לאלוהים, כמו עובדי-האלילים. קיימנו את תורת-משה. והם היו מניחים אצלנו מפתח לשמירה וכל דבר על דרך פיקדון ואמונה. ואולם כל הפמורה עוררה והכעיסה את נפשותיהם עלינו.

אשה כהת-הפנים, שעגילים באזניה וראשה עטוף מטפחת כחולה, זוקפת את עיניה באי-סבלנות. יש לה שם לווי בעידה „פיציקאטה“ („קטנטונת“). אולי מתקנאת היא בסתר לבה בחברתה, שזכות היחיד לה בשיחה. ואולי צורבים עתה זכרונות צרבת במוחה.

— הילדים שלנו נדחפו לפעמים מבית-הספר, כי הכמרים דרשו מהם שיעשו את אות הצלב. גם מג'וזאני שלי, שמת היה כסייח זה בלכתו שמה, ובשובו היה בוכה. ואולם אני ראיתי חזון. שאנו, עם ישראל, עם ברזל, ועלי איפוא להקשות עורף ולהוציא מרצוני את ג'וזאני מבית-הספר.

— הנראה לבני כת זו פיתרון כל חידה כרוך בגילוי של האל לכל אחד מהם?

— כן, — אומרת רחל-נאטדה, — כשהיה עלינו לרשום את ילדינו בפינקסאות שלהם, היתה מלחמה קשה. אנו רצינו לכנותם שמות של גביאים שאינם מקובלים אצל הנוצרים — זכריה, חבקוק, יואל. לילדה אחת קראנו פלשתינה. והם לא רצו לקבל תינוקות אלה כתושבי הכפר. ולא אתה שמענו אותם מדברים גידופים בנו: „רוצחי המשיח“, „שדים יהודיים“. — הפסקת רגע של שיקול-הרגש. — ואולם כשנפרדנו מסאן-ניקאנדרו הלכו אחרינו רבים מן הנוצרים ודיברו על לבנו בדמעות, שנישאר „דבריה“ בכל מקום הוא! אמרו. לא, — אמרנו. — רוצים אנו לעבוד את אלוהים על אדמת הקודש.

— שמחתם איפוא לעלות לכאן?

— לא, ולא מעצמנו באנו לארץ הבחירה. קול מלמעלה ציווה עלינו. ובאנו להרבות כבוד והדר לאלוהי ישראל.

— והטוב לכם כאן?

בין שתי עיניה קמט והן עמוקות שחורות.

— בדרך כלל, — אומרת היא כנמלכת בדעתה, — כן. ואולם רצוננו להתחבר רק עם שומרי התורה. כי מפני חטאיהם של בני הבליעל פיזר ה' את ישראל בכל הארצות. וגם... יש לנו עכשיו ויכוח עם אנשי המקום.

— ומה הויכוח?

דומה, עיניה אומרות עכשיו: גם אנו יש בידינו לשאול שאלות, גם אנו יודעים את הדין! — אוכלים אנו פה „מאקארוני“, כמנהגנו באיטליה. ורוצים אנו לבשל מאקארוני גם בפסח. הרי איטריות שלנו אין בהן חמץ. כך לימדנו מאנדוצ'יו לפי ידיעתו מהספרים הקדושים ולפי מה שנמסר לו בחזון מהשמים. ה„מאקארוני“ מותרים איפוא. וגם פה היינו רוצים להקריב את קרבן הפסח — שה בן שנה לכל בית אב — אף שאין בני ישראל מחזיקים עכשיו במצווה זו. — ואולם האין אתם רוצים להרגיש עצמכם גם בחג חלק מן הכלל?

— רצוננו להיות קדושים כמו כוהנים. אפילו אם ישחטנו, לא נעשה דבר שהוא נגד התורה. אחרי הפסח שאל מאנדוצ'יו, אם קרבנו נרצה. וקול ענהו בחזון, שקרבנו נרצה ושעל תוספת אפשר לוותר. משום כך אמר לנו מאנדוצ'יו, שלא לצום בתשעה באב, כי יום צום זה אינו מן התורה.

— ואין אתם רוצים כלל להתקרב ליהודים?

— בסאן-ניקאנדרו לא ראינו מימינו יהודים. זמן רב חשבנו, שאנו עדת ישראל היחידה בכל העולם כולו. ואילו כאן... כן, נכונים אנו לשנות ממנהגינו, לא נקריב את הקרבן, לא נאכל מאקארוני בפסח אלא מצה, כאשר הסביר לנו הרב.

— והכולכם פה לב אחד?

רגע מורגשת מבית הדממה השרועה עכשיו בחוץ במהלך כמה פרסאות.

— מאנדוצ'יו הרחיקנו מטומאת האלילים והשיב אותנו אל אלוהים חיים. ואולם כמו

בימי משה קמו גם אצלנו קורה, דתן ואבירם, חוטאים ופושעים וקלייעולם. הם לא קיבלו את דבריו בכל לב, כי רוצים הם להקל לעצמם ולא להחמיר על עצמם. אנגילו אמר פעם למאנדוצ'יו: אם רצונך שנחיה בשלום, אל תבקש שררה עלינו ואל תשים עצמך שליחו של הקב"ה! — נשבע אני, — הוסיף ואמר, — בכל ילדי אשר נולדו לי והעתידיים להיוולד לי, שאם ארצה לעבוד ביום השבת בכרם — אעבוד! ומאנדוצ'יו דפק במקלו על גבי הרצפה וקרא: אנגילו, אלוהים שמני לשומר על הכרם ודמי ראשיכם עלי!

— והמחלוקת עודה נמשכת גם כאן?

— הזאבים אשר ביקשו לטרוף את העדר הקטן שלנו אינם פה אתנו.

— והיכן הם?

— מקצתם בעכו ומקצתם בירושלים, כת פורשת ומורדת!

— ואתם — האם בדעתכם להשתקע כאן, במקום הזה?

רחל מרכינה קצת ראשה, מחכה רגע עד שינוח לבה.

— כשירדנו מהאניה לא ידענו מה לעשות והציעו לנו הצעות שונות. רצו גם ליישב אותנו ליד ירושלים, באותו הלילה הוגד לי בחלום: שבו מול פני הר הלבנון! שוב הציעו לנו עבודה בירושלים. אחת משלנו נשארה שם, יש שם עבודה גם בשבילי, ואולם אנו אמרנו: אין אנו רוצים למלא לבותינו מזון וששון. רצוננו ללכת אחרי קול אלוהים. התתימו אותנו, שנקבע מושבנו בירושלים, ואולם התמנו ביד בלבה, ולא בלב. והאחות דינה ראתה מחזה בלילה: רועה הולך אחרי עדרו והעדר מתפזר. והבינונו את האזהרה: העדר הטהור, הלבן שלנו יתפזר שם, ביישוב הגדול. ואז אמרנו, שאין מקומנו אלא בסמוך להר הלבנון. רק החלשים וקטני האמונה, אלה שעמדו במריבה עוד עם מורנו, לא הלכו אחרי החזון.

— ואתם — כלום בטוחים אתם, שכל חזונותיכם מאלוהים המה?

— האין חלומות של לבואה? וגם... היהודים קיבלו הכול מפני הנביאים. אף אנו כך.

כבוד המתמלא מחולייתו, חוזר החדר לרגע ומתמלא מדומייתו.

— מדוע שותקים הגברים כל הזמן? האם האשה המושלת בערה שלכם?

— לא. הגברים עובדים קשה בשדות בדרום איטליה. עליכן נתונים הם מחוץ לעניינים

הרבה. לבם נתון פחות גם לענייני דת.

„ואולי כאן עוד טעם“, — עולה על דעתי, „כחן בעל מום פסול לעבודה. לא מייסד כת, וכנראה, היה בו משהו במאנדוצ'יו המשותק, שהנשים היו באות לבקרו; משהו שהפליא לפעול על עיניהן ועוררן להאמין בו. והן שמשכו אחר-כך את בעליהן להצטרף לכת, והן התופסות עכשיו מקום בראשה.“

— עוד שאלה, הלומדים אתם עברית?

— לתינוקות זה קל. והם לומדים את „לא לינגווא סאנטה“. לנו זה קשה.

אין אנו מוסיפים עוד לשאול שאלות. נמשיך מחר. בני העדה שרים עכשיו את השיר

האחרון של מאנדוצ'יו, חיברו שבוועיים לפני מותו.

יוסף בילפורטרי סומך עכשיו לחתימה שלהם מעין פתיחה שלנו — הוא שר לפנייהם משירי ישראל, הם מגביהים את עצמם לאט, כאילו מחזירים אותם מסוד השבת לסוד החול. הלילה בולע אותם.

ג

החשכה גדולה עכשיו. אין להכיר בין ציפורן לבשר. אנו הולכים לבית הרב. הולכים בזהירות בתעלות סמויות של סימטאות צרות ופתלתלות כמו בצפת. והנה בית בית בפני עצמו. למולנו — הלבנון. מצד אחד מנצנצות בחשכה כניצוצות שאין בהם ממש, האשים של סוריה, ובסמוך להן — כך נראה מרחוק — האשים של הלבנון. גבול! רוב בני אדם נמשכים, אם לזמן רב ואם לשעה קלה, אל מעבר לנקודתם והלאה. ואולם כל גבול חוסם וחותר. הכל גבול? זוכרני יום קיץ על גדות הניאגארה. באשד העשן הזונק ברתחה למטה נראית קשת: אדום, ירוק, כחול וזהוב בעירבוב בני גוונים שונים. כמה קל היה שם המעבר מארצות הברית לקאנאדה, „גברת השלגים“! וכאן... בפחד וסקרנות מסתכל אדם בקווי ההפרדה שבינו לאויב. מה שם, מעבר לקו?

— זה לא כבר, — מספר אחד ממלווינו, שכובע־גרב נתון בראשו, — הרגו כאן „מסתנן“ אחד. עולי טורקיה רגילים לחיות בשלום עם הערבים. ואילו המארוקאנים — הלילה עכשיו כסיטרא אחרא המלובשת באופל. בכל הלן בכפר נטוש יש צערו של היות לחורבתו של חברו וקונאה. ואולם האם לא היה כאן, ביישוב זה, מרכזו של קאוקג'י לפני שהוכה צפונה מעבר לגבול ישראל? מסביב לנו שיחים ואילנות העקומים לצדדים. דומה: מתחת לכל אחד מהם הפקיד מלאך המוות את כליו. דומה: הנה יוקפו פתע אנשי מחנה ה„ירמוד“, הבקאים בראיית הדם, יתפשטו מכפיפתם ומוזויינים ברובים צרפתיים יתנפלו עלינו. לא, שקט מסביב.

אנו עולים במדרגות האבן. כאן, בבית הרב, היה מטהו הראשי של קאוקג'י. יותר משבית זה נראה מקום מועצות צבאיות — מפה צבעונית, מדוקרת סיכות, מועט המחזיק את המרובה; יינות יקרים, ניחוח סיגאריות משובחות ומקטרות עשנות — נראה שבות ראשונה של משפחה. חדר רבוע, דל. רדיו אילם עומד בקרן זוית. — הרי אין עדיין חשמל. ההיטים והיטים של דירת ארעי, ואולם השולחן קברו וסעודת־הערב קברוה. כוס נתונה לפני כל אחד ואחד. בזה אחר זה אנו נוטלים ידינו בגזוזטרה מנטלה אחת — המים צוננים כבתקופת טבת. בעצמו של תורף ודאי מגבבת פה הרוח תלי־שלג לפני הפתחים. הרב מוזג טה. אנו אוכלים לתיאבון לחם בריכה. נכנסים שני אנשי־משמר בתנועות קמוצות ומדודות. לבושים ספק בגדי־אזרח ספק מדי־צבא. יושבים על הספה. מקשיבים.

הרב מדבר על הגרים. כל כת בדלנית היא וגדלנית. והם יש בהם גאווה יתירה. הנוצרים עובדי אלילים הם בעיניהם או כופרים. גם אנו. עליהם — המאמינים, כפי שהם מכנים עצמם — לעקור עבודה זרה מארצם ומארצנו. לכאורה, לא חידש להם מאנדוצ'יו עיקרים משלו ואין הם עושים מצוות לעצמם מדעתם. ואף־על־פירכן אין רצונם להיות כישראל לכל דבר. אין הם גיוונים כאן אלא מן המחובר לקרקע, כי בשר קפוא יש בו, לדעתם, חשש טריפה. רוצים היו למשוך בידי גיסן את משקוף ביתם ואת שתי מזוזותיו בדם, כדרך שעשו בסאן־ניקאנדרו. וקשה להם להבין, מה טעם אין אנו מביאים עוד קרבנות ולמה החלפנום בתפילות. הם, רק הם עושים מצווה מן המובחר!

שני השומרים יוצאים באין־שמע כצללים ורובים ארוכי־קנה בידיהם. כאן יש להיות מוכן ומזומן על כל בהלה שלא תבוא.

— לא, אין פיהם ולבם שווים, — ממשיך ואומר הרב, — אם מתרים בהם ולא התראת ספק — הם נכנעים מייד. אמרתי להם, שאם לא יהיה להם טעם מצה בפיהם בחג הפסח, יהיה עליהם לעזוב את המקום, ומיד באו והפיסו דעתנו — הראו להם בחזון שלא לאכול מאקארוני. ובאמת, הם מתנגדים בלבם ובשעת הכושר הראשונה מכריזים על קרבנותיהם, כלומר, על ויתוריהם מאונס, ועינוייהם.

— ואולי אין זו צביעות? דרכו של כל טירון, ובפרט של גר, שיכנס למצווה בלהיטות. ויחד עם זה... האם לא קשה להסיע כל אדם ממנהגו?

דעתנו מוסחת לשעה קלה מאנשי סאן־ניקאנדרו; מוסחת מקציני המטה הראשי שישבו כאן בחדר זה, גחונים על רשת־קווים של מפה, ועל גבי הכתלים רובים וחרבות. הרב מוזג לו כוס שניה ומספר על חייו. הסב שלו איש אוקראינה היה, למדן וחסיד, ויצא למדינת הים לצורך מזונותיו. הוא, הנכר שלו, נולד בטוניס. נסמך שם להוראה ולמד תיאולוגיה בסורבונה. כמה שונה הוא מר' משה־לייב, רבה של שפיקוב עיירתו! הלה — ימחל לי — לא היה מגזע ה„פנים מאירות“, בביתו היה מוראו עולה ושורה על הכול. התורה היתה לו ברכת־החובה וברכת־הנהנין, היא הקדמת לכל הברכות. בלילות, מילמלו עליה, כשהיה תוקף עליו המיחוש, היה יוצא לרחוב הראשי, הריק מאדם, והיה מעמיד עצמו אצל אחד מעמודי הטליגראף, כדי שישתלח קצת מהחשמל העובר בחוטים למעלה לגופו הוא וירפאנו. אולי היתה זו ההודאה היחידה שלו בזמן החדש. מארחנו הצעיר, הלבוש עכשיו מקטורן שחור המגיע עד צווארו ומין „קפי“ כחול, ככובע של ציידים בראשו, מארחנו הצעיר, אשר עם כל תקיפות דעתו מכופף את רבנותו לפי קווי הזמן והמקום, יותר משהוא מזכיר את אנשי־הספר שלנו, מזכיר את אנשי הספר (ה„פרונטייר“) באמריקה.

הוא מעלה סיגאריה לקינוח סעודה, ובקחתו „סטאן“ טעון, יוצא ללוותנו למקום לינתנו. הלילה מקיף אותנו בעיגול. למולנו מתגבה שוב ההר הסגול-כחול. הוא עורנו זרוע פרג חשמלי פה במפורד ובמפורד ושם בדיבוק. ודומה: יש כאן עירובי תחומים.

— עדיין לא נקבע שם עברי ליישובנו, — אומר הרב. — הצעתי לכנותו „מצפה הלבנון“. מספר פסיעות אחרי הדלת והמוזה של ביתנו מזדעזעת צפרדע מאור הנר ומקול הצעדים ומתחלת מטפסת על הכותל. את הדלת אין נועלים כאן. מסמיכים את השכב של הריחיים כדי שלא תהא פתוחה בלילה. הרכב משמש מעין הדום ואסקופה לעלות לחדר הגדול שלמעלה. עלייתנו מרוחת ואין בה כמעט דברים הרגילים לדירתה. לפני כמה חדשים מדויירת היתה. אנשים עינגו כאן את עצמם, נשכו את לשונם מכאב לב, צחקו ובכו, אהבו ושנאו. ואולם עכשיו אין חללו של בית זה זוכר כלום. נוקשים מאויר הלילה הצונן, אין אנו מתקלפים מכל לבושינו ואנו מכסים את עצמנו בכמה שמיכות.

— בשעת האסיפה בבית-הספר, — אומר יוסף בילפורטרי, כשהוא מוטל על מיטתו, — נזכרתי בדרומה של איטליה. לא קל להגיע שמה. הרים... וחדרים משובשות שם ומקולקלות ביותר. האיכרים דרכם בפרוסה. חוכרים הם את אדמתם מבעלי-האחוזות הגדולות עלידי סרסורים וסרסורי-סרסורים. ובסאן-ניקאנדרו... הייתי גם שם. כפר זה קרוי על שמו של שורד נודע, שפעל בסביבה ההיא בראשית המאה ה־17, ואחר-כך חזר בתשובה ובנה בית-כנסיה. בראש האפנינים שוכנת סאן-ניקאנדרו, באזור ההררי גרגאנו, שפירושו „דרבן“ — הדרבן שלמעלה מעקבו של המגף האיטלקי. מסביב שדות-תבואה ועדשים. מסביב אבק — אבק גם על עלי הגפנים. הקרקע כחוש ודק. והנה סאן-ניקאנדרו. 1,200 נפש בה היא ספק כפר ספק עיירה. הרחוב היחידי מטפס על גבעה והוא מרוצף אבנים. הנה מקום מעמד הסוסים בכיכר. גגו של מנזר מתגבה מעל לכל גגות הכפר. שקט מסביב. החיים רדומים למחצה. זוכרני: האנשים לא היו אוכלים שם סעודה של בשר אלא פעם בשנה — בחג המולד. חלה מישהו — היו משקים אותו מים מרותחים, מי-צמחים מיובשים. והעוני והזוהם בבתי! אין חדרי-נחות. שני סירים בכל בית: אחד לרחצה והשני — ל„נקיות“. ורבים שם המבקשים לנדרד מעבר לים. נות להיות שבע בנכר מבלוע ריר בבית. וא לו באו במגע עם חיילי הבריגאדה שלנו, שמעו על ה„ג'ינט“ ועל מוסדות אחרים המחישים עזרה לפליטים יהודים. וזה השפיע.

— גם זה, ידידי, אבל לא רק זה!

— לא אמרתי: רק זה. מאחורי הסיבות החיצוניות מסתתרות הסיבות הפנימיות. קרירות הלילה הולכת וגוברת. דומה, מרוב עייפות לא נוכל להירדם. והעיקר, כשאתה מגביה שמיכה זו ומרשכת מעל אזניך, חברתה נושרת מעל רגליך. ואולם כמו תמיד באה השנינה לפתע ומוציאתנו מהעולם החיצון המשותף לכל בני-האדם. זה ישן שינה שאינה מכרזת על עצמה וזה נרדם בקול נחרה.

הצינה מעוררתני. ואולי גם חוסר הכרים. כמה שמיכות, שריחן ספק קסרקטין ספק בית-חולים, מקופלות ומונחות למראשותי. וקשה לי לתפוס עם פקחת עיניים: היכן אני ומה מעשי כאן? הן, כן, יישוב קטן זה, שעוד לא נתייחד לו שם. אני נרדם שוב וניעור בלא חלום. שיפולו של הרקיע מנומר בגוונים. הצפרדע הקטנה שבמסדרון איננה — להיכן נעלמה? מיני דשאים רטוביטל מתנוצצים בכוח של בוקר. כל העולם טבוע בחותמה של ראשית. ודומה: הכול נברא בריה חדשה, ואפילו הכפוף מכון למעלה.

לפני פתישהרית מוליכנו הרב להראות לנו את גגו. הציעו לו רבנות ביישוב גדול יותר, אבל קסם לו נוף הררי זה. גא הוא ושמה בכל הצומח ומחובר לקרקעו. יהיה אביב של פירות, אביב של תבואה. כלול מנוסה הוא ניגש אל לול העופות שלו ומגביה את היריעה התלחיה עליו. האור הפתאומי מטיל חרדה במחנה העופות. הם טופחים בכנפיהם חזקפים נוצותיהם.

בבית ערוך השולחן. קיתון קקאו מעלה הבל מתוק. תינוק זהוב-תלולים, שכיפה רקומה על ראשו, מסתכל בנו בעיניים גדולות, תמימות, ולימינו אחותו הגדולה קצת ממנו. אל החדר נכנסת לרגע אשת הרב. נכנסת חרש, כפוסעת על פני שטיח. צעירה היא ומעודנת, אלא שגופה אינו צעיר כשנותיה — אם היא לארבעה ילדים. השמחה גם היא בחלקה כבעלה ביישוב קטן זה, הנידח בין ההרים?

אנו יורדים במורד הגבעה. התינוק זהוב-התלתלים וכלבו הגדול ממנו, רצים אחרינו. רגע של בין-המצרים. אמא קוראת לו לחזור בלאדינו: אבא — בעברית. אנו ממשיכים דרכנו. רחל-נאטדה הבטיחה להראות לנו את חיבורו של מאנדוצ'יו, הכתוב ביד. יוסף בילפורטרי יבוא לכאן במיוחד באחד הימים הקרובים ויעתיקנו עבורנו.

אנו נכנסים לבית צ'יצ'ה בנה של רחל. כל פרודור הוא הזמנה לטרקלין. כאן לא פרודור ולא טרקלין. בפינה עומד דלי-שופכין, שריחו חזק-החמיצות. מסביב כלים קטנים עם גדולים, שלא נמצא בשבילם שימוש מתאים או מקום ראוי להם. האם זה בילבול-סדרים שלפני ביעור חמץ או שמא, פשוט, אין קונצ'טינה, כלתה של רחל, אשת חיל?

קונצ'טינה עומדת למול הרב. צווארה הדק מעוטר אלמוגים. צבע עיניה הלחלחות כשל קהויה שחורה והלובן שבהן תכול מעט. שפתיה בשרניות, וכולה דומה לתינוקת שהיא אשה או לאשה שהיא תינוקת. בזרועותיה תרנגולת לבנה, שמנוצותיה שנתפרעו ונתנפחו ומעיניה הפקוהות למחצה ניכר: איזה אבר כבר מת בה בלי שחיטה.

— מה לעשות?

הרב מוחזק, כנראה, בעיניה — כמו הכומר הכפרי קודם — יודע-הכל ורופא-הכל... הרב פוקח את המקור של התרנגולת.

— האכילה בצל, ואל תשימי אותה בלול, שלא תטמא במגע את שאר העופות! — הוא עומד רגע בשתיקתו. — רחל אינה גרה פה עוד?

— לא, שם.

המימותה של החמה נתחלפה עכשיו בצינה טחובה, כאילו נכנס הסתיו בתחומו של האביב. לא, בקרוב יהיה פה כל האוויר מלא ריחות שיסודם מאור ומעפר ומירקות רעננה. תוך כדי הילוכנו מספר לנו הרב על חייה של רחל כאן. בנה, המכונה בפי הכת „בקינר“ (קובר מתים), ביקש לסלקה מן המזונות ומן הדירה כדי לעשות את רצון אשתו. סיפור ישן נושן! האם לא יפה אומר העם? „אם יש לה תמיד מקום בשביל כל ילדיה, אבל ילדים אין להם מקום בשביל האם“. לבסוף הסכים בקינו לצאת ידי חובת בן, אבל לא ידי חובת את. רחל קבעה מדורה בבית אחר, שזכתה בו מן ההפקר. הבאה אל המנוחה ואל הנחלה? אמנם, הבית הנטוש עמד במסירה, אך לא במסירה לה לחוד. והשנית, עשתה מה שעשתה על דעת עצמה. ועל-כן יש רוצים להפקיע את הבית מידיה. ותוספת צער לה כאן. מחלקים את האדמה רק לראשי בתי האבות. והיא אלמנה. והיא תובעת מבעלי הדעה את עלבונה, עלבונה של אשה.

האזניים קולטות את הסיפור; האזניים ולא הלב. ביום הראשון לשבתך בכפר אתה שומע את השקט שמבתוך; בשני אתה מרגיש את השקט היצוק ברוחך. בתוך תוכם, והאומנם גם כאן צער רב כליכך?

אנו יורדים בשיפוע גבעה. הנה מקום מושבה של רחל. בתה לוצ'יה — נערה נעימה, צהובת-שיער — מקבלת את פנינו במסדרון. בבית זה ניכר חוש הסדר והקפדה על החיצוניות. על כותל אחד תלויה במסגרת „אסקולטה“ („הסכת“), עשרת הדברים בניסוחו של מאנדוצ'יו. על קיר אחר קבועה כתובת במסגרת כמין איקונין: „הו איוראאל אָטרנו אַ אוגו“. והנה שתי תמונות — אברורה איילת השחר מוליכת תהלכות-פאר בשמיים. בחורה אדומת-המטפחת נוהגת סירה והמשוט בידיה.

רחל-נאטדה, הלבושה סווידר משוחק ונושן, יושבת למולנו. בחדר קר מאוד. כמה נשים מוותיקות הוותיקות של הכת מכניסות כמין אגן של ברזל ומעמידות אותו בסמוך לאורחים על כרעים חלודות. מהגחלים עולה עשן כבד, חם ומחניק כמו ממחבת קטורת. הנשים יושבות מסביב לרחל דרך צניעות ודרך ענווה. דיבורה מהיר וטבעי, ואף-על-פי-כן יש שדומה: היא מטעימה היכסאמטרים לאטיניים.

היא מספרת על דונאטו — לאחר-מכן שינה את שמו ללזוי — מאנדוצ'יו. בן איכר עני היה ומימיו לא הלך לבית-ספר. רק בימי המלחמה העולמית הראשונה בשבתו בחפירות נתעורר בו הרצון ללמוד כתיבה וקריאה — להודיע שלומו לאמו ולבני ביתו. הרי מסביב נפלו אנשים כבדוונים! ויש אומרים, שתברו ושכנו בבית-החולים הצבאי הראה לו ראשונה אלף-בית. לסאן-ניקאנדרו שב, כשהוא מהלך על קביים. מעולם לא ידעה גפשו שלווה; עכשיו — עוד

פחות. הוא התפלל לרוכוס הקדוש, רופא הפצעים והחבורות. נדר לו כך וכך ליטרות שעווה. ואולם התשועה לא באה. "הבורא", אמר דונאטו, "מצא לנכון ליטול ממני את כוח רגלי". אשתו היתה מסיעה אותו בכיסא־הגלגלים למרפסת האחורית של הבית. שם היה אוכל מעט וקורא הרבה. כן, לבו היה פתוח לחכמה. הוא היה מחליף את ה"נקודות" בקיצוב המזון שלו בספרים — ספרים בחקלאות, גידול בקר, אסטרולוגיה, הנדסה, סיפורי מעשיות ואפילו דיקדוק הלשון הרומית. אסיר־הכיסא, היה קורא ולומד רוב זמנו, אפ־כי לימוד לא מסודר. ויש שהיה נכנס בשיחה עם האיכרים העוברים בקרן הרחוב. ועוד לפני התגלותו ראו רבים: לא מצמוקי־הרוח הוא! חיבר מחזות לקארניבאל. עוד זכורים לרחל השחקנים הצעירים בעברם ברחוב הכפר מקושטים בסרטים צבעוניים. הוא כתב שירים ופזמונות. עסק באסטרולוגיה ובהגדת עתידות. דיבר על עולמנו זה הרוצח ומתרחצת. ולא אחד הקשיב לדבריו בשום־אופן ובשום־לב. וכאותו הזמן קשה היה לאדם באיטליה לסדר חייו של עצמו. ואולם בכל כפר וכפר צצו אז כיתות של שומרי־שבת אֶדוֹאֶנְטִיסְטִים, שומרי חג השבועות, וכיתות אחרות. ובקיץ של 1930 בא לסאן־ניקאנדרו כומר אחד מאמריקה להדית את תושביה מן האמונה הקאתולית לפרוטסטנטיות. וראשית כל פנה למאנדוצ'י, המלומד בכפר יותר מזולתו. מאז היה דונאטו מעיין יומם ולילה בספר מכור־הבד, שאותו אורח מעבר לים הביא לו כמתנה. ספק גדול הוא, אם עד אותו קיץ קרא משהו בסאן־ניקאנדרו את כתבי־הקודש באיטלקית. הכנסייה הקאתולית ראתה את הקריאה בהשגת "ההמון" כביזוי וחילול הקודש. ואילו דונאטו —

כן, הרבה היה מעיין באותו ספר, כשהוא מהרהר דברים בלבו. ופעם... "יום הולדת", קרא לאותו יום, שבו ברר דרך לעצמו בין הקאתוליות והפרוטסטנטיות הוא בחר באס־הדתות. בן שהשמיעה ראשונה, ואהבת לרעך כמוך" ו"לא תרצח". רבים מאנשי סאן־ניקאנדרו כינו את מאנדוצ'י "קאקאבה" ("אבא מטונף") ואחיו קרא לו "מטורף המתערב בדברים לא לו", וגם אחרים נתנוהו בין המשוגעים. הוא לא השגיח בהם. הוא שמע את הקול, את ביתו קרא "בית ישראל". לא אחד, לא אתה, ציפו עתה לבוא הערב בסאן־ניקאנדרו. גם היא, רחל, השמש שוקעת סוף־סוף מאחורי ההרים. הנה בית־המורה: בית מסוייד בן קומה אחת, המצודד ועומד בפינה, נקי מאוד ומסוכך בתבן. רק חדר אחד בו הראוי לשמה, וביום שורר בו חצי־אופל. ואולם עכשיו העלו בו אור. מאנדוצ'י יושב בכיסא־הגלגלים שלו. כשכל האחים מתכנסים משלשלים את הווילאות ונרעלים את הדלת. הוא מדבר אל העדה בדרך משל, מלמדם את המצוות, מצווים להשמיד את כל הצלמים. הוא מוכיחם והוא גם מתוק את לבם — מעטים האנשים שיש להם האומץ לפרוש בחצות חייהם אל דעות אחרות, ובפרט לאמונה אחרת. והם מרגישים: אנשים הם שמתחילים מבראשית! הם שרים. ויש שמביאים אף חדש ל"בית ישראל". "קרב אלי, בני", אומר לו מאנדוצ'י, "למען אשים עיני בך". הרצונו לבחון אותה, אם אינו רק מגרי־שעה, או רק עושה עצמו גר? ויש שעניי מאנדוצ'י מאירות: "הולדתי עוד בן לאמונה". ופעם הקיף במבטו את כל הנאספים: "שבעים ושלוש נפש הבאתי לעולם". ובשעת המלחמה העולמית השניה אמר: — בחשב הצליח מוסוליני. ואולם עכשיו החל רודף את היהודים, ועתיד הוא לבחול מפלות גדולות. לא, לא תמיד השטן הוא הפיקה ולא תמיד המנצח!

רחל־נאטדה מפסקת לרגע. אל החדר נכנסות הסבתא והאם של הרך הנולד, שהיום יכניסוהו לבריתו של אברהם אבינו. ועתה הביאוהו הנה, מזומנם, ריחו ריח חום וחלב והוא מחולל בחיתולים, כדי שנברך אותו. בעיניהן, בעיני רוב בני כת זו, אין ברכה דבר שבהרגל ושיגרה. קללות וברכות יש בהן סיכון העולם ותיקונו.

והנה מביאה לנו רחל את כתב־היד. הנשים הדוממות מקיפות אותה ואת הכתב אוויר של יראת־הקודש. מה מידתו של מאנדוצ'י בעולם הגדול שבתוך? מייסד כת קטנטנה. ואולם כלפי פנים אין שני לו ומפיו כל הדעת והתבונה.

הגחלים שבאגן זו כבר אפר גמור, וזו מקצתה אפר. רחל הופכת את הדפים ומבארת ומפרשת, ותוך כדי כך מתברר לי, מדוע אין היא רוצה לעבור לירושלים. אם תצא מכאן, תהא רכונה יחידית שעות על שעות אל מכונת־התפירה, ואיש לא ישעה אליה. כאן הריהי זו שמאגר דוצ'יו היה לה כאב; היא, הרגילה יותר לדבר לפני אחרים — רועת־הכת ושומרת־הגחלת. אנו יוצאים מהבית. רצוננו לנסוע עכשיו לעכו. הרי כת קטנה זו נעשתה שלוש כיתות.

ועלינו לשמוע מה אומרים אלה שבעכו, החולקים על רחל וחבריה.
לפני בית-המשרד עומד המדריך. גזרתו הזקופה, חדת-הזוויות, כאילו חטובה בגרון.
לפניו גחונה אחת מעולות טורקיה. לפני כמה שנים אולי היתה מכרזת כל הווייתה על חינה
ועל יפייה. עכשיו היא תקועה במלבוש משונה-הצבע ופניה חומים-עכורים כמי-מהמורות.
— ספרי מעשיות לסבתא! — קורא המדריך ונוגס מחתיכת השוקולאדה שלו. — בעלך
רוצה לחזור למחנה כדי שלא לעבוד. גם אחרים. ואצלי כאן — אם לא עובדים — אז —
אנשים מקדימים לנו שלום, מקיפים אותנו. אורחים יש בהם פריקת העול והחול לשתות-
מה. אנו פונים לדרכנו. מדריך זה... לא קל לבני-אדם לשבר ולבטל את הרגילות שלהם, גם
רגילות של בטלה וחיי מסחר. ובוודאי עלול לא אחד מהעולים החדשים להרגי. ואף-על-פי-כן
— אם לא נחיה ערובים באהבה, וממילא, בהבנה, כלפי כל אדם, הנראה ברכה בבניינו?
אנו יוצאים מחוץ לתחומנו של היישוב. אנו מהפכים שוב בעיסה החומה. בחור צעיר דופק
בפרדים ועובר עלינו מתוך הרכנת הראש. שני אנשים עובדים בסמוך לדרך. ושוב דומייה גדולה
מסביב. דומייה משולשת של היש, של המתהווה ושל העתיד להתהוות. מאנדוצ'יו היה לה כאב,
אמרה רחל. האין לרגש שלה אליו גם ניקה אחרת?

ד

שמחה מיוחדת לנסוע בתחומי ישראל. מכל צד ופינה אתה רואה מעין ששת ימי בראשית.
יישוב שאתמול תלוש היה מן העולם היום אחים לו. ואולם כאן, בעיר העתיקה של עכו, דומה
הכל כשהיה. ערבי יושב בפתח ביתו ומעביר כל העת אלמוגים מקצה האחד של מחרותו
הארוכה, המגיעה עד הארץ, אל הקצה השני. במדרגות-האבן הרבות יורד אל הסימטה המואדין
— לפני שעה קלה שמענו מעל המסגד אחמד אלג'וזר פחה את קולו הצרוד מעט ומסולסל ועצוב
תלתלים הגדלים פרע עוטרים שני צדי ראשו. זקנקן שחור לו, בידו מקל. רגליו האפורות
מסונדלות ולא מפוזזות. מתוך בית קהווה נשמעת נקישת עצמות של „שש-בש“. בנרגילות
מפפעעים מים. הכל כשהיה. לא! עיני היושבים כאן עיני אנשים שהשיטו משהו שאין לו
השלמה.

אנו יוצאים לעיר החדשה. הולכים ומתקרבים אל ביתו של „פונארו“ („איש החבל“,
„המושך בחבל“). — מתנגדה החריף של רחל. שער וגדר מבדילים בין הרחוב והגינה. בית נאה
של אבן. על גבי הפתח תלוי וילון של זגוגיות. הרצפה עשויה תשבץ כלוח-אשקוקי. „אסקולטה“
תלויה במסגרת. תיבות של מצות נתונות על גבי ארון. ואולם ריחו של הבית לא של עוני
ולחם עוני, אלא של שובע.

לקראתנו יוצא פונארו, בחור גבוה, שחום. מכניסנו לחדרו. ספק חדר-עבודה ספק חדר-
נגינה. „באנגר“ וכל מיני כלי-זמר תלויים על גבי הכתלים. בתנועות מהירות, עצבניות קצת,
מתחיל פונארו לגלות לנו את הטמון במגירות שולחנו — תמונות שנישטטשו מזמן, איגרות.
הנה תתימתו של מייסד הכת מאנדוצ'יו בכתב ילדותי, קצת מלוכסן, בלי כל עיטורים וקישוטים.
מי"ם רחבה ביותר, עקשנית. ואילו השם לוי נכתב מתוך לחיצה גדולה יותר של העט. הלמ"ד
מסולסל ומעוטרת וה „V“ הלאטינית קווה עולה, כמי שמתחיל בחיים חדשים.

— אם הכרתי אותו טוב? בטח! עוד כשהייתי „קטנצ'יק“ כזה!

פונארו פותח עברית ומרוב התרגשות ממשיך בדיאלקט האפולי שלו. ויוסף בילפורטרני,
שנתלווה עמנו לכמה שעות, מתרגם את דבריו.

— היודעים אתם סיבת מחלתו של מאנדוצ'יו? אומרים, שכדור אוסטרי פלח את אגן
ירכיו. ואולם אני שמעתי מפי אחד מקרובי, שהוא עצמו הזריק לו איזה סם לרגלו, שלא יצטרך
ללכת שוב למלחמה. בניים לא היו לו. הוא אימץ לו את בת אחיו. ואף שהיה ראש הכת היהודית,
חיתן אותה אחר-כך עם נוצרי! הנשים... כדי למצוא חן בעיניהן וכדי למשוך אותן אליו הית
מעלן למדרגת גביאות: מרים הנביאה, דבורה הנביאה, וכדומה. וכשנגמרה המלחמה, אמרו
רבים משלנו: אם אנו יהודים, עלינו לעלות לא"י. ואולם מאנדוצ'יו, שרגליו רפיוות היו, רישל
את רגליהם: אין אנו כשאר היהודים. — אמר. ואין עלינו לעבור דווקא ממקום למקום. העיקר,
שאנו עושים מה ששאר בני ישראל צריכים היו לקיים! האם לא היה גם אברהם אבינו גר ובנו
של עובד פסילים? וממנו יצאו כל בני ישראל... אבל הוא עצמו... כשנכנסו לבריתו של אברהם

ואלה עשוננו לצחוק ואלה נהגו בנו בזיון, לא הצטרף הוא אלינו. הרי רגיל היה להיות מפייס את עצמו תמיד: חולה מסוכן הוא! אבל כלום לא האמין בנסים? וגם זה עורר בנו ספקות כנגדו. וגם —

פונארו מוסיף לטעון, ויש שפניו מסמיקות מכעס. גם מצחו. כל המעליב את חברו, מבקש להעמידו עקר ועקור. והוא — מהיכן שנאתו זו לרבו לשעבר?

— הנכון, ששמך נזכר בספרו של מאנדוצ'יו?

שרירי לסתותיו של פונארו בלוטים. עורק תופח על מצחו.

— ספרו? לא הוא חיברו! אותה נאטדה! היא מעמידה פנים אדוקות. בקיאה בכתבי

הקודש. אין כמותה בעולם כולו. ובעצם —

— אבל האם לא כתבה את הדברים מפיו?

— והרבה פעמים שינתה אותם. גם שמה דברים בפיו. היא שעשתה אותי בספר שער

שחור, שאין מקומו בעדר. אותי ואת אבי.

— ומאנדוצ'יו — לא כעס עליך מעולם?

אל החדר נכנסת שרה־גראציה, אחותו של פונארו. היא שבה זה לא כבר מהעבודה. בלורית צהובה. עיניה עגולות. ירקות־כחולות. מדברת אלינו עברית בהרבותה ב„סליחה“ וב„בקשה מאוד“. ואולם מורגש: אין דברי הנימוס תדירים בפיה. קצת־רוח היא כאחיה ודמה לוהט כדמו. היא מסתלקת חרש.

כן, מאנדוצ'יו כעס על פונארו. רובן של נשי הכת, וביניהן גם אמו של פונארו, אמרו: למכור את השדות? את הבקר? אין שום דבר נעשה היטב בחיפזון, חוץ מניסה ממגפה, או ממדיבות, או תפיסת זבובים. כשהכל יהיה מוכן, נבוא לארץ־ישראל — אולי באוירונים!... ואולם הוא, הבחור, לא רצה להיות כל ימיו כקורא כתב שעל גבי הקבר. הוא רצה להיות, אם להיות יהודים, הרי יהודים ממש! והוא לא סתם את לועו. נעשה סניגור לעלייה בין הנזר. בחוות־ההכשרה היה לו טוב. אוכל. ועבודה לא קשה ביותר. שליחים מא"י... הם תפסו מקום גדול בלבן של הבחורות. והוא — הוא נמשך אחרי שליחה אחת משם. שמע כל הדברים האלה, דומה, הדליק את האש תחת מאנדוצ'יו. והוא אמר: — ובלי חופה וקידושין? כן, עתה עיניכם הרואות — כל חפצם לעלות לא"י, לא לארץ־הקודש. עובדים הם את האלילים ואת השדים! — והוא קילל את פונארו. קילל גם את אבי פונארו שלא נכנע לאדנותו.

— ובכן לא מדעתה כתבה נאטדה מה שכתבה?

— אבל הוסיפה הרבה משלה. וכלום טובה היתה ממני? אני צעיר הייתי. ורווק. ואילו

היא... אהבה בלבה את מאנדוצ'יו, אף שהובתה היתה לאהוב את בעלה!

מבעד לחלון אנו רואים: שרה־גראציה מוציאה את האופניים שלה מהשער הקטן לרחוב הרחב, שעודנו מצפה לכביש ולמדרכות.

עיני פונארו מבהיקות. „אין לך תרופה לפצעים“, אומרים, „מהסחת הדעת“. ואולם הוא, הבחור, אינו יכול לעקור דעתו מהקללה של רבו לשעבר.

אנו קמים. בחוץ משנים פניו של הבחור את צבעם. הוא מרבה עכשיו בהעוויות מגוחכות. צוחק. הנתקרתה האש בלבו?

הדקלים שבעכו, דקלים גבוהים שאלו מהם ישרים וזקופים ואלו מוטים וגזעם קליפין קליפין, נסוגים אחור. האוטובוס המלא נושם בכבדות. הערב ירוק ככנף הטווס. האומנם לא היו חילוקי הדעות שבכת אלא חילוקי־רגשות בעיקרם — רק מלחמה על האהבה ועל השלטון?

ה

דומה, המרחק שבין מצפה הלבנון לבין תל־אביב הוא לא מרחק של כך וכך מילין וכך פרסאות אלא מרחק של דורי דורות. שם רוב האנשים אנשי הוודאי. שם, בשקט הגדול אשר מסביב, יש שאתה מרגיש: אתה שרוי באי. כאן חיפזון חיים. חיפזון שכונה. שינוי שאינו פוסק ממקום למקום מפני תנועה חיצונית, ושינוי ממצב למצב מפני תנועה פנימית. כאן כל הרשמים מנוגדים יותר. חלונות־ראווה מעוררים את יצר־הגנדרנות. הכולל לא רק את השייך לגוף האשה, אלא גם את ביתה. ידיים חומות נמשכות פה ושם אל העוברים ושבים; ידיים של למודימכות

שאינם עייפים עדיין מלבקש; ידיים, שאינן רגילות אלא במטבעות של נחושת. תיירים ועולים חדשים מדברים בשבעים לשונות. ילדים צוחקים צחוק מלא, ויש בחוצפתם השמחה גאות דור שאינו לובש לבוש של אבא. בבתי־קפה ספרותיים יושבים חבורות חבורות, משוחחים דרך שחוק והיתול או מתווכחים, וגם בדברים בלשון רבים חושבים בלשון יחיד.

בוקר. קישקוש מכונת־הכתיבה נפסק לרגע. הטלפון מצלצל.

ותוך כדי שאלה אני מכיר את הקול.

— טוב ששבת, יוסף בילפורטרי! הכבר הפסקת להעתיק את כל כתב־היד?

— אפילו לא את מקצתו.

— אבל הרי יודע אתה, שהבטחנו שקובץ זה שלנו לאתנוגראפיה יופיע בקרוב! ומשום

מה אתה —

— משום שכתב־היד איננו... נעלם!

— כתב־היד נעלם?

— כן, שמע, האפשר לראותך, אותך ואת ידידיך, במערכת? אגב, גם טריטו, ראש הקבוצה

הירושלמית, הוא עכשיו בקריה עם שניים מחבריו, בענייני התיישבותם. הוא הגבון שבכולם. להביאם אתי?

קצב העבודה איטי וכבד עכשיו כמו אחרי לגימה יתירה ביום חם. מה אירע שם, במצפה הלבנון? וטריטו... דומה, הכת הופכת כלפינו בזה אחר זה את פניה השונים... דפיקה בדלת. יוסף בילפורטרי! אחרי החבורה הקטנה.

טריטו, ספק צבע ספק צייר, חזק בבניין גופו, מגבעת־לבד הומה בראשו, לבוש חולצה כחולה בהירת־הפסים, מחזיק את בגדו העליון על ברכיו. שפמו הקטן מחולק לשניים באמצע שפתו. בפניו ובעיניו השחורות יש תנועה והבעה. שני חבריו נראים גמוכים בשבתם בשיחים אלו הנדבקים בקרקע. פניהם מזיעים — וקפואים. הם זורעים סביבם ריח כזה, ריח של אדמה, של איכרים.

— מה קרה איפוא? — מקיפים אנו את יוסף בשאלות.

— כשנפרדנו בעכו יצאתי לכמה ימים לחיפה. משם היה בדעתי לשוב למצפה הלבנון ולגשת לעבודתי, ובינתיים בא שמה איש אחד וביקש את נאטדה, שתתן לו את כתב־היד לעיין בו יום או יומיים.

— והיא?

— הרי משלהם הית, מסאן־ניקאנדרו, ומקרביו של מאנדוצ'יו.

— ומה צורך לו בכתב־היד?

— לא לו. מסופקני, אם יודע לקרוא כיאה, ואולם פונארו —

מחשבה פתאומית מאירה את הכל כברק.

— כך! פונארו! ודאי רצונו ל"תקן" בו כל מה שמסכן את שמו ואת שם אביו?

— נכון, והשנית, הוא ראה שבאו אליו אנשים מתל־אביב, ועלי הוטל לשהות כמה ימים במצפה הלבנון, ולהעתיק את כתב־היד. משמע, זהו עסק כוב, שאפשר להתעשר ממנו. והשלישית, רצונו להינקם מנאטדה, ואמנם, מאשימים אותה עכשיו, שמכרה את העדה לקורח — הוציאה את הספר הקדוש מרשותה מבלי להימלך בהם, והם הושיבו אשה אחרת במקומה. חנה, היא לא היתה אז באסיפה, גם היא בעלת חזון.

טריטו מוציא מהפיסתו סיגאריה. בשעת שיחתנו הקשיב בכל מאודו, בצבטו מזמן לזמן את סנטרו. כששומעים לשון זרה, ואפילו היא מובנת במקצת, נדמה שמדברים במהירות יתירה. — הנה זו רעה בכת, — אומר הוא איטלקית. — החזון, זוכרני, אשה אחת אצלנו בסאן־ניקאנדרו צריכה היתה לקנות סוס. והיא ביקשה מאלוהים, שיגלה לה בחזון, אם הסוס שבדעתה לקנות טוב הוא, והיא לא קנתה אותו, וכך נוהגים כל בני הכת, אף שדעתה של האשה קלה לרוב מן האיש.

— וגם אתה העמדת הכל על החזון?

טריטו מרכין ראשו כדי שיעור הדלקת הסיגאריה שלו.

— כן, בראשונה, ומאנדוצ'יו היה אומר לי: — חלומותיך אינם אלא חזון שקר ומקסם

שווא! — יפה. אין דרכי להרכיב לי משקפיים מגוונים. אבל מה שהרגיזני... הוא — אין מתעהו לעולם חוזר-רמיה. הוא יותר מאיש. הוא קדוש. הוא —
— לא האמנת בו?

— אהבתיו — ולא שמתי בו אמון. אין דת בלא חזון. ואף-על-פי-כן סכנה בחזונים והזנים. והוא, מאנדוצ'יו... חשבתי והתבוננתי הרבה בדבר. בירמיה כתוב... לא, פסוק זה, לא שכחתי! חנה: „אל תשמעו על דברי הנביאים הנבאים לכם, מהבילים המה אתכם. חזון לבם ידברו לא מפי ה'". ובספר דניאל: „ואתה סתום החזון!“. במקום שיש תמיד דברים סתומים וחתומים, שם עלולה גם להצליח המרמה. ועוד דבר. פעם אמרתי למאנדוצ'יו: אילן אנו בלא שרשים. ואתה — האם בכוחך בלבד ללמדנו, מה תוספת ומה עיקר? — והוא כעס עלי, כי הוא הניח בחינת מוכת את הסעון הוכחה. הוא ראה עצמו נביא הנביאים. גם רוב בני הכת אינם סומכים אלא על קול אלוהים שהם שומעים. והם רואים עצמם גזע עליון. וגם הרבנים והאורחים שביקרונו אשמים בכך!

הסיגאריה של טריטו לוחשת. כמה מציצות חזקות ועשן אפרפר-כול מתחיל שוב מיתמר ונמשך למעלה.

— רב גדול אחד שבא לסאן-ניקאנדרו אמר: אנו ברומא כך וכך יתחיים ורובנו עיסה של חולין. ואילו אתם קדושים וטהורים! הוא הרים הרבה את ערכם בעיניהם. וכל אורת שבא אליהם מפליג בשבחם. ועל-כן מתחילים לחשוב. שכל אחד מהם ראוי לו שיתנבא במחזה. לא, אין מוסיקה זו במקומה. לא להלל ולשבח אותנו אתם צריכים. אלא לשלוח לנו, תינוקות ביהדות, הדופקים לעתים קרובות על שער פתוח, מורים שידריכונו בחיינו החדשים!

1

בימי שרב או בימי קור מופלג דומה: הארץ יצאה ממסילתה והחיים כולם... ליל-חמסין. לילה חרישי — וצרוך, לילה בהיר — ומחניק, כאילו נכנסת לאוויר של חבית. עצים דוממים מבלי לנוע. חלונות פעורים לרווחה כפיות צמאים. עננים אשר לא יורידו גשם עולים, גופים גופים אפלים. ומבין אחד למשנהו מאירים כוכבים חמים. מאוררים רצים עיגול בתוך עיגול, אבל, דומה, תנועתם בתוך הריק. רבים ודאי הלילה גזול-השינה, גזול-המנוחה.

אני מעביר עצמי בדמיוני לצינת ההרים, צינת מרומים. הלבנון — שורה של נקודות חשמל, המתגבחות אלו על גבי אלו. הרב הצעיר. בעל „יורה דעה" קראנו לו, ידידי ואני: ידע לתורות — ולירות. אסיפת הגרים. מאנדוצ'יו אינו כאן. לפי צוואתו, נקבר בראש הגבעה הנשקפת על סאן-ניקאנדרו. פני הקבר מזרחת. מגן דוד של עץ על גבי המצבה, שאין חרות עליה שם. ואולם הם שרים את שירי החוזרים על דבריו. אני רואהו עכשיו מן העיניים ולפנים: רקות חדות-זווית. פנים נפולים. זקנקן וואן-דייק. מבטו ער, ועתים ללא קריצה כמעט כמבטו של עיוור. חולה, שפתחו היה פתוח זמן רב עד התחום, היה ממקשיב-הדממה ומתאבדי-הקול. הוא ידע שעות ההופכות את הכל, בעט בקבלת אבותיו ועשה את דבריו מעין קבלה בפני עצמה. ואולי משום שלא ידע אהבה בתענוגים, ביקש אהבה מבחינת האצילות? והנה רחל-נאטדה, אשה חברה יורשת (אף שהוא ציווה את בני עדתו, שלא ישימו להם ראש, אלא יטו אחרי הרוב שלהם בכל ענין וענין). שרטוטי פניה אינם מעידים על כוח נפשי בלתי מצוי. ואולם נפשה יוצאת לתזות ולדבר והיא יודעת לתת רוח באותיות.

מהקומה העליונה מגיע שיעול יבש. בחצר מתייבב פתע התול יבוב ממושך של תינוק החש בשיניו. ירח של פליו זרוח שוב על העיר הלבנה. שטוחת-הגגות. הישנה ואינה ישנה. קל היה למאנדוצ'יו מאשר לרחל ולחבריה. הוא ביקש שמיים חדשים. הם מצאו להם גם ארץ חדשה. הוא שעבד לא אחת את הפסוקים לפירושיו. עליהם לסגל עצמם יום יום למציאות. ומה מעורבב עכשיו העולם? ומדינתנו הקטנה — האינה כמה הפכים בנושא אחד? מזרח ומערב; מרחב פתוח וצימצום; שמחת בניין והיבנות וסימני קללה בחג; מהירות של נוער והשהיות אין קץ; מסירות-נפש בלי שיעור ומידה ואדישות עד קשיחות-לב.

בחוץ הולך הירח ומתוויר, כמותש מחום. מכסיף במין כישוף תכלתו של הים. כבשנו וייצבנו גבולות. והנדע גם לכבוש את הגבול האחרון והראשון. שפעמים אינו אלא מלוא חוט המשקולת והוא המרחיק והמפריד ביותר — הגבול שבין אֶת לרעהו ושבין גר לתושב?

ליאור רוט / שיחה

ליאור רוט / אחרי העבודה

על ישראל, על הנצרות ועוד

פרידריך ניצשה

(1844—1900)

תרגום יעקב קלצקי

כל נוצרי עושה לו סחורה ביהודים.

אין האנטישמי נעשה איש ישר מתוך שהוא מפיה שקרים — על יסוד עקרונם.

אנטישמיים — זה כינוי לעלובי־הגורל.

ההשפעה ה־"אריית" השחיתה את העולם כולו.

גרמני טוב שוב אינו בחינת גרמני.

העם הגרמני הוא בחזקת סכנה: מומחה הוא לסמי שכרון.

כלל גדול: אין לבוא במגע ומשא עם מי שעושה עצמו שותף לתרמית הגזעיות המשוקרת.

על אמנות ואנשי רוח

באמנות אין המטרה מקדשת את האמצעים; ברם, לרוב העט, הדיו ושולחן־הכתיבה — המטרה.

גילוייה של האמנות חוץ כדי היסתרו של האמן — בכך תפקידה של אמנות.

מצויים אנשי־רוח בעלי כשרונות מצוינים והם סריסים כל ימיהם — על שום שאין בהם כוח־הסבל, מחמת חולשת המזג, להמתין עד שעת הריונם.

בדין שהספר מצריך עט, דיו ושולחן־כתיבה. ברם, לרוב העט, הדיו ושולחן־הכתיבה — הם שמצריכים את הספר.

שלושה הוגידעות כאילו מהוים עכביש אחד: בכל כיתה פילוסופית מופיעים ובאים שלשה הוגידעות בזה אחר זה. הראשון מוציא מתוך עצמו לחלוחית הזרע, השני מחייט ממנה חוטים חוטים ואורג רשת מלאכותית, השלישי

ישראל הוא הגאון המוסרי בין כל העמים.

לכרוך את הברית החדשה והברית הישנה ביחד עד כדי ספר אחד — הרי זו חוצפה שאין כמותה ו"חטא לרוח" שספרות אירופית אחראית לו.

המלחמה כנגד היהודים היתה תמיד סימן לתכונות של רוע־לב ביותר, של קנאה ופחדנות יתרה; וכל מי שמשותף בה עכשיו, בידוע שהוא נתפס לדעות המוניות במידה הגונה.

ישו הנוצרי חיבב את הרעים ולא את הטובים; למראה התמרמרותם המוסרית של אלו הגיע אף הוא לידי התפרצות קללות. הוא עמד במקום־משפט ולימד חובה על השופטים: הוא ביקש להשמיד את המוסר.

הללו שאומרים: "ואהבתם לשונאכם" — אינם אלא מגרשים את הטבע מתוך המוסר.

מרוצים בזמננו השוקדים על הגנתה של הנצרות ועתידה היא להעמיד לה עוד פרקליטים לימים רבים, הואיל והיא יצאה לידי דת נוחה ביותר.

הרי זה סירוס שאין דוגמתו, כשאותן התור פעות של התנועות וסירוס דמויות קריות: "כנסיה נוצרית", "אמונה נוצרית", "תורה נוצרית", — כשהן נוטלות לעצמן שמות קדושים כאלו מה דן הנוצרי בשלילה? כל מה שקרוי היום "נוצרי".

אני רואה את הנצרות כשקר מזיח, ואין אסון לעולם כאסונו של זה: שקר גדול ובלתי־קדוש.

לכשתיבטל הנצרות מן העולם, נגיע לידי יחס יותר צודק כלפי היהודים — אף להיותם אבות הנצרות ואבות הפתוס המוסרי היותר נעלה עד היום.

להיות ישר ביחס לעצמנו וביחס לכל שהוא
בהינתן אוהב לנו; להיות גיבור ביחס לאויב;
להיות אדיב ביחס למנוצח; להיות נימוסי בכל
המקרים — אלו הן תביעותיהן של ארבע
מידות טובות.

המצפון הוא רגש שמידע בנו את סדר
המערכות של יצרינו.

כל מידה טובה היא קנויה, אין מידה טובה
בדרך מקרה.

עצות טובות של אדם אינן ראויות אלא
להשיאן לזולתו. ובכך תשמישן היחידי: לכן
לצורך עצמך אין בהן משום תועלת.

לעולם נוח לנו להתייחס בעין טובה לגבי
אנשים שאין לנו שום יחס אליהם.

רצונך להיות חביב על הבריות, עליך להיות
מן הבינונים.

אין מוסריות אלא עמדה שהבריות תופסות
ביחס למי שאינו חביב עליהן.

להיות טוב, זאת אומרת: להיות מאוחד עם
עצמו. להיות רע, זאת אומרת: להיות מתאים
עם אחרים.

על האדם להיזהר ולהיזהר בבחירת ידידיו.

רק אנשים שטחיים מכירים זה את זה הכרה
מעולה.

זקנים מאמינים בכל; בוגרים מפקפקים בכל;
צעירים יודעים הכל.

אם עשה אדם מעשה טפשי ביותר, בידוע שלא
עשה כך אלא מתוך כוונות רצויות.

אנשים מנוסים חולקים על אחרים, ואילו
החכמים חולקים על עצמם.

האהבה המעולה היא זו שאינה מכירה את
שמה ושואלת: „האין שמי — שנאה?”

יושב באותה רשת ואורב לקרבנות הנלכדים בה
— ומבקש להתפרנס על הפילוסופיה.

פעמים האדם אינו זוכה להיות פילוסוף אלא
בעטיו של זכרוננו הגדול.

בשרי-האחרים — בו עיקר החטא כלפי רוח-
הקודש. רק מחשבות שנקנות דרך הליכה הן
בנות-יערך.

הוגה-דעות שמחשבותיו מתנהלות בכבדות,
דרכו לבחור לו כבעל-בריתו את הפטפטנות או
את התגייגיות.

כל אותם המשוררים והסופרים, שמחבבים
עליהם ביותר את ערך-ההצלחה שבלשון, —
בידוע שמידת רצונם עודפת על מידת יכולתם.

רק אמני הסגנון עולה להם יפה להיות
אפולונים.

בזכותה של המוסיקה מהנות התאוות את
עצמו — בהן עצמן.

ערכה של כל מחשבה אינה מותנה כל עיקר
בישירותו של בעל המחשבה: קרוב לדאי, יותר
שהלה בלתי-ישר, יותר היא מברקת ברק רוח.

מתוך זיווג של ספקנות עם כמיהה מתילדים
המסתורין.

על יחסי אדם ועל האהבה

עולם-העשיה הוא מקום-המקלט של בני-
אדם, שאין כוחם יפה להיות תולמים.

אלהים חולך ונחנק בתורת-אלהות, והמוסר —
בתורת-המוסר.

הא כיצד? שמה אלהים הוא שגגה של האדם
ושמה האדם הוא שגגה של אלהים?

אלהים נוטל מן האדם מחצית ממידותיו
הטובות כשהוא נוטל ממנו את עולם-שמו ועושה
איתו למפורסם.

ביורד האדם עושה עוול לאִל: אינו מתיר לו
שום הטא.

האדם אוהב לבסוף את אהבתו ולא את האהוב.

סיבתם של זיווגים שאינם מוצלחים אינה בחוסר אהבה אלא בחוסר ידידות.

לא נתקנו הנישואין אלא בשביל אנשים בינונים, שאינם מוכשרים לא לאהבה גדולה ולא לידידות גדולה, זאת אומרת, בשביל רוב בני-האדם; ברם, אף בשביל אותם יחידים סגולה, המוכשרים הן לאהבה גדולה הן לידידות גדולה.

לאהוב, זאת אומרת: להיות עולה על עצמו.

על כל פשעים תכסה אהבה, חוץ לפשעים ביחס לה עצמה.

ההצלחה היתה תמיד תשקן היותר גדול.

מצויים בעלי תכונות מוסריות-אסטיטיות, שכל הצלחה מעוררת בהם רגש של בושה וכל תקלה — מוסר-כליות.

כל אהבה גדולה אינה רוצה באהבה — רצונה ביותר מכך.

אל ישמש לך האושר הקטן אלא כדרך שימושה של מיטה בשביל חולה: לצורך הכרעה בלבד — ולא לשום דבר נולתה.

אהבת-החיים היא מעין ניגוד לאהבת חיים ארוכים. כל אהבה מכוונת אל הרגע ואל הנצח — אבל לעולם אינה מכוונת ל"אריכות".

היסורים הקטנים מקטינים אותנו, היסורים הגדולים מגדילים אותנו. משמע, הרצון ליסורים גדולים ראוי להיות מתביעותיה של אהבת-עצמו.

תחילתה של אהבה בכך, שהאדם מרמה את עצמו, וסופה — שהוא מרמה את אחרים. וכל זה קרוי בפי הבריות: רומן.

אהבה שטחית ודאגות שטחיות עשויות להתקיים זמן ממושך; אהבה גדולה ודאגות גדולות מכלות את עצמן מתוך שפע עצמן.

הנשים מזכות את הגברים באוצרות-חיים. אלא שלאחר כך הן תובעות להחזיר להן תמורתם — במטבעות קטנות.

אמה של הפריצות אינה העליזות אלא העליזות.

ההשליה של יצר המין עשויה כעין רשת: כשהיא נקרעת היא חוזרת ומאחה את קרעי עצמה.

שתי דרכים לגאולה מן הצרות: מיתה חטופה ואהבה ממושכת.

אותלו: פרשת יצירה

יעקב בהט (בכשטיץ)

חסרות בנובילה שתים—בראבאנציו ורודריגו, ורק דאסדאמונה בנובילה מזוהה עם דאסדאמונה שבטרא-גדיה. את יתר השמות קרא שקספיר עצמו: אותלו הוא שם ויניציאני פאטריצי, ויאגו ורודריגו הם שמות ספרדיים.

כבר ג'יראלדי מכנה את המפקד בשם "הכושי", ושקספיר הולך בעקבותיו, אך ספק הוא אם באמת הדברים אמורים בכושי. להפך, מדברי יאגו ה"משלח" את אותלו למוריטאניה (מערכה ד', תמונה ב'), יש להסיק שהמדובר הוא בערבי מארץ המזרח (היינו המערבים, ה"מערבים") שבאפריקה הצפונית. ומהכי נויים "נפוח שפתיים", "איל מתועב שחור" וכדומה שבפי יריביו של אותלו אין להביא ראיה להוכיח את כושיותו. שהרי בני'אדם בשנאתם ובקנאתם דרכם להפריז ואינם מקפידים על האמת. ואף אין ראיה מן הדברים "שחור אני" שבפי אותלו, שאינן מציינות אלא גוון עור כהה. כך "שחורה אני ונאווה" בשייר השירים. וכך קוראים יאגו ודאסדאמונה במחזה לנשים כהות'עור (מערכה ב' תמונה א'):

Des. Well prais'd! How if she be black and witty?

Iago. If she be black, and thereto have as wit, shall find a white that shall her blackness fit.

ובתרגומו של י. ע. סלקינסון כדלקמן:

דס. נאות תהלתך. אף אם היא שחורה ומקלקלת?

יאגו. אם היא כְּכוֹשִׁית שחורה ותלך לה בצינף

איש לָקֵץ בְּאַחֲרָיו יִפֹּף לָהּ בְּצִנְף.

אגב, בתרגומו של נ. אלתרמן — שידע היטב את בעית כושיותו של אותלו, כמסתבר מהערותיו בע' 166— חלה כאן תמורה לא מוצדקת. ה"שחורה" הפכה ל"מכור ערת":

דס. יפה! ואם פקחת ומקלקלת?

יאגו. פקחת ומקלקלת. בצרף

תקפץ לה קסיל יפה לבעירתה. —

שקספיר משתמש בתואר "שחור" בהוראה זו גם בסוניטות שלו וגם בקומדיה "עמל אהבת לשוא". כערבי אותלו הוא בעל עור כהה, ולעומת דאסדאמונה הבלונדית ושאר בני'ויניציאה בהירי'העור הוא "שחור", ומה גם שהוא שמי לעומת אלו האריים. כערבי שהתנצר מוסבר כיצד הגיע לדרגה גבוהה בשיירותה של הריפובליקה הויניציאנית, מה שלא היה מתקבל על הדעת אילו היה כושי ממש.

את "אותלו", כרוב מחזותיו, לא ברא שקספיר יש מאין, אך בעוד שברוב היצירות, כגון "המלט", "המר לך ליר", "מקבת" ועוד היו לפניו מלבד המקורות האפיים, גם יצירות דראמטיות של קודמיו, הרי ב"אותלו" לא היה לו אלא המקור האפי. — כמקור ל"אותלו" שימש לשקספיר אוסף גובליות של ג' ג'יראלדי צ'ינטי (1504—1573) בשם "Ecatommiti" (מאה גובליות) שנדפס ראשונה בסיציליה בשנת 1565 ותורגם לצרפתית בשנת 1584. מכאן שאב שקספיר את העלילה גם ל"אותלו" גם ל"מידה כנגד מידה".

באוסף זה אנו מוצאים את הסיפור "איל מורו די ואנצ'א" וזה עיקר תכנון:

צעירה ויניציאנית מיוחסת בשם דאסדאמונה נקשרה נפשה בשריצבא גבוה, כושי, ונישאת לו על אפם של קרוביה. בויניציאה העיר חיי הווג מאושרים, וכשעומד הכושי להישלח לקפריסין כמפקד הארמון, בת אשתו להשאיר בויניציאה, שלישו של הכושי מערער את אשורו של הווג. היא מתואר כאיש רע מטבע ברייתו, אך יפה'תואר, רברבן ומוגילב, וכל רואיו חש' בוחו לגיבור כהקטור או אכילס. אשתו של השליש, שילותו לקפריסין, היתה נאה, כשרה וישרה, ודאסדאמונה, שאהבה אותה, בילתה את רוב ימיה בחברותה, סגנו של המפקד היה יוצא ובא בביתו של הכושי. השליש אהב את דאסדאמונה אהבת יצרים עזה, אך כל נסיונותיו להתקרב אליה עלו בתוהו. הוא דימה בנפשו, שסיבת כשלונו היא אהבתה של דאסדאמונה לסגן, ועל כן החליט לסלקו מן העולם ועם זאת להפוך את שלום ביתו של הווג. תכניתו של השליש והגש' מתה דומות, בסטיות מעטות, לאלו שביצירת שקספיר. מותה של דאסדאמונה בנובילה אכזרי יותר ומכווער יותר מזה שביצירה. לאחר מעשה הרצח מנפצים הכושי ועוזרו את ראשה של דאסדאמונה, ואחר הורסים את תקרת החדר לשם ביום מקרה אסון. כעבור זמן דוחה הכושי את שלישו מעל פניו, והלה מגלה לסגן שהכושי זמם את התנפלות הלילה עליו. הכושי נחבש בכלא ועונה, אך לא הודה באשמה וני' דון לגירוש, ולבסוף נרצח בידי קרובי דאסדאמונה. בינתיים נסתבך השליש בעסק ביש אחר, הואשם, עונה ומת.

עינינו הרואות, מן הדמויות החשובות שבטראגדיה

אותלו מאת ויליאם שקספיר. תרגם נ. אלתרמן.

ספרות פועלים 1950.

שנכתבו בדרכי עבודה אלה היו לקויים ומסורסים. גם הטראגדיה „אותלו“ לא נדפסה בחייו של שקספיר. וראתה אור לראשונה בהוצאת הקוארטו בשנת 1622. ובשניה — בהוצאת הפוליו בשנת 1623, בתוספת 160 שורה ובשירוש השם אלוהים במקומות שונים שביצירה רה וכן בשירוש דברי חרפות וגידופים שונים.

כבר הזכרנו, שהיצירה הוצגה לראשונה בשנת 1605, ובכל זאת יש עדות ברורה מתוך היצירה גופה ששקספיר הוסיף לעבוד עליה גם לאחר שנת 1610. במערכה ג', תמונה ד', מבקש אותלו את דאסדאמונה להשיט לו את ידה, והוא מעיר:

Oth. A liberal hand; the hearts of old gave hands; But our new heraldy is hands, not hearts.
Des. I cannot speak of this. Come now, your promise.

ובתרגומו של י. ע. סלקינסון:

אות. לאח פי גוף נדבך קנן לב לפנים
קה ראיון לקנן קר, נפקה קר קר ולא לב.
דס. זאת לא נדבך; אף קנא קסס הנדך
אשר הקסס קל.

ובתרגומו של נ. אלתרמן:

אות. קד נדבך אי קו מלב נקני נדס.
אבל חותם קנינו — קדאין לב.
דס. קרים לי הנדכים. נשיב לקננו.

שורות אלו לא נכתבו לפני שנת 1612, שכן יש בהן רמז ברור לתואר בארון שחידש גיימס לשם מכירה ושלטו יד אדומה על רקע כסף. דאסדאמונה, כמיבן, אינה תופסת את הרמו שהוא יוצא דופן בשיחה ואין לו גם קשר ברור עם תוכנה של היצירה. ברורים דברי אותלו בתרגומו של נ. אלתרמן ומטוש טשים בתרגומו של י. ע. סלקינסון, ולהפך, תשובתה של דאסדאמונה ברורה בתרגום הישן מבתרגום החדש.

אבל יתכן, כי השורות הללו אינן לשקספיר כלל, ויש סימנים ברורים שידי זרים בחשו ביצירה, הן לחסר וזון ליתר, כן, למשל, נמצא פסוק רב השיבות בהוצאת הקוארטו שאיננו בהוצאת הפוליו. לאחר שאותלו מקבל את הפקודה מאת הסינאט בליל החר תונה להפליג לקפריסין, שואלת דאסדאמונה כמסיחה לפי תומה:

עוד פלילה תהא?

פסוק אופיני לדאסדאמונה — הרי דוגמה לחסר (אמ"ם אחד מחיקרי שקספיר הגדולים, פ. ת. פישר, מ"ח ששקספיר עצמו השמיט פסוק זה), והרי דוגמה ליתר: במערכה האחרונה, תמונה אחרונה, בטרם אמר אותלו את דבריו האחרונים לפני התאבדותו, פותח

עד כאן לענין המקור, שממנו שאב שקספיר את החומר ליצירתו. אך יתכן שאף גיראלדי הגיע לסיפור המעשה שלו דרך טעות או דרך „חירות פיר טית“, בדברי ימי ויניציה ידוע איש מרמייהתס בשם כריסטופורו מורו, ששימש משל בערים שונות באיר טליה ואחר נתמנה נציב לקפריסין. בשנת 1508 פיקד על צי בן ארבע עשרה אניות, ולבסוף נתמנה למפקח הראשי על הצבא. כשחזר מורו בשנת 1508 מקפריסין לוויניציה מתה עליו אשתו השלישית ממשפחת בארי באריגו ומקרה תמוות היה אפ"ף מיסתורין. בשנת 1915 נשא לו אשה רביעית, צעירה, המכונה דאמוניו ביאנקו (דימון לבן) וכך נתחלפו לו לגיראלדי דאמוניו ביאנקו בדאסדאמונה, מורו—שם פרטי, במורו, כינוי לגזע, ושקספיר הוסיף עוד שינוי: באר באריגו היה לבראבאנציו, שינוי נוסף זה מעיד כי שקספיר לא הסתפק במקור שהיה לפניו, אלא התעניין גם בתולדותיה של ויניציה באותה התקופה.

ועוד ראוי לציין, ש„אותלו“ לא היה המחזה הראשון בו הועלה כושי על הבמה: שקספיר עצמו העלה כושי ב„טיטוס אנדרוניקוס“, ובשנת 1600 ולאחריה התהולל „הכושי הספרדי“ של תומס דקר בסגנון מנווליו של כריסטופר מארלו על קרשי התיאטרון. חידושו של שקספיר היה שאותלו הוא בעל אופי טהור ובר-לבב.

ב.

לפי כל הנתונים ההיסטוריים בין שהם בידי חוקרי שקספיר ובין שהיו בידיהם ולא שרדו, חוברת הטראגדיה בשנת 1604, והוצגה ראשונה בשנת 1605. אחר כך הוצגה פעמים רבות על ידי שחקני הוד מלכותו בתיאטרון בלאקפרייארס ובתיאטרון גלוב. את תפקיד אותלו שיחק ר. ברבג', בן עירו של שקספיר שבזכותו בא שקספיר ללונדון, שמע הצלחתה של היצירה הגיע גם לארצות-החץ. ובשנת 1613, בתחנות הפפאלק-גראף של הריין עם בתו של גיימס הראשון, לא ידעו שריהטקס יצירה טובה יותר מ„אותלו“ והיא היצגה ברוב פאר בתחונה. היצירה היתה מקובלת בקהל, עד שהורים רבים קראו לבנותיהם בשם דאסדאמונה.

גם לטכסט של הטראגדיה היסטוריה משלו. כידוע, לא נדפסו יצירותיו הדראמטיות של שקספיר בחייו הדפסה כשרה מחמת העדר חק המבטיח את זכויות המחבר; מה שנדפס בחייו של שקספיר הוא משובש. מדפיסי ספרים שלהו מעתיקים להצגות, שכתבו את דברי השחקנים, אם בשעת ההצגות ואם לאחריהן; ויש ששילמו שחד לשחקנים על מנת שימסרו את תפקידיהם הבודדים לידי המעתיקים. מובן, שהטכסטים

לבה בכשפים. כל המומנטים הללו, עד כמה שהם מיוזרים כיום, לא היתה בהם זרות בימים ההם ושכיר חים הם בספרות. אך חשיבות יתרה יש לא לתוספת חומר היצוני, אלא לתפיסתו ולהעמקתו. בנובילה של ג'יראל-די אין כמעט כל חשיבות עקרונית לאופיים של הגיבורים ואפילו לא ליהסיהם; אין לפניו אלא שטף המאורעות בלבד. פשוט ותמים הוא גם מוסר-ההשכל כאן: עם כל ערמת הרוצחים לא עלה בידם להערים על האל הנובליסטי — ופשעם נתגלה. שקספיר העתיק את הדגש אל אופיים של הגיבורים, בהעלותו את ההתפתחות הטראגית עד לשיאה מתוך ההנחות הטראגיות שבאופיים.

ד

לפרקים אחד שומע גם בחוגים משכילים, ששקספיר פיר היה גאון אינואיטיבי ולא נזקק לכללים ולמפיתים קלאסיים — ולא היא. מתקופת הרניסאנס ואילך היו הטראגיקנים הקלאסיים וכן "אריסטו ידועים היטב למשוררים האנגליים. ה"פואטיקה" של אריסטו הן היתה יצירתו היחידה שלא נתחייבה בדין אפילו בידי ראשי הריפורמאציה שהרשיעו את כל יצירותיו. בתקופת הרניסאנס, משנתרופף שלטונו של אריסטו, שהיה המושל בכיפה בימי הביניים, גברה דווקא השפעתו בשדה השירה. על מידת בקיאותם של בני התקופה ביצירות הקלאסיקנים תעדה רק עובדות אחדות: בראשית המאה ה"טז תורגמה-עובדה "אנטיגונה" לסופוקלס בידי ווטסון לאנגלית, וכן הירגס-עיבר ר. אסכס (1515—1568) את "פילוקטס" לאנגלית בשביל הניכחו אליזבת בטרם תהיה למלכה, והמלכה אליזבת עצמה תירגמה את יצירותיו הדראמאטיות של סניקא הרומי לאנגלית. כן מת הגיבור ב"ריצ'ארד השלישי" — יצירה אנונימית שנכתבה לפני יצירת שקספיר — ובפיו מליו האחרונות של איס. הגיבור של הטראגדיה בשם זה לסופוקלס, וכן מביא שקספיר ב"טיטוס אנדרוניקס" את קבורתו של איס, כתאורה ביצירתו של סופוקלס. עובדות אלו הן מופת חותך על רמת ההשכלה הקלאסית של תקופת שקספיר. ובדין אומר אחד הדראמטורגים ש"אנו חוזרים ומוצאים גם אצל שקספיר את המיבנה הפנימי של הטראגדיה היוונית ואת האיקונומיה של הסכימה הישנה, אם גם הללו מורחבים מבחינה אמנותית ומשוכללים במידה שאין למעלה ממנה". אמנם אין שקספיר שומר על "שלוש האהודיות", כפירושן בידי הצרפתים בתקופה הקלאסציסטית, אך משתדל הוא לשמור על אחדות העלילה דרך פישוטו של מהלך העלילה ושעבודו בהאצה רק למטרה אחת, והיא הקאטאסטרופה. שקספיר יוצר עלי-

לודוביקו את פיו לבאר לקהל הצופים — ולאותלו — את כל סבכי המנימה:

לוד. קבן קבין את קל אשר קרה.
פי עוד נסתר מקדי. הרי מקרב
אשר קצאנו בקבדי רוןריגו.
וקאן שני. אחד מסקקבים
יורנו פי רוןריגו זה שלח
לקטול את קפיו.
אות. נקלו נקלו
קס. קמא ונאלח
לוד. ועוד אקרה בקליו קצאנו, —
וכו וכו.

וכל כך למה, כדי שידע אותלו את גודל שפלותו של יאנו. אך ההסברים הללו מיותרים לחלוטין וחורגים בטון הדידאקטי שלהם מהטון ומהסגנון של היצירה; כל הקטע הזה יגע וקלוש והריהו מטשטש את פעולתה הטראגית של אחרית הטראגדיה. יתר כנטול וראוי להינטל.

ג

כבר הזכרנו, שבניגוד לשאר יצירות שקספיר לא היה כאן למשורר כל מקור דראמאטי — העדר שהוא לרעת היצירה ולטובתם של חוקרי שקספיר והמעמיקים בו. לרעת היצירה: יצירה זו, הנמנית על המשובחות שביצירות שקספיר, חסרה בכל זאת, וביחוד בהנמכתה, אותה השתוות שהיא פרי הבשלה אטית ומודרגת של החימר. ולעתים אתה מוצא בטכניקה של היצירה, בעיקר בדחיסת הזמן, קורטוב של אלימות — אלו סימני יציקה ראשונה. ויתרון יש בהעדר זה, הואיל ובזכותו ניתן לנו לעמוד מקרוב יותר על טיבו של חזיון זה ששמו שקספיר. "אוהל" היא יצירתו העצמית ביותר של המשורר, וככל שמצר ליחים אנו לחשוף את האידאה הטראגית של המשרר, תפיסת עולמו, ותיאורי העולם ובני האדם ועקרונותיו הטכניים — כן מתקרבים אנו ביותר למשורר עצמו. לא כן בשאר יצירותיו, שבהן קיים תמיד הספק, שמא יש כאן השפעות דראמאטיות של יצירות קודמות. וכן מעידה עובדה זו של העדר המקור הדראמאטי, שהיה בחומר זה משום גירוי למשורר עד שמצאא ראוי לשקע בו עמל ולהביא עד קרשי התיאטרון. הן בידי ג'יראלדי לא מצא הרבה יותר מן החומר הגולמי. ואף זו: מסתבר שבאותלו, הכושי הטוב ובר"הלבב, גילם שקספיר מחאה שבעקיפין נגד התפיסה הגזעית, שבאה לביטוי ביצירתו של תומס דקר אשר הזכרנו.

מה הוסיף שקספיר מבחינת החומר למקור? קודם כל הוסיף את חטיפתה של דאסדאמונה, הנישואים המהירים והחשאים וההאשמה כלפי אותלו שקנה את

* Dinger, Dramaturgie als Wissenschaft.

גורלי, שאינו ניתן להתרה אלא על ידי גזירה וניתוק. אדישותו של שקספיר כלפי בעית הזמן שבין החלקים השונים של הטראגדיה, אדישות שביטוייה בדחיסת מאורעות של חדשים ושנים בפרק־זמן בן ימים אחדים מגבירה את רושם המיבנה הקפדני והדייקני של היצירה.

ה

הטראגדיה „אותלו“ מתחילה בעצם רק במערכה השניה של היצירה. הראשונה אינה יותר ממחזה פתיחה שלם בתוכו, המראה את התנאים שבהם נתקיימו נישואי אותלו ודאסדאמונה, ואילו גורלם המר הוא מהותה של הטראגדיה. בפתיחה זו נעשה הקורא הציפה עד למהלך הנחפז של המאורעות: הנישואים החשאיים, מהימנת הרחוב, הדיון בסינאט, התנכרות האב לבתו, ההפלגה לקפריסין ופרידת הזוג מיד לאחר איחודם הפומבי — לכל זה קצב סוער ומסעיר, וכשם שברית הנישואים נכרתה בנסיבות בלתי רגילות, כן בא ההרס לחיי הנישואים בנסיבות דומות. הן גם בקפריסין אין המצב כתיקונו. האיוב אמנם הופך, אך מצב המלחמה עדיין לא עבר, והאי הריחו עמדה קדמית, רבת חשיבות — ואת הלך־הנפש העצבני הזה מוצל שקספיר היטב להנמקת המתיחות הכללית ולמהירות המאורעות המתארכים. אותלו יכול להקדיש מימנו לדאסדאמונה רק כשהוא פנוי מחובותיו הצבאיות המרובות. לא הספיקו להם לבני הזוג השעה להיכרות הדדית לאחר הנישואים החשאיים, ועדיין לא נבחן זיווגם במיבתן החיים. והרי קרקע פורה לצמיחת חשדות, והרי יש כאן, בלאו הכי, ניגודים רבים המפריים את הקרקע: דאסדאמונה — בת למשפחת פאטריציים ויניציאנית, ואילו אותלו נכרי, הרפתקן וחסר־מולדת, ואילן היחס שלו למלכים כה־עור (מער־כה א, תמונה ב) עשוי רק להעלות חיוך על שפתו תיהם של ליצני ויניציה. יופיה של דאסדאמונה לעומת כיעורו החיצוני, גילה הצעיר לעומת שנות העמידה של אותלו — כל אלו ניגודים עמוקים המשמשים להנמקת הפנימית של היצירה.

עם התאחדות בני הזוג בקפריסין — מאורע שהוא שיא האישור בחיי אותלו — כבר עולה ומנצנצת בדבריו תחושת האסון:

— מה טוב הנה
בלב מלא שֶׁמֶה לְמוֹת הַפֶּסֶס;
עֵי תִרְדָּה נִפְשִׁי יָמִי יוֹרֵעַ
אִם עוֹר צָפִי לִי אֶשֶׁר קָמוּ נָתַ
נִחֵק יָמִים.

ומכאן ואילך דוחס שקספיר את המאורעות לתוך פרק־זמן קצר מאד ומתקרב ל„אחדות הזמן“, לפי

לות פשוטות ועלילות מורכבות. „אותלו“, „מקבת“ ו„טימון איש אתונה“ עלילות פשוטות, אבל גם בעלי־לות מורכבות כ„המלך ליר“, שוקר שקספיר לקיים את אחדות העלילה על ידי יצירת שני מהלכי עלילה מקבילים לגמרי והתכתם לפעולה רבת עוז ועצמה. ורב כוחו של שקספיר גם בפולימיתיה — היא האמנות למתוח חוטים שונים ומשונים בכיוון אחד ולמוג חלקים נרים יאחדות שלימה. רק יצירה אחת של שקספיר, „עמל אהבה לשוא“, יצירת נעורים, יוצאת דופן היא מבחינה זו ועוסקת מטיבים יתירים.

המשורה, הדראמאטיקן והדראמאטורג אוטו לוד־ויג רואה * במהלך העלילה אצל שקספיר מיבנה הדומה לסונאטה. בחלק הראשון של היצירה פורש שקספיר לפנינו את המוטיבים המנוגדים זה לזה והעִלולם להתנגש זה בזה; בחלקה השני עולה דרגת המתח של המוטיבים, ואחר באה מיד ההתנגשות דרך הסבוכות. בחלק השלישי של היצירה באה ההתרה תוך וודאות האחרית; המתיחות מוחלפת בהלך־נפש טראגי, אי־הודאות — בקבלת הדין, והפחד — בחמי לה מצרפת וממקת. את העלילה משרטט שקספיר בקווים גדולים אחדים, הקשורים זה בזה קשר סיבתי: סטואציה ראשית, מוטיב, מטרת הנפש הפועלת העיר קרית, כלומר כיוונה של זו. שקספיר מעשיר אמנם את מהלך העלילה בפרטים ססגוני, אך זה נטול תוכנון משלו, בינו לבין עצמו, וכן הוא נטול מתיחות וענין משלו. יצירת שקספיר היא תמיד הכנה תמידית באן מעצור לקראת הקאטאסטרופה. שינוי מידה וקצב וההאמה בין החטא לעונשו אתה מיצא בכל דמות שביצירתו. במידה שהחטא הוא בידעים יותר, בה במידה גם העונש בידעים יותר, החטא והעונש באג־שים המימים אינם באים לידי תודעה כל־עיקר. על הפיגום המאתימאטי הברור הזה, שכלליו קלסיים, פורש שקספיר לבוש בארוקי בעל קפלים כפולים ומיפלים המכסים את שלד המיבנה, הללו התעו בכל עת את החקאים השטחיים, הרואים יפעתן החיצונית של יצירותיו בלבד ואינם חודרים לעומקן.

הקימפוזיציה של „אותלו“ קרובה ביותר לזו של „מקבת“, רק בשתי טראגדיות אלו אין אנו מוצאים אף אפיזודה אחת; העלילה מתקדמת באין מעצור לקראת אחריתה, וצמיחתה של הטראגדיה נעשית מתוך אמנית שקשה למצוא דוגמתה אפילו ביצירות שקספיר האחרות; היצרים עולים ומתגעשים בצורה מוסיקא־לית ממש; תכניתו השטנית של יאגו מוצאת אל הפועל צעד אחרי צעד בביטחה מושלמת; כל הפרטים קשורים ואחווים בקשר אחד ויחיד, הנראה כקשר

* O. Ludwig, Shakespeare-Studien.

כי שקספיר יצר דמות זו בצלמו של ריצ'ארד השלישי, ויש שערערו על אמיתותה. איתלו ודאסדאמונה, כך טוענים הם, דמויות אמיתיות הן, אם גם נדירות — אך מי ידע ומי ראה יצור כיאגו? בטענה זו חש, כביכול, שקספיר בתחישתו הגאוזית וניסה לתת כלבנו את הרגש, כי אכן יש סיבות מספקות לפעולתו השטנית של יאגו. הנימוק הראשון נמצא בראשית היצירה, והוא דהיתו של יאגו מפני קאסיו, והנימוק השני נמצא במונולוג של יאגו (סוף מערכה א'):

— אני שונא את הפש.
שמישה יש כי על מקצו בלתי
הוא בקומי, אי יודע
אם בן הוא, אף עלפי אבק תשך
אפילו כמו עלפי מאה ערם.

יאגו תושד איפוא באיתלו בדברים שבינו לבין אשתו אמיליה. על הנימוק הזה חוזר יאגו גם במרנולוג השני, בהוסיפו עליו עוד שני נימוקים (מערכה ב', תמונה א'):

האם נאק זה קסיו? יאגו.
או היא אולה? גם זה לא בקפנים.
והכיש — עלי להפכה הוא
אף נפש נדיקה לו ואוהבת
ומסתבר כי בצל למות
יהיה לרסדאמונה, אף גורדא
כי אהבתו גם אני: אכן
אין זו חמדת גשמים — אף שתלויים כי
גם תסאים קאלה; זו חמדת נקם.
כי תבשי בן תומות, דומי.
הרש געלתי, זאת הפחשקת
גרעל מתקנת את מצי
אף לא יקוט לפי ולא נזים
ער נשתנה: אשה תחת אשה.
אכל אם תן או לאו, את הכיש
אקה תמת קנאה לאידמרפא;
אף על רודריגו, זה רכס ונצית.
אמן שרשקת, כי לתום מצי הוא
אחרי תציד: גו אני מכה
את קצו תבינו אל התקש
קשם איתו מקלעת לבושי
— כי גם את קסיו נכרמי נראתי —

נתוספו איפוא, עוד שני נימוקים: רגשותיו של יאגו כלפי דאסדאמונה וחשדנותו כלפי קאסיו, חילוך מעשי יאגו, שלא כדעת רבים מן המפרשים, אינם בלתי מנומקים; להיפך, יש כאן הנמקתיית, שאינה דוקא לטובת היצירה. הנמקה כפולה ומשולשת זו

התפיסה היוגית. כל העלילה בקפריסין זמנת לא יותר משתי יממות, 48 שעות — קצב מסחרר ממש. בליל הכלולות של איתלו ודאסדאמונה חוגגים העם והצבא את הג הנצחון; בו בלילה מצליח יאגו לשכר את קאסיו, הצעד הראשון לקראת ביצוע מנימחו — ומכאן נפרשת לפנינו הטראגדיה כולה. למחרת היום, לעת הצהריים, כבר מוכן אותלו לרצח דאסדאמונה. עוד יום אחד, יום שההוכחות מצטרפות כביכול, ובלילה שלאחריו ממית אותלו את אשתו.

מהירותה המסחררת של עלילה מעוררת תמיד ספקות וחשדות, שכן שכר הדינאמיות הדראמאטית יוצא לעתים בהפסד השכנוע. לא כן ביצירה זו של שקספיר. בכאראקטריזציה ובמיבנה המצבים מגלה שקספיר את יכולתו במידה מלאה כל כך שהקאטאסטרופה נובעת בביטחה הגיונית וזורה בליגונה מתוך הנחות פנימיות והיצוניות כאחת. צמיחתה של התהוות-יצורים בשלושת הדיאלוגים שבין יאגו ואותלו היא דוגמה מובהקת לאמנותו של שקספיר; באלו יש חשיבות מלאה ועיקרית לכל מלה שיצאה שקולה ומדור דה מידי המשורר. ובהכרח מוחלט מתפתח מהלך העלילה מתוך שלושת האפיים העיקריים: יאגו, אותלו ודאסדאמונה.

7

יאגו אינו, כמקובל לתארו, עקרון הרע, אין הוא שטן שאבד עליו הכלת, אין הוא גם השטן של מילטון המאוהב בעצמאותו והממציא את נשק האש, ואין הוא גם מפיסטו של גיתה, פיו מפיך ציניזמים והוא יודע לעשות את מציאותו לדבר שבהכרח ולרוב גם הצדק אתו. ואף אין הוא מעין צ'אזאר בורגיה, המבלה את חייו במעשי-פראות ובמרדנות מופגנת — יאגו הריהו התגשמותה של השמחה-לאיד; הוא מתעלה על סולם הדרגות של אסונות אחרים וסבלם; יאגו הוא הקנאה הנצחית, שמעלותיהם והצלחותיהם של האחרים מגרות אותה. אך אין זו קנאה צרת-עין בנכסיהם של האחרים ואושרם; הרי זו התגלמותה האנושית של הקנאה גופה, הסלידה מפני השלימות, הבאה לידי ביטוי באי אמון עקשני ושפל ובזלזול ביתרונות הזולת; הוא שנאה במוזד לכל ישר, יפה, בהיר, טוב וגדול. מסכת יאגו אטימה היא, מסכת עזות וגסות, גלוית-לב וישרה, של חייל רוטן, שאין לו ענין רב במחשבות הזולת עליו. לעולם אין הוא מופיע כחונף לאותלו, לדאסדאמונה או לאחרים. ליאגו נתן שקספיר — בצד אדר מונד ב.ה.מלך ליר — את התפקיד הגורא של גדול הנבלים ביצירותיו.

יסוד זה של הרע, בלי קורטוב של אנושיות, עורר סענות מצד חוקרי שקספיר ומפרשיו. מהם ששיערו

ציו: אך כשפים גדולים גרמו, שהילדה היראה והרכה נמשך לבה לכושי, ולא פחדת מפני הפרצוף המכוער השחור, שהמונים ראוהו כפני אותלו האמיתיים...".

"אהבתה של יוליה היא פעילה, וזו של דאסדאמונה סבילה. דאסדאמונה היא כאותה חכמית, שהיא גופה אינה יודעת כי ראשה מופנה כלפי מאור היום הרם. הריהי בת אמיתית של הדרום, רכה, גמישה, סבלנית ושופעת אור, כאילו אור ערב, רך וחולמני כל כך, הנאצל מהנשים דקות-הגוף, בעלות העיניים הגדולות שבשירת הסאנסקריט. היא מוכירה לי תמיד את סאקונטאלה לקאלידאסה, השקספיר ההודי".

2

מקובל לראות את "אותלו" כטראגדיה של הקנאה, אך לא בצדק גמור. טראגדיות הקנאה בספרות העולם רבות הן, וזכיר, לשם עימות, שלוש מהן: "הקנאה — הגדולה בתועבות" לפ. קאלדרון, "זאיר" לזולטאר, ו"הורדוס ומרים" לפרידריך האבאל (יצא בתרגומו של יעקב פיכמן בהוצאת שטיבל). כל המשוררים הללו ביקשו, כשקספיר, לזרוע אור על טראגיותה של מידה אימה זו. אך השניים הראשונים, הספרדי והצרפתי, הלכו בדרך קלה מדי והחטיאו את המטרה. גיבוריהם קנאים הם מטבעם, ואם הורגים הם את האשה או את האהובה, הרי זה בהתאם לנטייתיהם הטבעיות. שונה במקצת הוא הורדוס בטראגדיה של האבאל. אין הוא בעל קנאה ישראל, אך הוא בעל טבע חשדני, המריח ריח בגידה בכל מקום, ומידה זו קרובה לגון הקנאה הטיפוסי בקומדיה. רק שקספיר תפס את הבעיה הטראגית שבקנאה בכל עומקה והיקפה. מידה זו בקנאי-מטבעו אין בה משום חידוש ומשום רבותה, וממילא אין להשיג בה פעולה טראגית עמוקה; אין זו מושגת אלא אם תדבק הקנאה באופי הרחוק ת"ק פרסה ממנה, שאין בו שמץ חשדנות. רק באופי שכזה מתרומם יצר הקנאה לממדים טראגיים, המרעילים את נושאים. לפיכך קרא גאון הדראמה את אותלו כהיפוכו הגמור של קנאי וחשדן. ומענין הדבר, שכל הגיבורים השליליים ביצירה נגועים במידת הקנאה; יאגו, רודריגו, ביאנקו ואפילו אמיליה, ואילו החיוביים טהורים ממידה זו — אמת פסיכולוגית עמוקה.

מה הן איפוא ההנחות הטראגיות המשמשות לשקספיר לעיצוב הטראגדיה של אותלו? קודם כל אופיו השחור, הרוחש אמון בזולת, בלי קורטוב של היסוס, אך על נפש טהורה זו רובצת גיורת לידתו, כושיות-זרותו פורשת רשת לרגליו, לכאורה, נקרעה רשת זו על ידי אנושיותו הנעלה ואורח-חייו המוצלח; אותלו הוא מצביא של ויניציה; הכל חוגגים נצחונותיו;

מטילה מקצת אי-בהירות באופיו של יאגו; אופי זה עלול לעורר רושם מזדקן מדי בשביל דראמה זו, שכל טיבה נמדד, קודם כל, במוקדם-ומאוחר ברורים של טיבה ומסובב. אך שקספיר השיב כאן מראש לטענות האפשריות, אף על פי ששינה מדרך עבודתו המקובלת עליו בכל יצירותיו. תמיד אפשר להכיר את גיבוריו של שקספיר ולחשוף את תוכם עם קריאת המונולוגים שלהם; אפילו מנוול מסוגו של ריצ'ארד השלישי גלוי-לב הוא כשהוא ביחידות, לא כן יאגו, המבקש תמיד להסביר ולנמק בפני עצמו את שנאתו, ואפילו הוא מאחז עיניו שלו. אמנם בדרך כלל מציג ליח הוא לסנזור את עיני הזולת ולא עיניו הוא, שהרי כל נימוק שלו אתה מוצא ספק בצדו; ובכל זאת מעיד דה עובדה זו על קורטוב של רחש לב ומצפון אנושי "ציד סיבות לרישעות הסרת-סיבה", קרא לזאת המשורר ס. ט. קולרידג'.

אותלו הוא היפוכו המוחלט של יאגו, וכאן סיבת כשלוננו של יאגו על אף תכניתו המרושעת והמחוכמת: טועה הוא באופי יריבו אותלו. אין יאגו רוצה במות דאסדאמונה. עלי-פי טבעו, יכול הוא להיות בעוד הקנאה בוערת בלבו, אך אותלו אינו נחרץ בקנאה, כי הוא נשרף בה כליל; הקנאה מביאה את אותלו לידי יאוש, והיאוש — לכלל פעולה. אופי כזה נעלה הוא מבינתו של יאגו. המאורעות גועשים ומציפים את בעלת-התכנית וחורגים מסגרת תכניתו. יאגו מגשים את תכניתו אך במחיר ראשו הוא. הוא זרע את זרע הקנאה בלבו של אותלו — אך בזה סיים את תפקידו. לא מזימת יאגו היא מעתה הכוח המניע את הטראגדיה, כי אם אופיו של אותלו. מעתה פועל אותלו "בעל-כרתו", מתוך הכרת אופיו הוא.

יאן אופיה של דאסדאמונה עשוי להיות מכשול ליאגו ועוד לפקח את עיניו המסנוורות של אותלו. את דאסדאמונה הגדיר היינה * במשפטים ספורים: "דאסדאמונה, בניגוד ליוליה, האוהבת וחושבת ופרי עלת, הריהי אוהבת ומרגישה ונשמעת. זו תרומיותה שאין לרע אותה שליטה על טבעה האצילי שישנה לטוב, ודאי שהיתה נשאת בארמון אביה, ילדה תמה, צופה הליכות ביתה; אך קולו של הכושי חדר לאזניה, ואפילו עצמה עיניה, ראתה את פניו במליו, בסיפוריה, או כדבריה: "בנפשו הוא"... ואותם פני הנפש הסובלים, הנדיבים, היפים, הלבנים פעלו על לבה בקסם מכניע ולוקח לבבות. כן, הצדק עמך עם אביה, עם חכמתו הטובה של רוס מעלתו הסינאטור בראבאנר

* S. T. Coleridge, Lectures and Notes on Shakespeare.

** H. Heine, Shakespeare's Mädchen u. Frauen.

בכל הגזעים. הטראגיות כלולה בזה שאנושיות נעלה כזו מתנפצת ככלי־חרס אל משפטים קודמים; הטראגיות היא גם בזה, שהאופי המתגונן בדרך הטבע מפני משפטים קודמים אלו, נדחק תוך כדי התגוננותו לתחום היים טראגי, ואכן, מורגשת ביצירה כולה עצבותו של שקספיר על גורל אנושי זה.

ח

„אותלו“ היא הטראגדיה היחידה של שקספיר, שעלילתה אינה שאובה מהחיים המדיניים, והריהי טראגדיה משפחתית — אם גם מסגרתה רחבה יותר מזו של ה„טראגדיות האזרחיות“ בדורות שלאחר שקספיר. זוהי טראגדיה על רקע חיי אישות, אך הואיל ואותלו הוא בעל משרה גבוהה במדינה הריהו כשייך לציבור הרחב. כל חיי הציבור הם כמשתתפים באסון, ובזכות המראה המזהיר תגול לפנינו על ויניציה, קפריסין ומלחמות התורכים, חורגים המאורעות מתחומם האישי של הגיבורים.

יחודה השני של הטראגדיה הוא העדר „האשמה הטראגית“ בדאסדאמונה — על אף חיטוטיהם וכירי כוריהם של רבים מחוקרי שקספיר ומפרשיו. לא חברי חזק מבית אבית ולא בקשותיה הנמרצות למען קאסיו ולא „השקר הקטן“ על המספחת, אינם מצטרפים לכלל „אשמה טראגית“. וכן ספק הוא, אם אפשר לקבל את דעתו של א. לודוויג, כי אשמתה הטראגית של דאסדאמונה היא „כלי יודעים, שלילית — העדר־הזירות הטויות באופיה“, מוטב לראות כאן חריגה גאונית מכללי הדראמאטורגיה ולומר: שקספיר „רוצח“ את דאסדאמונה בלי „אשמה טראגית“, שהרי כל „המציאות“ שנמצאו אינן משיבות על השאלה האריסטוטלית בדבר „התענוג שבטראגיה“, הקיים ועומד למרות הניגוד המעשי לתיאוריה של הקתארסיס, וזה בזכות אמנותו החדפעמית של שקספיר ביצירה זו, כפי שתיארה י. ג. הארדאר: „באותלו תכופי — איזה עולם! איזה שלימות! היסטוריה חיה של התהוות, של המשך, של התפרצות, אחרית עצובה של יצר האומלל התרומי! ואיזה שפע ומרוצת יחד של גלגלים למכור נה! ויאנו זה!.. וכיצד באים אליו אותלו שכמתו, או קאסיו אי רודריגו או דאסדאמונה, נזקקים לו! וכיצד יודע הוא לנצל הכל, כל שתשיג ידו הזורקת, ולשעבד הכל למטרות! וכאחד ממלכי הבריאה, שליח־מרום סמוי של ההשגחה, השוקל יצרי אדם אלו לעומת אלו, ומקבץ אותם ואופיינם לקבוצות קבוצות, והנה, לאחר שקבע מקימו של כל אחד בבריאה, הריהו מעביר לפניכם תהלוכת הזדמנויות ומקרים, כדי שיפעלו;

שמו מכובד — אך גם מעריציו אינם שוכחים את מהצבתו. אין ספק שאותלו נתקל לא אחת במשפט־קודם זה — והרגשתו שהוא מנרע מלכים מעידה על זאת, שהרי אינה אלא ביטוי להתגוננות מפני המת־קיימים. הרגשת נחיתות זו היא אמנם דקה מן הדקה — אך היא עוד מניחה מקום לאילוניה טראגית, ודווקא בקודה זו היא נקודת המוצא של יאגו, ההורסת את אושרו של אותלו והמתחזרת עולמו לתוהו ובוהו, הרי כה דברי אותלו (מערכת ג', תמונה ג'):

יצור פלאים! לפני אקדוך,

אני איבד איקון ונאם לא אהבך.

עולם הונר לזהו.

„תוהו“ פירושו לגבי אותלו הנחיתות הנצחית, אי־מנוחה נפשית, הרגשת הנכר למרות כל ההצלחות, בדידות מרה, הכורח לוותר על האדם הקרוב לנפשו — הוא המצב שדימה להיגאל ממנו על ידי אהבתה של דאסדאמונה, ל„תוהו“ זה מחזיר יאגו את אותלו, באותלו נמצאים איפוא שרשי הספק, ועתה הדביקתו הקנאה, אך אין זו הקנאה הא־נושית שבאה לעתים על הגברים; זוהי הקנאה כפונק־ציה של לידתו הטראגית, ומשום כך אין להתגבר עליה, באשר היא אש־תמיד.

ואולם טעות היא לחשוב שלפנינו טראגדיה של גזע נחות דרגה, דעת שנשתרשה בעיקר בקרב חוקרי שקספיר בגרמניה מאז שפרסם א. ו. שלאגל את דעתו¹ והגזע יענה את הכל: להס־יצרים, משובת־פרא, פתיות וכדומה. יש כאן גילוי פנים שלא כהלכה ביצירתו של שקספיר. ליאונטס ב„אגדת החורף“ ופוס־טומוס ב„סימבולינה“ מחליטים לרצוח את נשותיהם במהירות גדולה מזו של אותלו האפריקני, ומהגם שהסיבות לרצח מנומקות שם פחות, ואם הם אינם רוצחים במי־ידיהם, הרי לא משום פראותם הפחותה מזו של אותלו, אלא, להיפך, משום שחסרים הם את רגשו של זה שאינו סובל נגיעת יד זרה באהבתו, לא הדם האפריקני שבאותלו הוא טראג־גיותו. כי דעת העולם, דעתם של אצ־לי ויניציה על הדופי שבדמו, היא הקור בעת את עיצובו הטראגי של אופיו, לא הגזע עונה על שאלת הטראגיות, כי אם הדעת הקודמת של בני־האדם, הטראג־גיקה של אותלו אינה מובנת איפוא מבחינת הגזע בלבד. שקספיר נתן לאותלו כל־כך הרבה מתרבות תקופתו, רוח ועדינות, גבריות, תחושה תמה, ועל הכל, מלא אימון בזולת, והרי אלו ערכי אופי נעלים

* A. W. Schlegel, Vorlesungen über dramatische Kunst u. Literatur.

* G. J. Herder, Shakespeare.

בכותו לתת לקורא העברי "פדרה" מתורגמת כבמקור. ב"נשי וינדנור העליונות", מתזה עתיר פרוזה, יחס השירה לפרוזה הוא 11:1, יחס שאין שני לו בכל יצירות שקספיר, עשה ב. אלתרמן גדולות מבחינת גמישות הלשון, שפע ההמצאות והפלאות הצירופים באימרתיו של פאלסטאף, למשל — עד שאין אנו מר- גישים במחיצה כלשהי בין התרגום למקור, ואולם רק ב"אותלו" הגיש לנו נתן אלתרמן נכסי-צאן ברזל ממש. אמנם הנאתנו עשויה לגדול אם נבדוק את התרגום לפרסיו, מבחינת דיוק התוכן, המיקצב ותואם התמונות. אבל גם הקירא בתרגום קריאה ראשונה כבר חש בתענוג את שלימותה המוגמרת של יצירה עב- רית זו, את רעננותה הנצחית, את פשטות לשונה וסגנונה הנעלה כאחד, ומתפעל מאמנות המזיגה הגדולה של הזמנים, העבר הרחוק וההווה, שהרי לא הקורא במקור כהרי הקורא בתרגום. הקורא במקור חי את היצירה בזמנה ובמקומה, ועליו להיסוג דורות רבים כדי להידבק ביצירה, ואילו הקורא בתרגום בן-זמנו חייב לחוש בשני הזמנים כאחד: אסור איפוא למתרגם לערסל את היצירה מאופיה הקדום, ועם זה חייב הוא לקרב אותה לדורו, אמנות המזיגה הנפלאה של הזמנים באה לידי ביטוי מושלם בתרגום שלפנינו.

מציע לפניכם המון נסיבות, הקובעות יעודם, ומעתה הוא מוליך ומנהל את יעודיתם ופעולותיהם לקראת מטרתו: כן הוא שקספיר מחקה הטבע".

ט

תרגום שקספיר חג הוא לכל לשון, ולעברית — לא כל שכן, שהרי ביחס הקורא העברי לספרות לעו עדיין יש מן הקנאה וההתבטלות ומידות אלו, כידוע, כשבאות גדושות אינן יפות לבריאותה של ספרות. נעים איפוא לקבל יצירות-מופת שקספירית בשפה עברית פיוטית כשהמתרגם מתמודד ממש עם המ- תורגם, וככל שאמנותו גדולה יותר, פוסקת זו מהיות התמודדותו הפרטית, והופכת התמודדות לשון עם לשון. להתמודדות זו עדים אנו בתרגומו של ב. אלתרמן.

קדמו ל"אותלו" שתי יצירות-מופת שתורגמו ברבי- כוח בידי המשורר נתן אלתרמן: "פדרה" לראסין, ו"נשי וינדנור העליונות" לשקספיר. ואולם את "פדרה" קיבלנו באכזבה-ימה, וזה מחמת היותור על התריוה שבמקור. המתרגם הלך בעקבות ו. בריוסוב הרוסי, שהקדימו בשיטת תרגום זו, אך בסמיכות זו אין למצוא אלא נחמה פורתא, והלא חזקה על נתן אלתרמן שיש

בשולי החוברת

"הנערה השחורה מבקשת את האלהים" היא צירוף כמה קטעים מתוך "הרפתקות הנערה השחורה בבקשה את האלהים" לברנארד שו. הספר כולו עתיד לצאת בעברית. צרור מימרותיו של פרידריך ניצשה, הניתן במלאת חמשים שנה למותו, לקוח מן הספר "משנת אחרים", ילקוטו של יעקב קלצקין שנמצא בעזבונו, היוצא לאור בהוצאת "עם עובד" בימים הקרובים. שני רישומיו של ליאור רוט, איש אפיקים, נרפסו בספרו ("שלושים וחמשה רישומים"), שיצא לאור בהוצאת הקיבוץ המאוחד וקיבוץ אפיקים.

העורך: אפרים ברוידא

הוצאת הספרים של מפלגת פועלי ארץ-ישראל

תל-אביב, רחוב יהודה הלוי 40, טלפון 4668, 5774

הופיע

פועלייציין בעליה השניה

מאת יצחק בן-צבי

זכרונות, תעודות ותמונות.

המחיר 1.300 ל"י.

מוֹלֵד

ירחון מדיני וספרותי

שבת תשי"א כרך ו' חוברת 33 דצמבר 1950

131	ז. נחומי	עת התבונן	בין לאומים;
137	י"ן קמחי	קימום הצבא הגרמני — למה?	
142	א. שטיינמן	דמות האזרח בישראל	
148	ב. לוקר	ש. קפלנסקי: חזון והגשמה	
154	נתן רוטנשטריך	על הרילאטיביזם המוסרי	
158	י. בשביס	גימפל תם	
167	ישרון קשת	אלגיה על התמורה	
169	יוסף שכטר	על יחסנו למורשה וערכיה	
176	מחמוד מאקאל	הכפר שלנו	
181	מ. פלסנר	יוצרו של מדע האסלאם המודרני	ספרים:
185	יהודה ארז	אליהו גולומב בראשיתו	
190	מ. רושנלד	על מחשבת יון	
192		בשולי החוברת	
158 ו-166	בעמודים	רישומים מאת צלה בינדר	